

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

**‘KÜRESEL KÜLTÜR’ VE TÜRKİYE TELEVİZYONLARINDA
BİLGİ YARIŞMALARI: ‘EN ZAYIF HALKA’ VE ‘KİM 500 MİLYAR İSTER’**

Yüksek Lisans Tezi

Hande Salbacak

Ankara-2004

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA
ANABİLİM DALI

**‘KÜRESEL KÜLTÜR’ VE TÜRKİYE TELEVİZYONLARINDA
BİLGİ YARIŞMALARI:
‘EN ZAYIF HALKA’ VE ‘KİM 500 MİLYAR İSTER’**

Yüksek Lisans Tezi

Hande Salbacak

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu

Ankara-2004

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA
ANABİLİM DALI

**‘KÜRESEL KÜLTÜR’ VE TÜRKİYE TELEVİZYONLARINDA
BİLGİ YARIŞMALARI:
‘EN ZAYIF HALKA’ VE ‘KİM 500 MİLYAR İSTER’**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi

İÇİNDEKİLER:

GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: Küresel - Yerel Ekseninde Televizyon, Tür ve İdeoloji	10
A. Küreselleşme ve Küresel Kültür Tartışmaları.....	11
B. Televizyon, Tür ve İdeoloji.....	19
II. BÖLÜM: Bilgi Yarışmaları: Kısa Bir Tarihçe	31
A. ABD ve İngiltere’de Bilgi Yarışmalarının Tarihi Seyri.....	31
1. ABD’de Bilgi Yarışmaları.....	31
2. İngiltere’de Bilgi Yarışmaları.....	37
B. Türkiye’de TV Yarışma Programlarının Tarihi Seyri.....	42
1. TRT Tekeli Döneminde Yayınlanan Yarışmalar	43
2. İkili (Tecimsel-Kamu Hizmeti) Yayıncılık Sisteminde Yarışmalar . . .	50
C. Değerlendirme.....	57
III. BÖLÜM: Bilgi Yarışmalarının Çözümlemesi: ‘Kim 500 Milyar İster’ ve ‘En Zayıf Halka’	61
A. İki Yarışma Programının Betimlemesi.....	61
1. “Kim 500 Milyar İster”	61
a) Kurallar.....	61
b) Görsel ve İşitsel Özellikler.....	63
2. “En Zayıf Halka”.....	67

a) Kurallar.....	67
b) Görsel ve İşitsel Özellikler.....	71
B. İki Yarışma Programının İdeolojik Çözümlemesi.....	73
1. Bilginin Tanımlanması: Soruların niteliği	74
2. Bilginin Tanımlanması: Soruların sorulma-yanıtlanma biçimleri.....	80
C. Değerlendirme.....	94
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	103
EK-1. İkili Yayıncılık Sistemindeki Bütün Yarışma Programları.....	111
EK-2. ‘Kim 500 Milyar İster’ Bilgi Yarışmasının Soruları.....	119
EK-3. ‘En Zayıf Halka’ Bilgi Yarışmasının Soruları.....	132
ÖZET.....	142
ABSTRACT	143

GİRİŞ

Türkiye’de 1990 yılında tecimsel televizyon yayıncılığının başlamasından itibaren hemen her yayın dönemi belli program türlerinin ön plana çıkması ve rekabet konusu olmasıyla nitelendi. *Talk show*’lar, *reality show*’lar, *game show*’lar derken 2000 yılında *quiz show*’lar ekranları kapladı.¹ Bu türleri burada İngilizce adlarıyla anmanın belli bir amacı var. Öncelikle, *talk show* ve *reality show* türlerinin Türkiye’de İngilizce orijinalleriyle anıldıklarını belirtebiliriz. Öte yandan *game show* ile *quiz show* türleri Türkiye radyo ve televizyon yayıncılığı tarihinde daha eskilere gitmekte ve Türkçe’de genel olarak ‘yarışma’ adıyla anılmaktadırlar. Burada göze ilk çarpan sorun, *quiz show*’a ‘bilgi yarışması’ denilmesi ve Türkiye’de kolektif bellekte bu şekilde yerleşmesiyle ilgilidir. TRT tekeli döneminde adeta bir sınav görüntüsüne sahip olan ve herkesin her konudan haberdar olamayacağı düşüncesinden hareketle bilgi dalı kategorileriyle çerçeveselendirilmiş *Yarışalım*, *Öğrenelim*, *Üniversiteler Yarışıyor*, *Bir Kelime Bir İşlem*, *Riziko* gibi ‘eğitici’ ve ‘eğitsel’ ödüller veren yarışmalar karşımıza çıkmıştır. Bu haliyle yarışmalar ‘bilgi eğitimle kazanılır ve eğitici programlarla, kitaplarla, ansiklopedilerle geliştirilir’ şeklinde ifade edebileceğimiz bir anlayışla hazırlanmıştır. Bu da bir ‘kamu hizmeti’ ilkesi olarak yayınların eğitime ve bilgilendirme işleviyle koşutluk içindedir. Bir öğretme/öğrenme yolu olarak görülen ‘yarışma’ aracılığıyla ‘bilgi’nin resmi eğitim ve öğretim ya da yaygın ve örgün eğitim ayrımları bağlamında tanımlanması, kuşkusuz, kendi başına bir inceleme konusudur ki burada ancak işaret etmekle yetineceğimiz bir sorundur.

¹ Yerli dramalar da delikanlı dizileri, komediler, ağa, mafya dizileri şeklinde dönem dönem farklı boyutlarıyla yükselişe geçti. Bugün bir yandan çeşitli türler daha mütevazı oranlarda varlıklarını sürdürürken *Biri Bizi Gözetliyor*, *Biz Evleniyoruz* gibi programlarla ‘gerçek televizyonu’ da son döneme damgasını vurmuştur.

Bu çalışmada asıl güdülen amaç, ‘yeni bilgi yarışmaları’ni çözümlenektir ki, bu çözümlenme yarışmaların hız ve kıvraklığın önemli hale getirilerek ‘serbest pazar’ gereklerine uyarlanışını, ‘rekabet’in vurgulanışını; ‘bilgi’nin her konuda sorulan soruları, belirlenmiş seçenekler arasından seçilerek verilen cevaplarla bir tür ‘bilgi kaftanı giydirilmiş malumat’a indirgenerek bilgi sahibi olma sanrısı yaratılışını; ve yine öte yandan bu sanrının hız, taktik, şans, hırs, kişisel özellikler gibi etkenlerle desteklenmeksizin yetersiz, para kazanılamamışsa anlamsız sayılışını göstermek hedefine yöneliktir.

“‘Küresel Kültür’ ve Türkiye Televizyonlarında Bilgi Yarışmaları: ‘En Zayıf Halka’ ve ‘Kim 500 Milyar İster’” adlı bu tez Türkiye’de son yıllarda oldukça ön planda yer alan bilgi yarışmalarını konu edinmektedir. Çözümlenmeye konu olan programlar, *Kim 500 Milyar İster* ve *En Zayıf Halka*’dır. Bu programların en önemli özelliklerinden biri patentlerinin uluslararası program akışında lider konumda bulunan *BBC* ve *ITV*’ye ait olmasıdır. *Kim 500 Milyar İster* programının patenti *ITV-Celador*’a, *En Zayıf Halka* programının patenti de *BBC*’ye aittir. Programlar dünyanın birçok ülkesinde aynı anda ve aynı formatta yayınlanmaktadır. Ancak, ortak format küresel-yerel ekseninde değerlendirildiğinde, her ülkede farklı yerel unsurlar devreye girebilmekte, en azından sorular o ülkenin politik gündemine, dilbilgisine, sanatına, geleneklerine vb. göre değişmektedir. Fakat, küresel ölçekli kapitalist ideolojinin şekillendirdiği bu ortak formatın işleyişi yerel öğelerce sekteye uğratılmamaktadır. Çalışmanın temel savlarından biri budur. Bu çalışma özelinde ele alınan televizyon metinlerindeki yerel unsurlar ki varlıkları bütünleşmiş bir küresel kültürden söz etmeyi engellemekle birlikte, ona giden yolda ılımlaştırıcı sıçrama

taşları olarak işlevlendirilmişlerdir. Tezin küresel kültür tartışmaları içinde ele alınmasının temel nedeni budur.

Tez, televizyon ekranında sürekli yer alan ve ilgi gören ödüllü bilgi yarışmalarında kazan(dır)ılması hedeflenen yüksek para ödülünün, bilginin anlamlandırılmasına etkisini ve bu yeni anlamla kurulan yeni iktidar örüntülerini anlamaya çalışmayı amaçlamaktadır.

Tezin; bilginin değişen anlamı ve bu anlamın kurduğu yeni iktidar örüntülerinin küresel ölçekte de kurulmasıyla ilişkili daha da geniş bir amacı vardır. O da küresel kültür tartışmaları içinde bilgi yarışmalarının ideolojik çözümlemesiyle para ve iktidar ilişkilerini değerlendirmektir. Bu tartışmalar içinde bilgi yarışmalarının özgül bir sorun olması tezin açık önemini gösterir.

Küresel kültürü küreselleşme tezinin kültürel sonuçlarından biri olarak özellikle kitle iletişim araçları dolayısıyla incelemek yol göstericidir. Bundan dolayı tezin inceleme nesnesi iletişim araçlarından biri olan televizyon ve televizyon program türlerinde giderek yaygınlaşan bir tür olan bilgi yarışmalarıdır. Öyle ki, bu programlar dünyanın çeşitli ülkelerinde aynı format ve aynı isimle veya programların isimleri değiştirilerek, kopyaları yayınlanmakta, oldukça da fazla izleyiciyi ekrana çekmektedirler. İncelenip çözümlenecek programlardan birinin –*Kim 500 Milyar İster*- başlangıç ve son cümlesinde ısrarla bu vurgu -birçok bilgi yarışmasından, hatta benzerlerinden daha çok izlenmesi ve kazandırması- yer alır:

“Dünyanın en çok izlenen ve kazandıran yarışma programına hoş geldiniz !”

Vurgu “izlenme ve kazandırma”dadır. Çok izlenme ve kazandırma kelimelerinin önündeki “dünyanın” nitelemesi yayınlanmakta olan program aracılığıyla uluslararası pazarda etkili olma, yayın hedefindeki ülkeleri kültürel değer

bombardımanına tutma ve televizyon türlerinin türsel kurallarının benimsettirilmesi gibi amaçları yansıtmaktadır. Türsel kuralların benimsenmesiyle aslında benimsenen programların sunduğu görme biçimi, bakma biçimi ve yaşam biçimidir.

Televizyon türleri içinde özgül olarak bu yarışmalarda yüksek para ödülü kazanmak için uzatılan anahtar “bilgi”dir. “Bilgi” sahibi olmak para kazandıracak, ki “en çok kazandıran”; kazanmak isteyenler izleyecek, ki “en çok izlenen” bilgi yarışması olsun.

Ünlü “ilk” ve “son” sözün çağrıştırdığı soruların bazıları şöyle sıralanabilir; öyle ki bu sorular tezin ana eksenini oluşturmakla kalmayıp cevaplarının aranmasıyla ve sadece sorulmasıyla bile birçok düşünsel açılıma imkan vermektedir. Soruları belli kategorilere ayırmak konunun düzenlenmesi ve takip edilmesi açısından uygun olacaktır.

İlk kategori yarışma programı olması:

Yarışma programlarında kim kim ile yarışmaktadır? Yarışmanın tanımı, anlamı, yapısı nedir? Yarışmanın amacı nedir? Kazananın ödülü neden paradır? Para bilgi için bir ölçü aracı olabilir mi, yoksa herşeyin ölçüsü müdür? Ödül neye göre düzenlenir? Kaybedenin kaybettiği nedir? Kaybedilen para mıdır yoksa sadece görünmeyen kazanan(lar) mı vardır?

İkinci kategori yüksek ödüllü bilgi yarışması programı olması:

Bilgi yarışmalarında bilgi nasıl kullanılır ve kodlanır? Bilgi ne içindir, yani daha çok bilginin yaşamdaki ve hayattaki yeri nedir? Belki daha doğrusu yarışmada yaşamın yeri nedir? Bilgi nedir? Öyle ki bilgi bu programlarda ne ile ölçülmekte, nasıl sınıflandırılmaktadır? Bilginin değeri, neliği, niceliği ve amacı nasıl değişime uğramıştır? Bilgi sahibi olmanın değerlilik veya değersizlik ölçütü nedir? Medya

anlatılarının bilgi yarışmaları dolayısıyla ortaya koydukları anlam örüntüleri nelerdir? Öyle ki bu anlatılarla kurulan ilişkilerde bilginin anlamı ve anlamlandırma çerçeveleri nasıl kurulur? Anlamın kurulmasında para ödülünün etkisi nedir? İççe geçen para ve iktidar ilişkilerinin arka yüzünde ne bulunmaktadır?

Üçüncü kategori, incelenecek bilgi yarışmasının biçimsel özellikleri ve bu özelliklerin, anlamın kurulmasına etkileri:

Sunucu neye göre seçilmiştir? Popülerliği neden önemli? Sunucu görünüşte ve hakikatte neyin temsilcisidir? Sunucunun yarışmacıdan yana görünmesinin nedeni nedir? Sunucu-yarışmacı dostluğunun karşısındaki düşman kimdir? Programın yapıldığı stüdyonun düzenlenmesinde kullanılan ışık, sahne, koltuk, ses düzeni ve bilgisayar teknolojisi gibi özelliklerin özel bir amacı var mıdır? Program eğlendirmeyi mi, heyecanlandırmayı mı, bilgilendirmeyi mi amaçlamaktadır?

Anlamayı kolaylaştırmak için soruların ve cevaplarının aranmasıyla da izlenecek yolun netleşeceği bu sorular attığı her adımda karşı savın da dayanak noktalarını bulacak düşünce sıçramalarını gerçekleştirecektir.

Bu sorular doğrultusunda ilerleyen çalışma, Türkiye televizyonlarında yayımlanan bilgi yarışmalarında ödülün para olması, para ödülünün yüksek olması, yarışma formatı içinde hızın önemi, bilgisayar kullanım bilgisine sahip olunması ve seçenekler arası çağrışım dolayısıyla bilginin yeniden anlamlandırıldığını varsaymaktadır. Bilgi yarışmalarında bilgi-para-iktidar üçgeni böylece belli bir formda örülmüş olur. Bu yeni ilişki biçimi ideolojiktir ve farklılıkları saklı kalmak koşuluyla küresel bağlamda yeniden üretilmektedir.

Medya metinlerinin eleştirel bir vurguyla analiz edilmesine izin veren ideolojik ve kültürel noktalar üzerinde duran ideolojik analiz yönteminin dayandığı kültürel çalışmalar... daha çok kültürel ürünlerin medya aracılığıyla izleyicilerde belirli bilgi ve konum ürettiğinden, kültürün bir sosyal ifade biçimi olduğundan, bu alanın kesin ve basit olmayan çoklu sebepleri olduğundan hareket eder... İdeolojik analiz sosyal formasyon içinde bireyler için ve

tarafından üretilen anlamları anlamayı amaçlar. Sosyal pratikler basit ve homojen değil, karmaşık ve heterojen yapılar olarak anlaşılır. Sosyal yapıyı açıklamaya bir takım kavramların yetmeyeceğini, sosyal yapı içindeki grupların birbirleriyle çatışan, çakışan ve paralel giden çıkarları olduğunu kabul ederek, anlamaya çalışır. Bundan dolayı birey bir değil birçok kategori içinde konumlandırılabilir ve tanımlanabilir (White, 1987: 136 ve 140).

Bu yöntem analiz edilecek metnin verili temsilinin, bu temsilleri deneyimleyenlere dünyayı nasıl bir deneyimleme yolu sunduğunu anlamayı sağlar.

İdeolojik analiz yönteminin mümkün kıldığı bu yolla uluslararası program akışının büyük kısmını elinde tutan iki televizyon kurumunun (*BBC ve ITV*) dünyanın birçok ülkesinde yayına girmiş programlarından, Türkiye’de yayınlanan iki bilgi yarışması programı ele alınmaktadır.

“Bu medya metinleri toplumda iktidar sahibi kişi ve kuruluşların söylemlerinden ayrı bir süreç olarak düşünülmemektedir” (İnal, 1996). Bu çizgide, ele alınacak programların söylemini medyanın ekonomi politiğini dışarıda bırakarak değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü mülkiyet, kontrol ve kârlılık ilişkileri düzeyinde uluslararası iletişimde yalnızca teknoloji ve profesyonel medya pratikleri değil ürün ve ideoloji transferi de çelişik ve karmaşık akış ve karşı akış biçiminde gerçekleşmektedir. Fakat bu yöntem medya pratiklerinin sadece ticari ürünler olarak ele alınamayacağını, tüm toplumsal ve kültürel pratikler içinde yer aldığını göstermeye olanak tanır.

Çalışma bir televizyon pratiği olarak bilgi yarışmalarında bilginin yüksek para ödülü ve hız performansı dolayısıyla yeniden üretilmesini ve ideolojinin belirli bir “yaşam biçimi”nin yeniden üretmesindeki işlevleri, bağlamlarından yalıtmadan incelemektedir.

İncelenmekte olan metin bir toplumsal pratik olarak televizyon pratiğidir. Bu pratikler hem kendi ürettiği yorum bağlamında, hem de üretildiği bağlam içinde - üretildiği bağlam da tek bir boyut tarafından belirlendiği düşünülmeden-

değerlendirilmektedir (Sholle, 1999: 291). Bu pratiklerin ürettiği ve üretildiği bağlam farklı pratikler ve kurumlar arasındaki karmaşık bir etkileşimdir.

Tez, programları birer medya metni olarak metin çözümlemesine tabi tutarak metinlerin farklılıklarına bakmaya, aynı tür altındaki iki farklı programın içinde yer aldığı bağlamı kavramaya çalışmaktadır.

Küresel kültür tartışmaları içinde ise bu tartışma, homojenleşmiş kültür bakışının karşısına küresel kültürün televizyon programlarının uluslararası sirkülasyonu ile kültürel ürünlerin izleyicilerde belirli konum ve bilgi ürettiği ama bu sosyal ifade biçimlerinin homojen değil heterojen yapılar içinde yer aldığını dile getirmesiyle konumlanır. Ancak, buna ‘homojenleştirme’ denmese bile, ortak ideolojik bir yönelimin farklı izdüşümlerinden söz edilebilir.

Yarışmanın ne olduğu -amacı, anlamı ve yapısı- tarih içindeki dayanakları ve insanın toplumsallaşmasında bir yeri varsa ne olduğu, özel televizyon kanallarıyla beraber artan yarışma programlarının tarihçesi, yayınlanmaya başladıkları zamanı, içerikleri, dünyada örnekleri varsa karşılaştırması, yoksa özgünlüğü ve bugün geldikleri nokta, daha doğrusu bugünkü yarışma programlarıyla benzerlik ve farklılıkları, tezin asıl inceleyeceği yarışma programlarının Türkiye’de nasıl yayınlanmaya başladığı bu bağlamda anlamlı bir ardyöre bilgisi sunmaktadır.

Metin çözülmesi yapılacak bilgi yarışmaları ise önce *Show TV* televizyon kanalında yayınlanmış olan- incelenen yayın döneminde (2002-2003) *Star* televizyon kanalında son dönemde ise *Kanal D*’de yayınlanan *Kim 500 Milyar İster* adlı yarışma programıyla yine geçen yayın döneminde *Show TV* televizyonunda yayınlanan *En Zayıf Halka*² adlı programlardır. Çözümleme yapılırken bu programların belirli bir kesitte izlenmesi gerekmektedir. Çalışma bunu kapsarken,

² ‘En Zayıf Halka’nın patentsiz bir kopyası da ‘*Kim Gitsin?*’ adıyla *Star TV*’de yayınlanmıştır.

sınırlılığı da Türkiye televizyon kanallarında sayıları hızla artan patentli veya kopya bilgi yarışmalarından hepsini veya daha fazla sayıda programı değil de sadece ikisini seçmekten kaynaklanmaktadır. Ancak hem pratik koşullar açısından sadece iki programın incelenebileceği, hem de ele iki örneğin bir aylık dönemde yayınlanan bölümlerinin ideolojik metin çözümlemesi yapmak için olanaklı ve yeterli olacağı düşüncesinden hareket edilmektedir.

Bu sebeple yukarıda öne sürülen varsayımları sınamak için kullanılacak veri toplama tekniği metin çözümlemesi yapılacak iki yarışma programının bir ay süreyle kayda alınarak izlenmesidir. Şöyle ki; *Show TV* kanalında haftada iki gün yayınlanan *Kim 500 Milyar İster?* (orijinal ismi: *Who Wants to Be a Millionaire*) ile haftada bir gün yayınlanan *En Zayıf Halka* (orijinal ismi: *The Weakest Link*) yarışmaları bir ay boyunca düzenli olarak kaydedilerek izlenmiştir. Bu programlar hakkında dergi, gazete ve diğer kaynaklarda yayınlanan inceleme, araştırma ve eleştiri yazılarının kaynak taraması yapılmış ve takip edilmiştir. Ayrıca diğer televizyon program türlerinde ve reklamlarda bu metinlerin yer alıp almadığı veya bu yarışma programlarının özelliklerinin diğer metinlerdeki izdüşümleri metinlerarası inceleme açısından araştırılmıştır.

Çalışma, bu giriş dışında üç ana bölüm ve sonuç bölümlerinden meydana gelmektedir. Birinci bölümde iki alt bölüm yardımıyla kuramsal çerçeve çizilmektedir. Bu bağlamda küresel kültür, kültürel çalışmalar, tür, bilgi ve ideoloji tartışmalarına yer verilmektedir. İkinci bölümde ABD ve İngiltere ile Türkiye'deki yarışma programlarının kısa birer tarihçesi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde ise iki alt bölüm yardımıyla, incelenen yarışma programlarının betimlenmesi, kısaca

yöntem ve son olarak da, metinlerin ideolojik analizi yer almaktadır. Sonuç kısmında ise bu çalışmaların toparlanmasını içeren bir değerlendirme sunulmaktadır.

I. BÖLÜM: KÜRESEL-YEREL EKSENİNDE TELEVİZYON, TÜR VE İDEOLOJİ

Türkiye televizyonlarında son yıllarda çok sayıda yarışma programına rastlamaktayız. Bu yarışmaların bir kısmı bilgi yarışması niteliğindedir. Özellikle özel televizyon kanallarında yayınlanan bu tür yarışmalar dış kaynaklıdır. Son dönemde yayınlanan çoğu yarışma programının patenti uluslararası program akışında lider konumunda yer alan bir kurum olan *BBC*'ye aittir. Ayrıca İngiltere'deki şirketler de bu tür programları uluslararası program pazarına sunmaktadır. İngiltere kaynaklı yarışma formatları sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok ülkesinde hemen hemen aynı zamanlarda kullanılan formatlardır. Değişik formattaki yarışma programları, benzer özellikler göstererek hem çok kazandırmakta, hem de çok izlenmektedir.

Programlar dünyanın birçok ülkesinde aynı formatta yayımlandığı için küresel ölçekte bilginin belli bir biçimde tanımlanması ve kurulan iktidar örüntüsü içinde bilgi yarışmalarının rolü, oldukça önem kazanmaktadır.

Bu yüzden bilgi yarışmalarını küresel kültür tartışmaları içinde ele almak anlamlı olacaktır. Ancak bu tartışmalar içinde bilgi yarışmaları dolayısıyla para ve iktidar ilişkilerini değerlendirmek 'ideoloji' üzerinde durmakla mümkün olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın bu kesiminde ağırlıklı olarak kültürel çalışmaların kuramsal yaklaşımına yer verilecektir.

İki bölümden oluşan bu kesimin ilk bölümünde küreselleşme ve küresel kültür tartışmaları incelenmektedir. Küreselleşme tezinin arkasında yer alan farklı görüşler ile bu fikirleri kuran, destekleyen ve eleştirenlere kısaca değinilmektedir.

Oldukça karmaşık ve farklı kullanımları olan küreselleşme kavramıyla ilişkili ana kavramlardan ‘küresel kültür’ üzerine geliştirilen farklı bakışlar da aynı şekilde incelenmektedir. Bu kesimin ikinci bölümünde ise, ‘ideoloji’ ve ‘tür’ kavramlarına yer verilmekte, ideolojik ve türsel çözümleme üzerinde durulmaktadır.

A. KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL KÜLTÜR TARTIŞMALARI

‘Küreselleşme’³ günümüzü açıklayan, yaşadığımız dönemi tanımlayan en kestirme ve en genel kavramlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Kavramın ‘en genel’ ve ‘en kestirme’ olmasından dolayı farklı anlamlarda kullanılması da kaçınılmazdır. Kavramın yaşadığımız döneme etkilerini kabul edip onaylayanlar ve eleştirenler küreselleşmenin ‘aynılaşma’ olduğunda hemfikirler. Fakat onaylayanlar artık ‘mutlu son’a yaklaşan dünyanın, ‘bütünleşerek’ kültürel, siyasal ve ekonomik olarak birleşip eşitsizliğin ortadan kalkacağını, dünyanın daha huzurlu olacağı varsayımını ve böylece bildik modernleşme kuramını⁴ savunurken, eleştirenler ‘kültürel emperyalizm’ tezini sürdürerek küreselleşmenin dünyanın farklı bölgelerini birbirine bağlarken kültürel bir tektipleştirmeyi getirdiğini vurgularlar. Dolayısıyla bu görüşe göre, eğlencenin, boş vakit dinlencelerinin paketlenip sunulduğu bir süreç olan tüketim de tüm araçlarıyla ekonomik, siyasal ve kültürel olarak aynılaştırmaya eşlik etmektedir.

Aynılaşmayı savunan ve onaylayanlara bir örnek vermek gerekirse,

³ ‘Küreselleşme’ ve ‘küresel kültür’ aynı zamanda dünya basınında da sürekli, farklı yönleriyle – katolik basında (McGrath, 2001), liberal basında (Bird ve Stevens, 2003), Nijerya basınında (Akande, 2002)- tartışılan bir kavram olmuştur.

⁴ Modernleşme terimi düzenli olarak gelişme sosyolojisindeki iktisadi gelişmelerin geleneksel toplumsal yapılar ve değerler üzerindeki etkilerine işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca modernleşme teorisi endüstrileşme, bilimin ve teknolojinin boy atması, modern ulus-devlet, kapitalist dünya piyasası, kentleşme ve öbür altyapısal öğelere yaslanan toplumsal gelişme aşamalarından söz etmek amacıyla kullanılır (Featherstone, 1996: 26).

[b]u yaklaşımın best seller'ı Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu ve Son İnsan* başlıklı ve batılı ülkelerin ekonomik/siyasal gelişme çizgileri içerisinde geldikleri noktayı liberalizmin "evrensel zaferi" sayarak, "mutlu son"a erişildiğini müjdeleyen çalışmasıdır. Böylelikle küreselleşmeyi dünyanın mevcut hegemonik ekonomik, siyasal, kültürel sistemleriyle "birleşmek" ve "bütünleşmek" üzere evrilmesi olarak görerek, bundan hoşnutluklarını dile getirenlerin konumu, aşına olduğumuz modernleş(tir)meci söylemin içinde bir yere düşmektedir" (Alankuş, 2000: 296).

Fukuyama'nın temel tezi bugüne kadar ne komünist solun, ne de otoriter sağın güçlü bir hükümete temel olabilecek bir konsept geliştiremediğidir. Ancak liberal devrimin dünya çapında yaygınlaşmasıyla bütün insan toplumlarını ortak bir gelişme şemasına toplayan köklü bir süreç oluşabilir. Bu teziyle Fukuyama evrensel gelişmenin liberal demokrasi yönünde mümkün olduğunu, fakat tüm dünya ülkelerinin aynı zaman içinde 'mutlu son'a ulaşmasının mümkün olmadığını savunur. Çünkü bir kısmı ortak tarihi gelişmeye katılmaya direnirken, bir kısmı da farklılıklarından dolayı tarihsel gelişmeyi aynı süreç içinde tamamlayamayacaktır. Fukuyama (1999: 92-97) gelişmeyi teknolojik ve rasyonelleşmiş toplumların harcı olarak ele alıp bunları bilinçli reddetmenin teknolojik uygarlığı elinin tersiyle bir kenara itmek olduğunu, bunu da tek tek kişiler yapsa bile toplumların yapamayacağını belirtir ve temiz, sağlıklı çevrenin teknolojiyle iç içe ve dinamik ekonomiye sahip ülkelerin lüksü olduğunu ekler. Fukuyama insanlığın tek bir yol üzerinde farklılıklarını vurgulamadan aynı sona ulaşacakları umudunu taşısa da, bunun da liberal demokrasinin işleyişi içinde olacağını savunsa da, tarihin sonunun geldiğini ve son insanın bu belirlenim içinde varolacağını tasavvur etse de, bugün insanlığın bu yol üzerinde olup olmadığından pek de emin değildir.

"Günümüzde küreselleşme olarak tarif edilen durumlar medyanın gelişmesinin bir parçası olduğu modern dünyanın biçimini değiştiren ve değiştirmeye devam eden durumlardır" diyen Thompson (1997: 149) da, "küreselleşme sürecine dair bir perspektif de bunun Amerikanlaşma olduğudur. Burada da küresel kültür

dünyanın bütün bölümlerine hegemonik kültürü dayatan Birleşik Devletlerin ekonomik ve politik hakimiyeti olarak biçimlenir” diyen Featherstone da (1995: 87) küreselleşme sürecini modern dünyanın bir durumu olarak ele alırlar. Aslında Ortaçağ’dan bu yana ticaretin genişlemesiyle beraber merkez ülkeler ve koloniler arası ihracat ithalat ilişkileri ile küresel sistem düzensiz de olsa ilerler. XV. yüzyıldan bugüne kullanılan endüstrileşme, şehirleşme, ticarileşme, rasyonelleşme, farklılaşma, bürokratikleşme, işbölümünün genişlemesi, bireyselleşme ve devlet biçimleri gibi kavramlar da bu sürecin ilerleme süreci olarak kabul edilmesine eşlik eder.

Tüm bu noktaları incelerken göz önünde bulunması gereken bir diğer durum da küresel iletişim ağlarının ortaya çıkışı ve genişlemesidir. Dolayısıyla uluslararası iletişimle ilgilenen eleştirel kuramcılar ulusaşırı iletişim konglomeraları, yeni teknolojilerin hızla gelişmesi ve ulusaşırı şirketlerin ticari açılımları ile iletişimin küreselleşmesi sürecini ilişkilendirirler. Bunun ardalanında da ulusaşırı şirketlerin Amerikan kaynaklı olduklarını savunarak kültürel emperyalizm teorisinin temellerini dile getirirler. Herbert Schiller bu bağlamda kültürel emperyalizm teorisini tartışanlardan birisidir.

Schiller (1989) II. Dünya Savaşından itibaren Amerika’nın uluslararası alanda artan hakimiyetinden bahsederken, değişen politika ve perspektiflere rağmen özel ticari şirketlerin büyüme ve genişlemeye etkilerini değişmez noktalar olarak saptar. Teknolojiye yapılan yatırımın her geçen yıl artmasıyla beraber ise şirket güdümlü ekonominin ya küçülme ya da ulusaşırı sınırlara taşma imkanı ulusal sınırlarını zorlamasına sebep olmuştur. Öyle ki “teşebbüsün ulusaşırılığı da dünyaya, ulusal alanı daha da dolduran şirketleşmiş, enformasyonel-kültürel bir araç sunar” (Schiller, 1989: 4). Schiller, tüketiciliğin de bu ulusaşırı şirket sistem tarafından yayıldığını ve

yeni enformasyon teknolojileri ile de dünyanın dört bir yanına taşındığını savunur. Schiller (1989: 5) düşüncelerinin ana temasını şöyle ifade eder “Enformasyonel ve kültürel alanın ulusaşırı şirket sistemi tarafından kaplanması Birleşik Devletler-Sovyetler ve Birleşik Devletler- Çin ittihatı tarafından meşrulaştırılır”.

Schiller’in (1989) ulusaşırı şirketlerin kültürel alanı kaplamasından kastettiği giderek büyüyen şirket sponsorlu kitle iletişim araçlarının ürettiği değerlerin içselleşmesini sağlamasıdır.

Kültürel mesajların yaratılması, paketlenmesi ve toplumsal yaşamda yer edinmesine hizmet eden endüstriler şirket ekonomisinin artışının önemini gösterir. Ana işlevi mesaj ile imaj üretmek olan bu endüstriler-ki kültürel endüstriler olarak da görülebilir- sembolik üretimin de merkezinde olmayı sürdürür. Kültürel endüstrilerin içinde ele alınabilecek yayıncılık, basın, film, radyo, televizyon, fotoğraf, kayıt, reklamcılık, sporlar ve diğer içerikler enformasyon endüstrisini oluşturur. Bu, ekonomik aktiviteler sembolik ürünler de üretilmesini gösterebilir (1989: 30).

Öyle ki bu üretilen mesajlar insanı zenginleştirmek iddiasıyla üretilir ve yeni teknolojilerle de ani ve evrensel olarak yayılır. Bu noktada Schiller (1993) medya farklılık ve çeşitlilik iddialarında bulunurken aslında tam tersine “karı birinci tutan, bütünüyle büyük holdinglerin tekelinde bulunan haber alma/yayma kurumları kültürel imaj tüketicilerinin önüne gerçek kimliklerinden uzaklaştırılmış, kendi gerçeklerinden soyutlanmış olarak getirilmektedirler” (1993: 37-38) demesi şu anlama gelir: Medya aslen ticari kurallara göre çalıştığından, medyanın içindeki birimlerin ürettikleri imaj, mesaj, tasarım ve hedefler benzeri amaçları gerçekleştirir. Bunlar da karlılık ve özel mülkiyete dayalı araçların tüketim düzeninin kabulünü ve devamlılığını sağlamaktır. Sonuçta Schiller’e göre iletişim araçları, reklam veren sponsorlar, program üreticileri, yöneticiler ve medya ürünlerinin hepsi statükoyu güçlendirmek için oradadır.

Bireyin zihninin kasıtlı ve planlı olarak yönlendirildiğini savunan Schiller’e göre medya bireyin aktifliğini tüketim oyunları ile harcatıp dikkatini sosyal ekonomik meselelerden yaşanan ana çekerek pasifleştirir. Schiller, daha çok toptancı

bir tutumla, endüstrinin araçlarının birey üzerinde toptan bir etkisi olduğunu, kısaca medyanın iletmek istediği mesajı farklı biçimlerde ama aynı şey olarak ilettiğini savunur.

Kandırılan izleyici, zihninin medya sahipleri ve profesyonelleri tarafından yönetildiğinin farkına bile varamaz. Öyle ki küresel iletişim ağı vasıtasıyla kültürel manipülasyonların ulaştığı bütün alanlarda aynı biçimde yarattığı sonuçlarla aynılaştır. Kurulması planlanan kültürel emperyalizm tüm açıklığıyla gerçekleşir.

Küresel sistemi incelerken kültürel emperyalizmin kültürü ekonomik iktidarın sömürgeci mantığına indirgemesine karşılık Thompson “ekonomik iktidarın çok önemli bir rolü olduğu kuşku götürmez olsa da tüm iktidar biçimleri -ekonomik, politik, zorlayıcı ve sembolik- bu durumu etkiler” (1997: 151) diyerek madalyonun diğer yüzünü gösterir.

Özetlersek küreselleşmeyi aynılaştırma olarak görüp onaylayanlar birleşmiş dünya görüşünün ancak olumlu bir süreci beraberinde getireceğini ve tarihi ilerlemenin mükemmel yakın ekonomik, politik ve sosyal içeriğe sahip liberal demokrasi ile sona ereceğine inanırlar. Bunun yanı sıra küreselleşmeyi yine aynılaştırma olarak gören ama bunu eleştirenler; küreselleşmeyi sömürgeci mantığa indirgeyerek, süregelen ekonomik ilişkilerin bir bağlantısı olarak kültürel emperyalizmin ortaya çıktığını ve bu hakimiyet zincirini elinde tutan birkaç ülkenin de özellikle elinde bulundurduğu küresel iletişim ağları ile dünyanın çoğu bölgesini kültürel ürün bombardımanına tuttuğunu; ayrıca da bunun ekonomik, politik ve sembolik iktidar arasında bir ilişki kurduğunu savunurlar.

Küreselleşmeyi aynılaştırma değil de farklılaştırma olarak da ele alan birçok teorisyen de mevcuttur.

Küresel süreçleri açıklamaya çalışırken, Batı merkezli dünya sisteminin farklılıkları yutarak, birbiriyle aynılaştırıcı etki yaptığını iddia eden "tektipleşme" yaklaşım(lar)ının alternatifini, ileri sürülenin tam tersine küreselleşmeyi, farklılıkları öne çıkararak, aleniyet kazandıran ve küresel olanlarla müzakereye sokan süreçleri ifade edecek biçimde kullananların yaklaşımları oluşturmaktadır. Böylelikle farklılaşmaya vurgu yapanlar küreselleşme kavramını, bir başka kavram yerelleşmeyle birlikte kullanmakta ve içinde bulunduğumuz süreçlerin ancak küresel ile yerel olanların karşılıklı ilişkileri içerisinde anlaşılabilirliğini ileri sürmektedirler (Alankuş, 2000: 298).

Böylece küreselleşme tartışmaları 'küreselleşme'yle bitmez. Bu sefer de tartışma küresel olan ile yerel olan arasındaki ilişkiyi tarif etmeye doğru sürüklenir. Küresel olan ve yerel olanı olumsuzlayarak karşıtlık ilişkisi içinde görenlerle; olumlayarak birbirlerini tamamlama ilişkisi içinde gören taraflar bulunmaktadır.

İlk görüşü savunanlar küresel ve yerel olanı kesin çizgilerle ayırırlar. İkilikler üzerine kurulan her görüş gibi bu görüş de her iki savın kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturduğunu savunur.

Böyle bir yaklaşımdan çıkan politik projeler de ya ontolojik bir ayrıcalık atfedilen küreseli ayırarak "küresel düşün/ küresel davran" ya da yine benzer şekilde ontolojik ayrıcalık atfedilen yerelliklerden bir ya da ötekini kayırarak "yerel düşün/ yerel davran" diye buyuran projeler olmaktadır. Bu yaklaşım ile ondan yola çıkan politik projeler iki açıdan sorunludur. Öncelikle kurulan –modern düşüncenin malul olduğu- dikotomik karşıtlıkla, tarafları (global/ler ve yerel/ler) iç-çelişkisiz bütünler gibi görme yanlısına düşülmekte, iktidar ilişkilerinin yaygınlığı ölçüsünde, eşitsizliğin farklı farklı biçimleriyle karşılaşıldığı ve bunlardan arınmış bütünler (etnik/dinsel cemaat, toplumsal cinsiyet veya sınıf kimlikleri) varsaymanın mümkün olmadığı gözden kaçırılmaktadır. İkinci olarak yine aynı dikotomik yaklaşım nedeniyle, hegemonik olanlar ile karşı-hegemonik olanların ilişkisinin karşılıklılık taşıyan niteliği, başka ifadeyle hegemonyanın eklemleyici bir pratik olarak işlediği hesaba katılmamaktadır (Alankuş, 2000: 299).

Alankuş'un da (2000) yukarıda belirttiği gibi küresel ve yerel, kapalı ve mükemmel sistemler olarak algılanınca aralarındaki ilişki ve dinamik yok sayılmış olur. Şimdiye kadar büyük sorunlar daha çok böyle tek yönlü sistemlerden çıkmıştır. Halbuki tam tersine küresel ve yerel arasındaki dinamikleri kabul etmek, aralarındaki çelişkileri, bağları, farklılıkları, benzerlilikleri, ilişkileri anlamayı gerektirir.

Robertson (1999: 167) "günümüzün tüketimci küresel kapitalizminin, giderek dünya çapındaki evrensel arz ile yerel, tikelci talep arasındaki bağlantı çerçevesinde temalaştırılan tikel-evrensel ilişkisinde gizlendiğini" savunur ve ekler:

Evrenselcilik temasını her şeye uygulanabilir, uygulanması gereken ilkelerle bağlantılı bir şey olarak görmek, tikelcilik temasınıysa yalnızca “bölgesel” olarak uygulanabilir, uygulanması da gereken ilkelere gönderme yapan bir şey olarak düşünmek yerine, bu ikisinin dünya ölçeğinde kültürel bir bağlantının uzantıları olarak birbirleriyle bağlantılı temalar biçiminde görülmeleri gerektiğini düşünmekteyim (Robertson, 1999: 169).

Anthony King de (1998: 103) küresel ile yerel arasındaki etkileşimi ön plana çıkarıp “çağdaş kapitalizmin yarattığı tüketiciler, giderek daha çok, ürünlerin özelleşen bölgesel, ulusal, etnik, sınıf ve toplumsal cinsiyet pazarlarına –yani mikro pazarlamaya- uyumlu hale getirilmesini talep etmektedirler”, der.

Bu bağlamda sorulacak bazı sorular var gibi görünmektedir. Küreselleşmenin çağırıldığı kavramlardan biri olan bütün olma, kültürel olarak bütün olma acaba tek tip kültürlenmeyi mi yoksa farklı kültürlerin ortaya çıkıp birbirleriyle etkileşim kurmasını mı, çokkültürlü ortamın yeşermesini mi, farklılıkların vurgulanmasını mı, çokkültürlülük ve farklılıkların varlıklarını ulusaşırı yayılmış olan medya endüstrileri, dolayısıyla çokuluslu şirketlerle ve üretilen kültürel ürünlerle ortaya koymalarını mı, parçalanamaz ulus devletin parçalanmasını mı, hegemonya kuran ve kurulan kültürlerin karşılıklı bağımlı hale gelmesini mi sağlar? Dolayısıyla bu sorular bizi ekonomik süreçlerden bağımsız olmayan kültürün, küresel bağlamından söz edilebilir mi veya açıkça küresel kültür nedir diye sorulabilir mi gibi daha genel ve tartışmaların dönüm noktasında bulunan ana soruya yöneltmiş olur.

Öncelikle çıkış noktamız artık basitçe ve rahatça (kültürel) hegemonyanın sadece ekonomik egemenliğin kendisi olmadığı ama bununla ilişki içinde yer aldığıdır. Bundan sonraki nokta ise küreselleşmenin bütünlüklü, her yerde aynı, tam olarak kurulmuş tıkr tıkr işleyen, tarihin sonu sayılan bir süreç olmadığıdır.

İlkin ‘kültür’ kavramının yarattığı paradoksa dair:

Kültürü ister antropolojik anlamda, aynı söylem üzerindeki herhangi bir diğer gruba karşı duran bir grubun değerleri ve/veya pratikleri anlamında kullanalım, ister edebi anlamda, herhangi bir grup içindeki “daha aşağı” pratik ve/veya değerlerden çok “daha yüksek” pratik ve/veya değerler anlamında tanımlayalım... Diğer taraftan da varsayımsal olarak evrensel ya

da evrenselci bazı ölçütlere gönderme yapmaksızın kültürel değerler ve/veya pratikler meşrulaştırılmaz....Aksini iddia etmek bizi ya tam felç edici bir kültürel göreceliğe ya da tam anlamıyla tehlikeli bir yabancı düşmanlığına zorlayacaktır (Wallerstein, 1998: 121-122).

Burada da önce yukarıda tartıştığımız tek bir ekonomik dünyaya, tek bir kültürel dünyaya, tek bir siyasal dünyaya, tek bir dünyaya gittiği söylenen bir dünya kültüründen çoklu kültürlerin, çoklu ulusalcılıkların olduğu bu dönemden sözedilebilir mi sorusu tekrar karşımıza çıkar.

Kültürün akışkanlığı denen şey daima toplumsal bir gerçeklik olagelmiş. Bu anlamda, dünya tarihi kültürel türdeşleşmenin tam aksi yönünde gelişti; daha çok kültürel farklılaşmaya ya da kültürel derinleşmeye veya kültürel karmaşıklığa doğru bir yönelimi olageldi. Bizim modern dünya sistemimizde tek ve en güçlü çekim gücü ulus-devlet olmuştur. Herhangi bir devletteki yetkililerin devletin sınırları içerisinde sadece tam değil, aynı zamanda tek otorite oldukları ve hiçbir zaman devlet otoritesinden kaçılmayacağı anlamına geliyordu. Bu devlet sistemi içinde her birey hukuki açıdan tek bir birime üyedir ve her bir birim, çoğunluğu yasal açıdan bağlayıcı olan bir dizi kültürel karar almak durumundadır. Aynı zamanda kullanıma ayrılan paylaşılacak olan toplumsal gelir doğal olarak sınırlı olduğu için devlet sistemi hem bilim hem sanat alanlarında tercih yapar, böylece bir geçmiş ve tarih kurumsallaşır. Diğer yandan da modern dünya sistemi kapitalist bir dünya-ekonomisidir. Dolayısıyla dünya çapında işbölümü sayesinde sermaye, emek, meta akışları mevcuttur ve bu akışlar ulusal farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Gündelik yaşama da yansımaları olan sonuçları söz konusudur. Dolayısıyla nasıl ki eş anlamlı olarak türdeş bir dünya ve bu dünya içinde farklı ulusal kültürler yaratmanın bir diyalektiği söz konusuysa, aynı zamanda eş anlamlı olarak türdeş ulusal kültürler ile bu ulus-devletler içinde farklı etnik gruplar ya da “azınlıklar” yaratmanın da bir diyalektiği var. Her iki çelişki yumağından fiziksel güç devletlerin elindedir. Kültür daima güçlülerin elindedir (Wallerstein, 1998: 126-131).

Robertson da (1998: 105) bu çizgi doğrultusunda, çağdaş küreselleşmenin en geniş anlamında hem tikelciliğin evrenselleştirilmesini hem de evrenselciliğin tikelleştirilmesini içeren ikili sürecin kurumsallaşma biçimi olarak düşünülebileceğini vurgular.

“Kültür, Küreselleşme ve Dünya-sistemi” isimli sempozyumdaki sunuşunda ‘kültür’ün işleyişine önem verse de, Wallerstein’in kapitalist dünya ekonomisine, üretim ilişkilerine dair kavramsal çerçevesi değişmemiştir. Kısacası, Wallerstein küreselleşmenin hatta küresel kültürün diyalektiklerinden bahsederken, Robertson da küreselleşmenin evrenselcilik ve tikelcilik arasında ikili bir süreç olduğunu söyler. “Roland Robertson’ın görüşü, ‘küresel kültürün bağımsız (yani politikadan ve ekonomiden bağımsız) dinamiklerinin ve modern dünya sisteminin kültürel

çoğulculuğunun altını çizen ‘iradeci dünya sistemi kuramına’ dayanır” (Wolff, 1998: 214).

Tüm bu tartışmaların arasında boğulup kalmamak için bir gözden geçirme yapmak gerekecektir. Kültürü tanımlarken ve küreselleşme arasında bağlantı kurarken bu çalışmanın amaçları arasında yer alan kültür ile değerler arasındaki ilişkiyi açıklamamız gerekmektedir. Bunu yaparken de kültürel çalışmaların sunduğu çözümlene yollarını kullanmak, medyanın sunduğu kültürel metinlerin kültürel değerler, ideolojiler ve iktidar ilişkilerini üretme biçimleri üzerine yoğunlaşmak gerekecektir.

B. TELEVİZYON, TUR VE İDEOLOJİ

Kültür emperyalizmi tezi daha çok uluslararası iletişimle ilgilenen eleştirel ekonomi politikçilerin savundukları bir tez olmuştur. Oysa, aynı dönemlerde “kültür”, “iktidar” ve “ideoloji”yi merkeze alan kültürel çalışmalar geleneği yapısalci dilbilim ve Marksist yapısalcılığı odağa alan bir perspektifle medyayı incelemeye yönelmiştir. “İletişim alanında eleştirel yaklaşımların farklı araştırma konuları çerçevesinde ayrılmasının nedenlerinden olan ideoloji sorununu ele alış tarzındaki farklılıklar, medya metinleri ve izleyiciye ilişkin olarak etkinlik/edilginlik bağlamında farklı değerlendirmeleri içerdiklerinden dolayı, eleştirel medya çalışma alanında zengin ve hareketli çabalara kaynak olmuştur, olmaya devam etmektedir” (Dursun, 2001: 23).

Doğu Bloku’nun ve Sovyetler Birliği’nin çözülmesinden sonra N., B., Çelik (2001: 210) ‘ideolojinin öldüğü’ ve bunun post-ideolojik bir çağ olduğunu söyleyenlerin yanı sıra ideolojilerin asla ölmeyeceğini söyleyenlerin de olduğunu

belirtir. İdeoloji nosyonunu anlamaya çalışmak tarihsel, teorik ve ideolojik sebeplere dayanan çeşitli güçlülere rastlamak anlamına gelir. İdeoloji uzun tarihi boyunca farklı, daha çok çelişkili ve karışık ifadelerle sahiptir (Çelik, 2001: 210).

Eagleton da (1991: 28-30) benzer bir görüş öne sürerek ideolojinin altı farklı biçimde tanımlanabileceğini söyler:

İlkin ‘kültür’ teriminin anlamına yakın olan fikir, inanç ve değerlerin sosyal yaşamda genel üretilme sürecini anlayabiliriz. İkincisi ideolojinin daha az genel anlamı ‘dünya görüşü’ terimine daha yakın olan belirli, sosyal olarak önemli grup veya sınıfların koşullarını ve hayat tecrübelerini sembolize eden fikir ve inançları canlandırmasıdır. İdeolojiyi henüz kolektif sembolik-anlatım olarak karşıt veya ilişkili terimlerin içinde görmediğimiz için üçüncü bir tanıma daha ihtiyacımız var. İdeoloji çıkarları çatışan sosyal grupların çıkarlarını teşvik etme ve meşrulaştırmaya hizmet eder. İdeoloji burada söylemsel bir alan olarak görünür. İdeoloji dördüncü anlamında sektörel çıkarları teşvik ve meşrulaştırma vurgusunu muhafaza eder ama bunu baskın sosyal iktidarın eylemlerine hapseder. Bu anlam epistemolojik olarak yansızdır ama beşinci tanımda incelenecektir. Bu da şöyledir: ideoloji egemen grup ve sınıfın çıkarlarını meşrulaştıran fikir ve inançları çarpıtarak ve gizleyerek anlamlandırır. Son iki tanımda dikkat edilecek nokta egemen sınıfın tüm fikirlerinin ideolojik olmadığıdır, bazılarının çıkarlarını teşvik etmeyebilir ve bazıları da bunu aldatmayla yapmayabilir. Son olarak olası altıncı anlamında ideoloji yanlış ve aldatıcı inançlara olan vurguyu korur ama bu inançların egemen sınıf çıkarlarından değil de, bütün olarak toplumsal yapının malzemelerinden hasil olduğunu göz önünde bulundurur. Bu ideoloji terimi kötücüldür ama sınıf-genetiğinden uzaktır. Bu anlam daha çok Marx’ın meta fetişizminde bulunur.

Eagleton’a göre “ideoloji, bir dil meselesinden öte bir ‘söylem’ meselesidir; anlamlandırma meselesinden çok, belirli somut etkiler yaratma meselesidir”.

Medya açısından bakıldığında, ideolojinin medya analizine dahil edilmesiyle söz konusu olan, şunu ya da bunu yaptırmak için A’dan B’ye yollanan özgül mesaj-emirler değil, bütün ideolojik çerçeveyi biçimlendirmedir: Şeylerin düzenini, bu düzenin sınırlandırıcı perspektifini, şeyleri evrensel, doğal ya da ‘gerçeklik’in kendisiyle bitişikmiş gibi göstererek kutsal kaçınılmazlıkla donatılan bir temsil etme tarzıdır. Dünyaya ilişkin kısmi ve yanlış açıklamalara evrensel bir geçerlik ile meşruluk kazandırmaya ve bu kısmi kurmacaları ‘gerçek’in sorgulanmaksızın kabul edilmesine oturtmaya yönelik bu hamle, aslında ‘ideolojik’ olanın karakteristiği ve tanımlayıcı mekanizmasıdır.

Medyanın başat ideolojilerin söylemleri içinde ‘dünyayı sınıflandırmak’ gibi gayet önemli bir ideolojik işin yerine getirilmesine aralıksız bir şekilde hizmet ettiğini söyleyen Hall (1999: 240-241) bunun ne basit bir ‘iş’ ne de bilinçli olarak yerine getirilen bir görev olduğunu ama bunun çelişkili bir iş olduğunu ekler.

Medya çalışmalarında eleştirel paradigmanın, ideolojik boyutu yeniden keşfetmesiyle iki soru gündeme gelir. İdeolojik süreç nasıl işler ve mekanizmaları nelerdir? Bir toplumsal formasyonda ‘ideolojik’ olanı, öbür pratiklerle ilişkisinde nasıl kavramak gerekir? İdeolojik söylemlerin üretimleri ve dönüşümleriyle ilgili olan birinci soru, söylemlerin simgesel ve dilsel karakterine ilişkin teoriler tarafından -ideolojinin gelişiminin dilde kendine uygun ve öncelikli eklemlenme alanını bulduğunu belirten anlayış tarafından- biçimlendirildi. Bir toplumsal formasyonda ideolojik kertenin nasıl kavramlaştırılması gerektiği sorusuyla ilişkili olan ikincisi de yaygın bir teorik ve empirik gelişme alanı haline geldi (Hall, 1999: 90-91).

Yapısalcı yaklaşımda anlam, toplumsal bir üretilimdir, pratiktir. Dünyanın anlamlı kılınması gerekir. Dil ve simgeselleştirme anlamın üretildiği araçlardır. Bu içgörünün sunduğu sorun, belli olaylar etrafında hangi türden anlamların sistematik ve düzenli olarak inşa edildiği sorusudur. Anlamın verili olmayıp üretilmesinden çıkan sonuç, aynı olaylara farklı türden anlamların atfedilebileceğidir. Aslında yeğlenen anlamlar silsilesinin kazandığı güç ve güvenilirlik karşısında gerçekten düşünülmeyen veya söylenmeyen belli açıklama türleri vardır.

Anlamlandırma sosyal bir pratiktir, çünkü medya kurumları içinde, üreticilerin bir ürün ortaya koymak için, ellerindeki anlam üretim araçlarını belli bir tarzda kullanmalarını sağlayan özel bir toplumsal örgütlenme evrimleşmiştir. Bundan dolayı medya kurumlarının özgüllüğü, tam da *bir toplumsal pratiğin simgesel bir*

ürün ortaya çıkarmasına yol açacak şekilde örgütlenmeleri tarzında aranmalıdır (Hall, 1999: 85-94). Başka bir anlatımla,

Çağdaş insanlar kendi deneyimlerinin dışında kalan dünyayı, bu dünyanın olay ve oluşumlarını çok büyük ölçüde kitle iletişim araçlarının yaptıkları tanımlara göre kavramakta ve anlamlandırmaktadır. Bu bakımdan bireylerin toplumsal yaşamda varoluşlarının imgesel ilişkileri (ideolojiler) esas itibarıyla kitle iletişimi kurumu içerisinde belirlenmektedir. Kitle iletişimi kurumu bu yönüyle düşünsel, sembolik ürünler veren bir kurumdur (Kaya, 1999: 200).

Bu anlamlandırma, iktidar ve ideoloji açıklamaları ışığında ideolojik çözümleme yapılacak televizyon programlarını toplumsal pratik olarak ele alıp ürettiği simgesel ürünleri incelemeye önce televizyon türleri ve bilgi yarışmalarına değinmek gerekir.

N. Abisel'in (1995: 14) belirttiği gibi "bilimden sanata ve gündelik yaşama kadar pek çok alanda, belirli ölçütlere göre ayrılmış, sınıflandırılmış çeşitli nesnelere anlatan tür (*genre*) kavramının etimolojik kökeni, biyolojideki sınıflandırmada (*taxonomy*) görülmektedir". Sanatsal ve kültürel açıdan, 'tür' kavramını "belli uyulaşımara dayanan, belli formülleri paylaşan ve tek tek örneklerdeki farklılıkların benzerliklere oranla önemsiz olduğu genel bir yapı" (Adaklı, 1999: 236) olarak tanımlayabiliriz. Erol Mutlu (1991: 34) televizyon türleri hakkında şunları söylemektedir: "Televizyon kendisinden önceki araçlardan çok farklı maddi ve teknik özelliklere sahip olduğu için, televizyon ekranına getirilen içeriklerin zamanla bu yeni araca uyarlanma gereği duyulmuş; bu sürecin sonunda da sadece televizyona özgü türler ortaya çıkmıştır". Televizyon türlerinin ortaya çıkışının doğrudan içeriğiyle ilişkisi vardır.

Bir iletişim aracıyla gerçekleşen dolayımleme sürecinin, yani belli bir olayı o aracın kendisi yapan sürecin kurallarını ve mantığını sadece o aracı iletişim amacıyla kullananların değil, izleyenlerin de bilmesi gerekir. Bu kurallar ve mantık o aracın formatıdır. Tüm iletişim araçlarının diğerlerinden ayırtedilmesini sağlayacak bir formatı vardır. Format genellikle popüler kültürün yinlemeci, kopyacı ürünleri için kullanılır (Mutlu, 1991: 38).

Berger (1992) belli başlı televizyon türlerini şöyle sıralar: Reklamlar, haberler, belgeseller, durum komedileri, pembe diziler, talk show'lar, söyleşiler, bilimsel programlar, yarışmalar, spor programları, polisiyeler, bilimkurgular, nasıl-yapılır programları. Bu türleri 1-aktüalite, 2-yarışmalar, 3-iknaya yönelik programlar ve 4-dramalar olarak adlandırdığı dört başlık altında toplar (İnal, 1999).

Elbette ki türler arasına keskin sınırlar koyup, aralarını kalın çizgilerle bölemeyiz. Fakat Gledhill'in belirli bir tür kategorisinin, benzer olay örgüsü, stereotipler, sahne, temalar, stil özellikleri, duygusal etkiler ve benzerleri açısından gruplandırılan kurmaca metinlere atıfta bulunduğunu söylemesi gibi türü adlandırmak için tüm bu özelliklerin önem kazandığını da söyleyebiliriz. Gledhill'e göre, ürün olarak türün bir yönü de benzer tipteki diğer ürünlerle arasındaki fark edilir benzerliktir. Bu anlamda uzlaşım doğası itibariyle tutucu bir yan anlama sahiptir ve temel fonksiyonu normatif anlamları ve değerleri pekiştirmektir. Tür kuramı, bu belirlemeci kavramsallaştırmaya karşı olarak uzlaşımın üretimsel yönünü anlamak amacıyla uzlaşım bağlam oluşturan medya endüstrilerinin, birbiriyle ilişkili ama yine de birbirinden ayrı üç momenti içinde geliştirilmiştir.

Üretim ve dağıtım: Finansörler, stüdyolar, televizyon şirketleri, yapımcılar, denetçiler, sansür, yazarlar, yönetmenler, yıldızlar, festivaller ve ödüller, reklamcılık ve tanıtma, ticari basın vb.

Ürün veya metin: Türler ve program biçimleri, uzlaşım, anlatı yapıları, stiller, ikonografi, oyunculuk, yıldızlar vb.

Alımlama: Sinemaya gitmek, TV izlencesi, izleyici olarak aile, mutfak televizyonu, sinema ekranına bakış, TV ekranına şöyle bir göz atma, ilanlar, eleştiriler, diğer değerlendirmeler vb.

Gledhill bu üç aşamayı incelerken endüstri ve metin üzerinde durmuştur. Bu incelemede ise üretim ve dağıtım ilişkilerini küreselleşme kuramıyla iktidar ilişkilerini ilişkilendirerek ele alacağız; ürün veya metin kısmıyla ise türler, program biçimleri, uzlaşımlar, anlatı yapıları, ikonografi ve oyunculukla ideolojinin işlemesi ve iktidar ilişkisini derinlikli inceleyeceğiz.

Bunların yanı sıra:

Günümüz medya ortamında türler arasındaki ayrımların azalıp, televizyon anlatısının bütünüyle eğlendirme amaçlı programların birinden diğerine kesintilerle akan bir eğlence metnine dönüştüğü söylenebilir. Bu belirlemeye ek olarak, doğrudan eğlenceye yönelik programların toplam program sayısı içindeki dağılımına bakıldığında da televizyonların günümüzde öncelikle eğlendirmeyi amaçladığı rahatlıkla görülmektedir. Bir başka eğilim ise, özellikle programlar açısından batılı medya/üretim şirketlerine bağımlı oldukları söylenen ülkeler açısından önemli olmak üzere, eğlendirme işlevli programların artık daha çok yerli/lokal olarak üretilmesidir (Alankuş ve İnal, 2000: 3).

“Dışarıdan satın alınan programların başında teknoloji ve formatlarının satın alındığı yarışma ve varyete programları gelir. Ancak *Çarkıfelek*, *Kim 500 Milyar İster*, *Altın Turnike*, *Şahane Pazar* vb. yarışma programlarında kullanılan teknoloji ve biçimsel formatların içi yerel motiflerle doldurulur” (Tekinalp, 2003: 335). Dolayısıyla üretilen programlar aracılığıyla ideolojik olarak üretilen ve sunulan yaşam biçimi özellikle de bilgi yarışmaları aracılığıyla bunun yeniden üretimi önemli bir inceleme sorununa dönüşmektedir. Özellikle de medyada farklı içeriklere sahip farklı program türleri içinde toplumsal iktidarın nasıl kurulup-hangi egemen söylemlerin öne çıktığını görmek değer kazanmaktadır.

Bu noktadan hareketle Feuer'in (1987: 118) belirttiği gibi tür kuramı televizyonun endüstriyel pratikleri ile ürettiği programlar ve izleyici beklentileri arasındaki ilişkiyi kavrama yolları sunar. Tür kavramı ise üretilen metnin endüstriyel bir ürün olarak kavranmasından gelir. Türlerin doğal kategoriler olmayıp, bir okuma biçimi oluşturarak bunu zorlayan ideolojik yapılar olduğunu ekleyen Feuer türün kendiliğinden doğmadığını, yapıldığını söyler.

Fakat türe ilişkin klasik gerçekçi metnin, anlamı inşa sürecinin belli bir anlamın sabitlemesi ve doğallaşması ile gerçekleşme sürecinde belli anlamlandırma biçimi, paralel okuma yapmaya zorlamasına yakınlaşır (İnal, 1999: 2). Böylece gösteren gösterilen arasındaki ilişkinin üretimselliği sınırlanır, anlamlar sabitlenir.

Anlamın kurulma süreci ve anlatının kurulma sürecini birbirinden ayırdığımızda hem anlatının, anlamı sabitlemeye çalışması hem de anlatının kapanmasıyla karşılıklı bir etkileşim içinde yer aldıklarını kabul etmiş oluruz. Böylece metin bir dizge olarak değil yapılaşma süreci olarak görülür. Egemen ideolojinin yeniden üretilmesi için kavramsallaştırılan ideolojik kertenin nasıl olduğu sorusuna cevap çeşitli yaklaşımlarla verilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi televizyonda kullanılan görsellik, akış, kurgu, kamera açıları, görüntü ile bütünleşen söz ve arka ses gibi unsurların bir arada kullanıldığı bir anlamlandırma süreci yapılaşma sürecinin bir parçasıdır.

Televizyonun gerçekliği aktarma biçimi, olayların doğasını “formatlara” dönüştürme olanağına dayanmaktadır. Tüm olay ve deneyimleri gerçek ve sentetik olarak sınıflandırmak mümkün görünmese de, televizyondaki kurgusal/sentetik gerçekliğin aşağıdaki yollarla sağlandığı bilinmektedir:

1. hareketlerin hızlarının değiştirilmesi;
2. bir sahneden diğerine anında kesme ile geçiş;
3. olayı fragmanlara ayırmak;
4. geniş bir zaman ve mekana ayrılan olayları bir araya getirmek;
5. bakış açılarını değiştirmek (kamera hareketleri, zoom mercekleri ve birden fazla kamera ile);
6. farklı kaynaklardan gelen görüntü ve sesi bir araya getirmek (fon müziği, ses efektleri vb. ile);
7. bilgisayar grafik teknikleri ve çoklu-poz (üst üste bindirme) işlemleri ile görsel imajları birleştirmek, ayırmak, bozmak;
8. animasyon ve bilgisayar grafikleri ile “olaylar yaratmak” (Türkoğlu, 2003: 169-170).

Televizyon anlatısını böyle anlamaya çalışmak faydalı olacaktır. Ellis televizyon anlatısının özelliklerini şöyle sıralar: Televizyonda görsel göstergeler anımsallığı hedefler, doğrudandır, izleyiciye seslenir, sunucular bizim yerimize soru soruyor gibidir ya da bizim yerimize yorum yapıyorlardır (İnal, 1999: 4). Televizyon

anlatısı sürekli akan, sonlanmayan bir devam sürecidir. Bu parçalanarak akan televizyon anlatısı; program türlerinin de özelliği olmuştur, akan türsel uzlaşımları aşmış, televizyonda anlamlandırma biçimini, temsilleri şekillendirir.

Televizyon anlatısının yapılaşması içinde kapanmayan, çok anlamlı biçimiyle belli anlamlandırma biçimlerinin kırıldığı düşünülse de sınırsız bir çokanlamlılıktan söz etmek mümkün olmaz. Bu noktada iktidar ilişkileri devreye girer. Çok anlamlılık bu iktidar ilişkilerinin izin verdiği ölçüde temsil edilebilir. Bu temsilin mümkün olup olmaması ve içeriğini de hem endüstri çıkarları ve ilişkileri hem de kültürel yapı ve onun içinde yer alan izleyici belirler.

Televizyonun türlere has uzlaşımları aşan bir akış olduğu vurgusuna giden bu yol, bizi çalışmanın başında da yapılmak istenen “kültürel ideolojik süreçleri anlamaya çalışma ve anlamlandırma süreçlerinde görünür olan iktidar ilişkilerini ortaya çıkarma”ya götürür. Televizyon metni yapılaşırken görsel veya ideolojik kaymaların sebep olduğu karşıt konular donmuş yapı fikrini bozar.

Dolayısıyla televizyon türlerinin anlatılarının yapılaşma biçimi; toplumsal yapılaşma içindeki farklılaşma ve dönüşümlerle kurulan, yeniden kurulan, yayılan söylemlerin televizyon metninde de kurulmasıyla bağlantılı olacaktır. Öyle ki televizyon metni değişmez yapılara sahip tür kavramının dışında yer alıp bazen kapalı, bazen açık uçlu, çoklu okumalara izin verir.

Türler ve temsile ilişkin çok genel izahtan sonra bu çalışmada Türkiye örneğinde bir televizyon metni ideolojik ve kültürel kerteyle dikkate alarak çözümlemeye çalışılacağı için ideolojik çözümlemeyi biraz daha açmak gerekmektedir.

Mimi White (1987: 139) televizyon üzerine geliştirdiği perspektiflerin çerçevesini Marx ve Gramsci çizse de perspektifini ideolojiyi sosyal bir pratik olarak anlayan Althusser'in çalışmalarına dayandırdığını söyler.

Sosyal pratikler basit ve homojen değil, karmaşık ve heterojen yapılar olarak anlaşılır. White (1987: 140), sosyal yapıyı açıklamaya bir takım kavramların yetmeyeceğini, sosyal yapı içindeki grupların birbirleriyle çatışan, çakışan ve paralel giden çıkarları olduğunu kabul ederek kavramaya çalışır.

Althusser ideolojiyi film, medya ve kùltür çalışmalarında kullanışlı olan temsil sistemi ve bireylerin maddi dũnyayla ilişkilerinin diliyle tanımladığı için önemli vurguları vardır. S. Hall'un işaret ettiği gibi ideoloji kendisini "doğal" mış gibi sunar veya verili temsil sistemini doğallaştırır. Bir diğer deyişle ideolojik eleştiri verili metin veya temsil sisteminin "altındaki" veya "ardındaki" bozulmamış gerçeği veya dizginsiz manipùlasyonu bulmak değil, fakat belirli bir temsil sisteminin bize nasıl bir dũnyayı anlama veya deneyimleme yolu sunduğunu anlamaya çalışır (White, 1987: 141).

White'm ideoloji çözümlemesi, Ç. Dursun'un (2001: 71) deyişiyle "aracın ideolojisi ve ideolojinin aracı olarak televizyona odaklanmaktadır. Bu odaklanışta televizyon, alternatif okumalara olanak sağlayan parçalı ve heterojen bir bütũn olarak ele alınırken, televizyonda sunulan ideolojik anlamların da tek blok ve birleşik olmadığı sergilenir".

Televizyon ideolojik analiz için verimli bir alandır çünkü ekonomik ve endüstriyel çıkarların, metin sisteminin ve boş zaman-eğlence aktivitelerinin keşişmesini temsil eder (White, 1987: 142). Çünkü "izlediğimiz şey, enformasyonu basitleştirilmiş, tözsel ve tarihsel içerikleri boşaltılmış, bağlamından kopartılmış

biçimde sunan; yani enformasyonu eğlence paketine sokan bir araçtır (medium)”
(Postman; 1994: 154).

Tam da bu noktada Tomlinson’un (1990: 35) anahtar sorular olarak sorduğu

Kendi yolumuzun hisselerine ait aurayı satın aldığımızı farketmekten ve bunun şeylerin doğal hali için tek yol olmadığına dair hissi hatırımızda tutmaktan ne kadar uzaktayız? Bu biçimde inşa edilmiş ‘tüketici tercihi’ kişisel özgürlüğün en büyük belirleyicisi olarak daha ne kadar kabul edilebilir kalacak?

soruları White’in (1987: 145)

Televizyon izleyicisini tüketici veya meta olarak görmek; bir yandan kültür endüstrisi, diğer yandan tüketim toplumunu analiz etmeye temel oluşturur. Fakat izleyici de seyretmeye zorlanmıyorsa, istediğini seçmekte özgürse neden seçmektedir bu tarz programları?

soruları ile birleşir ve R. Kaya (1999: 201) “medyanın amacı kamusal bir tartışma alanı oluşturulması olmadığı gibi, hedef kitlesi de izleyici ya da okuyucular (yurttaşlar) değil, sadece ve sadece tüketicilerdir” saptamasına ek olarak, medyanın “en düşük ortak kültürel payda” düzeyinde ürettiği programların neden izlendiği sorusuna da cevap verir: Televizyon erişilebilirliği, eski-yeni teknolojilerle eklemlenme kapasitesi ve kişiye kendisinin yaşantılamadığı deneyimleri kendisininmiş gibi sunma yeteneğine sahip oluşuyla giderek daha fazla izlenmektedir.

Burada ideolojik analiz, araç ve programlar aracılığıyla ve izleyiciyle olan bağıyla metin analizine yönelik çeşitli yaklaşımları – göstergebilim, tür çalışmaları, hikaye analizi, psikoanaliz ve diğerlerini- kullanır. Televizyonun sosyal, maddi, sınıfsal çıkarları ifade etmesiyle anlam ve zevkin nasıl üretildiğini araştırır. Bu her program veya bölümün doğrudan yapımcı, metin yazarı, yönetmen veya programcının düşüncelerini ifade ettiğini veya fikirleri yöneten yapımcı komploları olduğunu söylemek anlamına gelmez. İdeolojik perspektif daha çok tanıdık öykü, görsel ve jenerik yapılar yoluyla gördüğümüzü anlamamızı kurarak ve

televizyondaki olay ve hikayeleri “doğallaştırarak” metinsel pratiklerde meydana gelen sistematik anlam ve tezatlıklara odaklanır (White, 1987: 146-147).

Örneğin oyunvari yarışmalar rekabet ortamı yaratarak özellikle de bol keseden dağıtılan ödülleri kazanmayı amaçlayarak yapılaştırılır. Sadece tüketimi özendiren yarışmaların yanı sıra bilgiyi yapılaştırırlar da, aynı zamanda şans faktörünü oyuna entegre edenler de var. Bilgi veya beceriyi vurgulayan yarışmalar şansı da işin içine katar.

Burada, her ne kadar tür çözümlemesi yapılmayacaksa da, televizyon metninin akışı içinde bir kesit olarak alıp ideolojik çözümlemeye tabi tutacağımız bilgi yarışmaları (*quiz shows*) ile oyunvari yarışmalar (*game shows*) ayrımı ve diğer bahsedilen yarışmalar hakkında kısa bilgi vermekte fayda var. “‘Quiz show’ ve ‘talk show’ların yayıncılığın en merkezi ve en karakteristik, aynı zamanda da bugüne dek en az üzerinde çalışılan program biçimleri olduğu söylenebilir” (Hoerschelmann, 1998: 2). Dolayısıyla bunlar diğerleri gibi tiyatro, sinema gibi alanlarındaki formatların geliştirilmesiyle meydana gelmemiştir.

‘Game show’ halk veya ünlülerden oluşan üyelerin, bazen bir takımın parçası olarak, puan veya ödül için oyun oynadığı, sorulara cevap verdiği radyo veya televizyon programıdır. Bazı şovlarda yarışmacılar diğer oyunculara veya takıma karşı yarışırken diğerleri tek başlarına daha iyi bir gelir için veya yüksek bir skor için yarışır. ‘Game show’ların farklı tiplerle geçişleri olan birçok temel türü vardır. ‘Game show’un en basit biçimi insanların sorulara cevap vererek birbirleriyle yarıştıkları ‘*quiz show*’lardır. Bunların genellikle halktan üyeleri olur, bazı özel şovlarda ünlüler yarışır ve ödüller yardım kuruluşlarına verilir. ‘*Panel game*’ ise genellikle ünlülerin spor, müzik gibi uzmanlık alanına dair soruları panel biçiminde

cevaplamalarını içerir ve sık sık birçok noktada gülünür. Üçüncü tipteki yarışmalarda yarışmacıların ek olarak genel bilgilerinin test edildiği şans veya strateji içeren oyunlardan oluşan programlar söz konusudur. Bu tür '*reality game show*'lar son yıllarda popüler olmuştur. Bu yarışma günlerce veya haftalarca sürer ve yarışmacının ilerlemesi, genellikle halkın veya yarışmacı arkadaşlarının oylamasına, popüler yarışmacı olmasına bağlıdır. Oyunculara şovun sponsorlarının hazırladığı nakit, tatil, çeşitli ürünler, hizmetler gibi ödüller verilir. '*Dating game show*'lar ise orijinali '*reality games*' olup ödül olarak genellikle randevulaşma imkanı verir ki bu da sadece bir kişidir. '*Date auction*' (Açık arttırmalı randevu) denen bir tür vardır ki onda da yarışmacılar para için değil, eğlenceli bir randevu veya evlilik için yarışlar (<http://en2.wikipedia.org>).

Yarışmalara ideolojik yaklaşımda oyunların yapılarını ve ilgimizi nasıl çektiklerini anlamak amaçlanmaktadır. Sadece tüketici ödülleri değil de rekabet arenası içinde nasıl 'başarılı' olduğu ve oyunların kurallarının doğası da sorulmalıdır. Şovda ne tür bir 'bilgi'den bahsedilmektedir? Nasıl bir rekabet içerir? Bunlar büyük ödüle giden adımlarda nasıl kapsanır ve birbirinin içine geçer? Bu sorular bu türde üretilen anlamları anlamak için başlangıçtır (White, 1987: 151-153).

Çözümlemeye geçmeden önce, benzerlik ve farklılıklarıyla, günümüzdeki bilgi yarışmalarının ideolojik çözümlemesine sağlayacakları çerçeve bağlamında bilgi yarışmaları ve Türkiye'de yayınlanan bilgi yarışmalarının tarihsel serüvenine ilişkin bir ara değerlendirmeye yer verilecektir.

II. BÖLÜM: BİLGİ YARIŞMALARI: KISA BİR TARİHÇE

III. bölümde yapılacak ideolojik çözülemeye sağlayacağı çerçeve bakımından ABD ve İngiltere⁵ ile Türkiye'deki yarışma programlarının tarihini değerlendirmek önem kazanmaktadır. Bilgi yarışmalarının ortaya çıkışı, radyoda 1930'lara, televizyonda 1950'lere dayanırken, Türkiye'de televizyon yayıncılığının ancak 1960'ların sonunda başlamasına bağlı olarak 1970'lerin ortalarını bulmuştur. Yarışmalar, özellikle Amerika'da, ilk yıllardan itibaren çeşitlilik gösterirken, Türkiye'dekiler *TRT* tekeli döneminde ve ikili (kamusal ve tecimsel) sistemde yer alan programlar olmaları açısından çeşitlilik gösterir. Programların televizyonlarda ne sıklıkta, ne kadar süre yer aldığı, içerikleri, özgünlüğü veya yabancı formatlı olması değerlendirmede yol göstericidir.

A. ABD VE İNGİLTERE'DE BİLGİ YARIŞMALARININ TARİHİ SEYRİ

1. ABD'de Bilgi Yarışmaları

Bilgi yarışmaları (*quiz shows*), ilk olarak 1930'larda radyoda doğan ve 1950'lerde televizyonda olgunlaşmaya başlayan bir eğlence türü olarak ortaya çıkar. Televizyonda yayınlanması ile katılımcılarına şöhret ve şans olanakları sağlaması popülerliğini arttırır. Öyle ki, 50'lerin Amerika'sında aynı saatlerde 22 bilgi yarışması birden yayınlanır ve bir televizyonu olan hemen herkes bu zihinsel eğlenceyi izler (<http://students.goucher.edu>).

⁵ Değişik yarışma formatlarındaki öncülüğü nedeniyle ABD, gelecek bölümde çözülemeye konu olan programların patentleri bakımından da İngiltere ele alınmaktadır. Program akışı (aynen ya da yeniden şekillenen programlar) açısından da bu iki ülke küresel pazarda ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Yayınlanan bilgi yarışmalarının ilk örneği 1934'de ilk ulusal radyo programlarından biri olan ve katılımcılara ödüllü sorular sorulan Major Bowes'un *Original Amateur Hour* adlı programıdır. Bunu 1936'da CBS'te yayınlanan *Professor Quiz* adlı genel kültür sorularının yanıtları karşılığında 10\$ para ödülü veren yarışma izler. 1937 ve 1938 yıllarında radyolarda çok sayıda bilgi yarışması boy göstermektedir. Savaş öncesi son kayda değer yarışma, 1939'da NBC'de yayınlanan, canlı yayın sırasında telefon aracılığıyla katılınan, 1000\$ değerinde ödül veren *Pot 'O Gold* adlı programdır.

1947-49 yılları arasında NBC'de ödül olarak ansiklopedi setinin verildiği Amerika'nın geçmişindeki olayların sorulduğu bir yarışma programı olan *Americana* yayınlanır.

'Game show'lar (oyunvari yarışmalar) ise yine Major Bowes'un radyoda başlattığı ve popülerliği televizyonda artan 1940'ların *Pantomine Quiz*'inden 1950'lerdeki *The Prize is Right* ve *Giants Step*'e 1960'lardaki *Jeopardy!*, *The Dating Game* ve *Hollywood Squares* gibi yarışmalara daha sonra 1975'de televizyon tarihinin en popüler oyunvari yarışması *Wheel of Fortune*'a uzanan bir çizgide gelişen bir tür olarak ortaya çıkar (<http://history.sandiego.edu>).

1954'te yarışmacı olma şansına sahip stüdyo izleyicilerine tatil ödülü veren *Earn Your Vacation* adlı bilgi yarışmasını Johnny Carson sunar.

1955'de radyo televizyon tarihindeki en büyük şans programı olan *\$64.000 Question* 7 Haziran'da CBS'de prömiyerini yapar. Program; Norman, Craig & Kummel firmasının reklamı için yapımı Louis Cowan tarafından gerçekleştirilen, Charles Revlon tarafından Living Lipstick'in (ruj) tanıtımı için sponsorluğu üstlenilen ve televizyon reklamcılığında 1950-52 yıllarında satışları 50.000 dolarken,

1955'ten sonra 4.500.000 dolarlık seviyeye çıkmasını sağlayan bir programdır. Yarışmacıların kazandıkları ödül miktarı haftalarca süren tekrar katılımlarıyla artar. Ödül miktarı arttıkça yarışmacılar yalıtılmış cam hücrelerde yarışır ve burada seçtikleri kategorilerden en az bilinen soruları cevaplamaya çalışır. Yarışmacılara kazandıklarının ne kadarını riske ettikleri sorulur ve 50 milyon izleyicinin gözü önünde yarışan yarışmacılar verdikleri cevaplardan dolayı baskı altında olduklarını hissederler. Hal March'ın sunuculuğa başlamasıyla program salı geceleri %84.8 oranında televizyon izleyicisini ekran başına çeker. Bu yarışma sonucunda Kaptan McCutchen yemek, Joyce kardeşler boks konusunda ulusal uzmanlar olarak ün kazanır; Ted Nadler Britannica ansiklopedisini ezberleyerek 252.000 dolarlık ödül rekorunu kırar. Aynı dönemde Ed Murrow'ın *See It Now* programı, rakibi Liggett & Myers'in *Beat The Clock* adlı programıyla aynı saatlerde yayına konur.

1956'da birçok bilgi yarışması aynı anda yayındadır. Bunlardan bazıları *The Big Surprise, The \$64.000 Challenge, High Finance, Treasure Hunt, Twenty-one, Giant Step, Can Do, Nothing But The Truth, Tic Tac Dough*'dır. Temmuz 1957'de televizyonda en çok izlenen 10 programdan beşi bilgi yarışmalarıdır: *\$64.000 Question, I've Got a Secret, Twenty-one, What's My Line, \$64.000 Challenge*.

Literatürde bilgi yarışmaları skandallarla birlikte anılmaktadır. *\$64.000 Question* 1955-58 yılları arasında siyah beyaz dönemde, yarım saatlik sürelerle yayınlanır. Bilgi yarışması skandalları içinde yer almasının sebebi ise yapımcı ve sponsorların sonuçlara hile karıştırmasıdır. Yapımcısı Shirley Bernstein yarışmacı Rev.Store Jackson'a cevapları vermiştir.

I've Got a Secret Mark Goodson-Bill Todman yapım tarafından 1952-67 yılları arasında, özellikle 1952-1966 yıllarında Gary Moore'ın sunduğu haliyle yarım

saatlik sürelerle yayınlanır. *Twenty-one* Albert Freedman'ın yapımcılığında 1956-58 yıllarında siyah beyaz dönemde yarım saatlik sürelerde Jack Barry'nin sunduğu bir programdır. Bu yarışma da adını skandallarla iyice ezberletmiştir. Yapımcı Dan Bright, Herb Stempel'in sunduğu *Twenty-one* yarışmasında Charles Van Doren'ın kazanmasını sağlar. 1958'in Ağustos ayında Stempel *Twenty-one*'da şike⁶ olduğunu söyler.

1958'de *Anybody Can Play* isimli dört yarışmacının genel kültürlerini kullanarak para ve star ödülleri için birbirleriyle yarıştığı program *ABC*'de yayınlanır. 1958'de sponsorluğu Colgate firması tarafından yapılan *Dotto* bir numaralı bilgi yarışmasıdır. Fakat, yarışmacılardan birinin, diğer yarışmacılara cevapların verildiğini iddia etmesiyle, *CBS* programı yayından kaldırır. Bu olay New York Eyalet Savcılığı'nca bir dizi soruşturmanın başlamasına yol açmış ve 150 tanığın 9 aydan fazla bir süre büyük jüri önüne çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

1959'da Van Doren'ın skandalda yer aldığı ama suç unsuru taşıyan bir fiil işlemediği Kongre soruşturmaları sonucunda ortaya çıkar. O yıl tüm bilgi yarışmaları televizyon ağından kalkarak yerlerini Hollywood yapımı kovboy filmlerine bırakırlar. Hatta bu soruşturmalar bazı radyo kanallarındaki disc jockey'lerin istenen belirli müzik parçalarını hediye ve para karşılığı çaldıkları iddialarına kadar uzanır.

1960'da televizyon yayıncıları, bilgi yarışmalarıyla sarsılan güvenilirliklerini geri kazanmak için televizyon tarihinde yeni bir dönem açan belgesellere yönelirler. 1963'te de Art Linkletter'in *NBC*'de sunduğu *The Art Linkletter Show* bilgi yarışması yayınlanır.

⁶ Bu şike iddiaları geçtiğimiz yıllarda Robert Redford'un yönettiği, Ralph Fiennes'in başrolde oynadığı bir filme konu oldu: *Quiz Show*.

1950-74, 1977-78 ve 1987 yılları arasında önce CBS'te sonra NBC'de yayınlanan *Truth or Consequences* adlı bilgi yarışması NBC'deki radyo programına dayanır. Yayınlandığı yıllar boyunca altı sunucu değiştirmiştir.

1950'ler, 60'larda bilgi yarışmalarının yanısıra oyunvari yarışmalar (*Battle of the Ages, Queen For a Day, Bid and Buy, Across The Board, Made in America, About Faces, Dealer's Choice, Almost Anything Goes, American Gladiators, The Chair*), panel biçiminde yarışmalar (*Answer Yes or No, What's My Line*), müzik ağırlıklı yarışmalar (*The Art Ford Show*), komedi ağırlıklı yarışmalar (*Laughline, Never Mind the Buzzocks*) ve spor aktiviteli yarışmalar (*Ask Me Another, Are You Positive*) 90'larda yerlerini ağırlıklı olarak randevu niteliğindeki yarışmalar (*Singled Out, Change of Hearts*) ve gerçek televizyonu (*Shipmates, Big Brother, Temptation Island Fox, Combat Missions, Under One Roof*) gibi programlara bırakırlar.

Amerikalılar skandallarla bilgi yarışmalarına güvenlerini kaybetmiş olsalar da, izlemeye ara verseler de, olanları unutturacak yeni bilgi yarışmaları da ortaya çıkmıştır. Bunlar *The Price is Right, 25.000 Pyramid, Jeopardy* ve en yenisi *Who Wants To Be a Millionaire?*'dir. Bu şovların artan popülaritesi Amerikan hayatında yarışmaların ne kadar değerli olduğunu gösterir. (<http://students.goucher.edu>).

Son yıllarda yayınlanan bilgi yarışmalarında kullanılan soru kategorilerinin çok bilinenden az bilinene, basitten oldukça zora doğru bir yelpazesi vardır. Bazı kategorilere ait kısa bir liste sunmak gerekirse: Her tür liderler, hızlı yemek restoranları, Amerikan Tarihi, New Orleans'daki yemekler, kumar oyunları, 'B' ile başlayan hayvanlar-coğrafi mekanlar, filmler, ünlü yeme içme yerlerinin adresleri, otomobiller, büyük gitar ustaları, kötü mühendislik ürünleri, tatlılar, zor telaffuz edilen sözcükler, beyzbol terimleri, şakalar, felaketler, tatiller, büyük şehirler,

kimyasal formüller, sirk gösterileri, alan kodlarının mevkileri, şehirler, coğrafya, magazinler, klasik müzik, yemek, saatler, tıp, kolej takımları takma adları, para ve finans, renkler, burçlar, kolay fizik soruları, spor hakkında kolay sorular, Avrupa Tarihi, ünlü göller gibi kategorilerden bahsedebiliriz (www.customquizshow.com).

Bilgi yarışmaları ilk ortaya çıktıklarında da sponsorlar, reklam şirketleri ile kol kola çalışmışlardır. Eğlence ve reklam bir arada yer almıştır. Sürekli kendini yeniden işleyip kullanılabilir hale getiren televizyon yarışma programları 50'lerden sonra 90'larda da neden aynı veya yakın oranda popülerliğini devam ettiriyor? Kendini sürekli yinelediği halde, yenilikler sunuyormuş gibi yaparak nasıl kendini cazip kılıyor?

50'lerdeki bilgi yarışmalarının neden doğru zamanda çıktığına dair televizyonda kayda değer bir kariyer yapan Dr. Brothers şöyle söyler: "daha parlak, daha iyi, daha zeki olduğumuzu kanıtlamak için Rusya ile yarış içindeydik". Bu saptamayı kabul eden Syracuse Üniversitesi popüler televizyon çalışmaları merkezi dekanı Robert Thompson: "Şimdi böyle büyük bir haykırış yok. 50'lerde entellektüellik ve bilgi kutlanan bir şeydi. Eğitim birdenbire, çok aranan ve arzulanan bir meta haline geldi. Bilgi yarışmaları zihinlere Sputnik'in fırlatılma tarihini kazırken, şimdi biz roketi yerinden fırlatamıyoruz" (Gray, 2000).

Şimdi herkes milyoner olmak istiyor, bunun için de elde edeceği bilgilerin nasıl elde edildiği, nerede kullanıldığı gibi sorular anlamsız kalıyor.

Elbette gözden kaçmaması gereken bir durum da şu ki, 50'ler bilgi yarışmalarının değil televizyonun altın çağıdır. Dolayısıyla televizyon türlerinde çeşitliliğin başladığı hatta patladığı söylenebilir. 50'lerin ortalarında Du Mont yerini üç ticari ağa bırakmıştır: *NBC*, *CBS* ve hala gelişen *ABC*. Aralarındaki rekabet, programlarını westernler, durum komedileri ve bilgi yarışmaları ile doldurmalarına sebep olmuştur. Televizyon radyonun ekonomik modelini benimsemiş, televizyon yayıncıları reklamcılarla çalışmaya başlamıştır. Sponsorlu programlar yayınlanmaya başlamış, bilgi yarışmaları da bu uygulama politikasından fazlasıyla paylarını almışlardır.

Oyun türü yarışmalar ve bilgi yarışmaları için Amerikan televizyon tarihinde halkın bilgisini ve farkındalığını arttırmak gibi idealist görünen, bir toplumun eğitiminin önemine inanarak düşünülen ilk fikirler, kısa sürede yerlerini kar ve izlenme kaygılarına bırakmışlardır (Goedkoop; 1985: 287).

Hoerschelmann da (2000: 178, 179) büyük ödüllü bilgi yarışmalarını öncekilerden ayırır. Çünkü büyük ödüllü bilgi yarışmalarının insanları kendi rekabet alanlarında hiç de uzman olmayan kişileri süper starlara dönüştürdüğünü ve bunun da yalvaran yeni bir izleyici görüntüsü yarattığını iddia eder. Bunlar bilgiyi belirli bir üretim biçimi, içeriksizleşmiş bir fenomen gibi gösterir, bilginin endüstriyel pratiklerle veya daha geniş kültürel formasyonlarla ilişkisi yokmuş gibi muamele görmesini sağlar. Sonuçta Amerikan kültüründeki spesifik formasyonları ve özellikle yayın endüstrisiyle birlikte büyük ödüllü bilgi yarışmalarının ideolojisini ve farklı biçimini analiz eder.

Bu bakış açısı da çalışmanın gidişatına ışık tutup ilerlenecek yönü açıkça göstermektedir. Çalışmanın araştırma nesnesi olan programlar büyük ödüllü bilgi yarışmaları olduğu için bu programlar endüstriyel pratiklerin kol kola gittiği alanlar olarak da inceleneceği gibi, bu üretim biçimlerinin kültürel formlarla da bağları koparılmadan kavranır. Ancak, incelenen bu programlar *BBC* ve *ITV* patentli oldukları için Amerika'nın yanı sıra İngiltere'deki yarışma programlarının gelişimine de kısaca göz atmak gerekmektedir.

2. İngiltere'de Bilgi Yarışmaları

1950'lerde *BBC* tekeli *ITV*'nin devreye sokulmasıyla kırılmış, ikili sisteme geçilmiştir. Ancak özel televizyon kanalı da kamu hizmeti ilkelerine tabi kılınmıştır (Kaya, 1985; Çaplı, 1995).

1950'lerde *BBC*'de radyodaki orijinaline uygun hazırlanan *Twenty Questions* 1960-61 yıllarında *ITV*'de yayınlanır. 1951-63, 1973-74 ve 1984-90 yılları arasında *BBC*'de yayınlanan *What's My Line* İngiltere'nin uzun soluklu yarışmalarındandır. 1955-68 yılları arasında ise Hughie Green'in yönettiği *Double Your Money* yarışmacıların genel kültür sorularına verdiği cevaplara göre paralarını ikiye katladıkları bir yarışmadır. 1956-58 yıllarında *ITV*'de yayınlanan *The 60.000 Question* Amerikan programı olan *\$64.0000 Question*'in bir versiyonudur. 1957-67 yılları arasında Granada yapım şirketinin hazırladığı *Criss Cross Quiz*'i Jeremy Hawk sunar.

1958-59'da *ITV*'de yayınlanan ve önce Robert Gladwell, daha sonra Shaw Taylor'ın sunduğu *Dotto* Amerika'da da yayınlanan nokta nokta biçiminde tamamlama soruları sorulan bir yarışmadır.

1962-64 yıllarında verilen harfe göre kelime veya cümleyi söyleyenin kazandığı *Take a Letter* yayınlanır. 1962-87'de yayınlanan ve 1994'ten günümüze devam eden, iki takım halde üniversite öğrencilerinin yarıştığı *University Challenge* ise *BBC 2*'de yayınlanır.

1966-67 yıllarında yayınlanan *Sixth From Challenge* bilgi yarışmasını Granada yapım şirketi hazırlamıştır. 1966-71 yıllarında *BBC 1*'de yayınlanan *Quizball* futbol maçı biçiminde yayınlanan bir bilgi yarışmasıdır.

1969-71 ve 1988'den bu yana Amerikan orijinaline uygun hazırlanan *Wheel Of Fortune* Türkiye'de de *Çarkifelek* adıyla yayınlanan bir programdır.

1971-85 yılları arasında Grundy yapım şirketi tarafında üretilen, Avustralya'da da yayınlanan *Sale Of The Century*'i Nicholas Parsons sunar.

1972-97 yıllarında *BBC 1*'in yayınladığı ödülün para olmadığı, yaratıcısı Bill Wright'in II. Dünya Savaşında vurulduğu program *Mastermind*, akademik çevrelerde de oldukça ilgi uyandırmıştır.

1977-95 yılları arasında Granada yapım şirketinin hazırladığı *The Krypton Factor* Gordon Burns'un sunduğu hem aksiyon hem de genel kültür içerikli yarışmadır. 1978-87 yıllarında orijinali İspanyol olan *Three, Two, One* üç çiftin yarıştığı bir bilgi yarışmasıdır.

1980'de *Now You See It* adlı bulmaca tarzı bilgi yarışması *ITV*'de yayınlanır.

1981-95 yılları arasında Jim Bowen'ın *ITV*'de sunuculuğunu yaptığı *Bullseye* genel kültürü ölçen bir yarışmadır.

1982'de *Channel 4*'da yayınlanan ve devam eden *Countdown*'ı Richard Whiteley sunar. 1982-89 yılları arasında Anneka Rice'in sunduğu *Treasure Hunt* bilgi yarışması da *Channel 4*'da yayınlanır.

1983-85 yılları arasında Paul Daniels'in *BBC*'de sunduğu *Odd One Out* sözcük, resim ve müzik turlarında yarışmacılara hangisinin farklı olduklarının sorulduğu bir yarışmadır. 1983-85 yılları arasında, Avustralya ve Amerikan versiyonlarının da olduğu *Blockbusters* gençlerin genel bilgilerini ölçen bir yarışmadır.

1986'da çiftlerin birbiriyle yarıştığı George Layton'ın sunduğu *Pass The Buck* adlı bilgi yarışmasının 1998'de *BBC 1*'de başka bir versiyonu vardır.

1988-98 yılları arasında stüdyo izleyicilerinin de katıldığı *Whose Line Is It Anyway?* *Channel 4*'da Clive Anderson sunar.

1989-97 yılları arasında bulmaca biçiminde soruların olduğu *Cross Wits*'i Tom 'Pullover' O'Connor sunar.

Who Wants To Be a Millionaire?, Türkiye'deki adıyla *Kim 500 Milyar İster* İngiltere'de *ITV-Celador*⁷'da genelde 30 dakika, bazen 1 saat olmak üzere 1998'de yayınlanmaya başlamıştır. Yaratıcıları David Briggs, Mike Whitehill, Steve Knight, yapımcısı Colman Hutchinson ve sunucusu da Chris Tarrant'dır. Amerika'da *ABC*'de aynı programı Regis Philbin sunar. Bu program Avustralya, İrlanda, Almanya, Hindistan ve Tayland gibi birçok ülkede yayınlanmaktadır. 15 genel soruyu bilerek milyonlarca dolar pound elde edilen, yarışmacıların en başarılı buldukları bilgi yarışmasıdır. Sorular ödülünün değerine göre kolaydan zora doğrudur. Yarışmacının 3 joker hakkı vardır: seyirciye sormak, bir arkadaşı aramak ve yüzde elli hakları.

1999-2000 yıllarında *Mark and Lard's Pop Upstairs Downstairs BBC Manchester*'da iki DJ'in sunduğu üniversite yarışmalarını andıran soruların sorulduğu bir programdır.

Türkiye'de de *En Zayıf Halka* adıyla yayınlanan *The Weakest Link* İngiltere'de *BBC 2*'de 2000 yılında 45 dakikalık sürelerle hafta içinde yayınlanır. Yaratıcısı Fintan Coyle, Cathy Dunning, idari yapımcısı David Young, yapımcısı Ruth Davis'dir. İngiltere'de Anne Robinson'ın sunmaktadır. 2001'de *NBC*'deki Amerikan versiyonunu yine Anne Robinson sunmaktadır. 2002'de George Gray çok küçük farklılıklar yaparak sunar, 2003'ün başında da program sona erer. Program Almanya Hollanda, Belçika ve Tayland⁸'da dahi yayınlanır. Genel bilgiyi ölçen, olası en fazla ödülü 10.000 dolar olan yarışmada sunucu yüksek mahkeme yargıcı

7 2001 yılında Major Charles Ingram adında bir yarışmacı yarışma esnasında izleyiciler arasında oturan eşi ve arkadaşının öksürükle verdiği sinyallerle bir milyon poundluk ödülü kazanır, Celador tarafından mahkemeye verilen yarışmacı ödül olan miktardaki parayı alamaz. (www.memorabletv.com)

8 *En Zayıf Halka* Tayland'da yayınlandığı zaman eleştiriler alır. Tayland Ulusal Gençlik Örgütü 'şovun ortaklar arasında vahşi bir rekabet ve bencilliği teşvik ettiğini, bunu da Tayland cömertliğine sığmadığını' açıklamıştır.

stilindedir ve yarışmacılar her turda grubun en zayıf olanını elemek için oy kullanırlar. Böylece sunucu grubun üyesini “en zayıf halka seçildiniz, güle güle” diyerek uğurlar.

2002’de *ITV 1*’de yayınlanan *Britain’s Brainiest* aynı meslekten oniki kişinin genel kültür sorularını cevapladığı yarışmadır (www.memeorabletv.com).

İngiltere’de 1950’lerde *What’s My Line, Truth or Consequences* gibi bilgi yarışmaları gerek radyodan televizyona transfer edilmiş, gerekse televizyona özgü programlar olarak *BBC*’de yayınlanan daha çok eğitim ve genel kültür içerikli yarışmalardır. *BBC* tekeli 1954’te *ITV*’nin devreye sokulmasıyla kırılmış, ikili sisteme geçilse de özel televizyon kanalı da kamu hizmeti ilkelerine tabi kılınmıştır. 1964’te *BBC 2*, 1981’de *Channel 4* kurulduğunda da aynı politika devam etmiştir. İngiltere’de 1950’lerden 2000’li yıllara kadar bilgi yarışmalarının yanı sıra oyunvari yarışmalar (*One Man And His Dog, Mr. and Mrs., You Bet!, Challenge Anneka, Man O Man, It’s Only TV...But I Like It, The Chair*), komedi ve gülmece ağırlıklı yarışmalar (*Make Me Laugh, Joker’s Wild, Only Joking, Never Mind The Buzzcocks*), spor aktivitelerine dayalı yarışmalar (*It’s a Knockout, A Question Of Sport, Now Get Out Of That, Sporting Triangles, Jumpers For Goalpoasts*), aile yarışmaları (*Ask The Family, The Moment of Truth*), bingo formatında yarışmalar (*Lucky Numbers*), yemek yarışmaları (*Ready Steady Cook*) yayınlanırken, 80’lerin ortalarından itibaren özellikle iktidardaki hükümetin değişmesiyle kablolu televizyon ve doğrudan yayın uyduları gibi yeni teknolojiler devreye girmiş, yarışma program çeşitleri artmış, içerikleri de değişerek pazarlama, alışveriş ve reklama dayanan yarışmalar (*The Price is Right, All Over The Shop*), 90’larda gerçek televizyonu yarışmaları (*Blind Date, The Mole, Big Brother*) ve oldukça fazla yayınlanan müzik, daha çok pop

müzik yarışmaları (*Spot The Tune, Juke Box Jury, Pop Quest, Pop Quiz, Name That Tune, Poparound, Pop The Question*) öne çıkmıştır.

B. TÜRKİYE’DE TV YARIŞMA PROGRAMLARININ TARİHİ SEYRİ

Türkiye’de televizyonda yayınlanan yarışmalar, 90’larda özel televizyon yayıncılığının başlamasıyla oldukça renkli eğlence programları olarak karşımıza çıkmaya başlamışlardır. Özellikle 1992’de başlayan oyun-bilgi yarışması karışımı TV program türünün çeşitlemelerinden sonra 2000’lerin başında *Kim 500 Milyar İster*’in öncülük ettiği inişli çıkışlı bir bilgi yarışması furyası yaşanmıştır. Daha sonra ‘gerçek TV’ olarak anılan *BBG, Biz Evleniyoruz, Popstar* gibi yarışmalar yükselişe geçmiştir.

Bilgi yarışmaları, 70’li yıllardaki *TRT* televizyonundan alışık olduğumuz yarışmalardan hayli farklıdır. Türkiye’de televizyondaki yarışmaların dökümü, aşağıda *TRT* tekeli dönem ve ikili (tecimsel ve kamu hizmeti) döneme göre ayrıştırılarak sunulmaktadır.⁹

Farklı birçok ülke finansal ve ticari bağlarla birbirlerine bağlandıkça, artan teknolojik gelişmelerin ürettiği daha verimli ve hızlı iletişim ile yüksek hacimdeki iç değişimleri üretirler. Bu sebeple televizyon türleri arasında da teknolojik gelişmelerin yayılmasıyla benzerlikler olduğu gibi, farklı ülkelerde yayınlanan türlerde de bu benzerlikler devam edecek gibi görünmektedir.

⁹ Bu tarihçe, *TRT*’de yapılan görüşmeler ve yeni yayın dönemi başlarında gazetelerdeki TV program dökümlerinin taranmasıyla elde edilmiştir. Bu konuda derli toplu bir çalışma ve düzgün bir arşiv bulunmadığı için, tarihçenin eksiklikleri olduğunu baştan belirtmek gerekiyor.

1. TRT Tekeli Döneminde Yayınlanan Yarışmalar

12 saat süreli ilk canlı yayının yapıldığı 1972 yılından sonra 1973 yılında *Hangisi Doğru ve Talih Kuşu* adlı yıl boyu izleyicinin ilgisini çeken yerli yapım yarışma programları yayınlanmıştır (Cankaya, 2003: 130).

TRT tekeli döneminde televizyonda en ilgi çeken yarışmalardan biri onbeş günde bir yayınlanan *A'dan Z'ye*'dir. İlgi çektiği ve olumlu eleştiriler aldığı için 21 Ekim 1977'de yeniden yayınlanmaya başlar ve 1978 yılında da yayınlanmaya devam eder. *TRT* İstanbul televizyonunca hazırlanan, Halit Kıvanç tarafından sunulan yarışmada dört yarışmacıya genel kültür, aktüalite, tarih, coğrafya, sanat ve müzik konularında sorular sorulur. 1978 yılına gelindiğinde programın ilginçliğini yitirdiği, soruların iyi hazırlanmadığı ve yarışmacıların başarısızlığına ilişkin eleştiriler ortaya çıkar. Bu programda yalnızca konuk sanatçılar ve Halit Kıvanç ile yetinildiği iddia edilse de, televizyonun izlenen tek yarışma programı olmaya devam eder. 1978 yılı Eylül ayında program yayından kaldırılmıştır. Halit Kıvanç 25 Eylül 1978 yılında Hıncal Uluç'la Cumhuriyet gazetesinde yaptığı bir röportajda ileri ülkelerdeki yarışmaların uzun soluklu olmasının nedenini verilen büyük armağanlar ve bunların yarattığı heyecan olarak açıklar. Kıvanç masraftan kaçınılmamasına ek olarak o ülkelerde ünlü bilim adamları, doçentler, profesörler, avukatlar, doktorlar gibi kendi alanlarında yetenekli kişilerin rahatça yarışmalara katılmasını da uzun solukluluğun nedeni olarak görür. Türkiye'de ise o dönemde televizyonda yarışmaya katılmak cesaret işi sayılmakta, bazıları da ekrana çıkmayı gösteriş saymaktadır.

14 Ekim 1977'de yayınlanmaya başlayan bir diğer yarışma *Benim Mesleğim Ne?*'dir. Zafer Ergin'in sunduğu yarışmaya konuk olarak katılan ünlüler mesleği bilinmeyen bir kişiye, sorular sorarak mesleğini bulmaya çalışırlar. Onbeş günde bir

cuma günleri yayınlanan bu yarışma pek rağbet görmemiş olsa da, programa katılan konuklarla ilgi toplamaya çalışılır. Aralık 1977 yılında yayınlanan *Gülünüz Güldürünüz* adlı yarışma ise, eğlence ve güldürüye dayalı olup, programı Öztürk Serengil, Defne Yalnız ve Ateş Böcekleri sunar.¹⁰

14 Ocak 1979'da Tele-Pazar içinde *Tanışalım, Konuşalım, Yarışalım* adlı bir yarışma başlar. 23 Ocak 1979'da *Çocuk ve Yarışma* adlı ilkokullar arası yarışmayı ise İzmir televizyonundan Bülent Gül ve Bora Uçar hazırlar, Hulusi Özöduru sunar. Üç jüri üyesi olan İlkokullar Arası Bilgi Yarışması genel kültür bilgisini ölçmeye çalışır.

Ocak 1980'de Ankara Televizyonunun hazırladığı *Yarış 80* adlı yarışmayı Nazmi Kal ile Metehan Canbolat hazırlar ve Atilla Sarıkayalı sunar. Programda 6 yarışmacının Türkiye üzerine soruları yanıtlamasından sonra elemeyi kazanan 4 yarışmacı, bir ülke (örneğin; Polonya, Suudi Arabistan, Almanya) üzerine sorulan sorulara yanıt verir ve en yüksek puanı alan kişi o ülkeye gezi ödülünü kazanır. Bu yarışma programı hakkında haksızlık yapıldığı iddiaları çıkmıştır¹¹.

¹⁰ Öztürk Serengil'in lafı gereksiz uzattığı bazı bölümlerin ve Ateş Böceklerinin esprisi olmayan bazı şakalarının kesilip atıldığı programlara ve tüm uyarılara rağmen Öztürk Serengil'in tutumunda bir değişiklik olmayınca Televizyon Dairesi Başkanlığı Öztürk Serengil'in hazırlayıp sunduğu programı kendisinden alır ve Tele-Pazar'a verir. Ayrıca Öztürk Serengil'in bu programı sahne için planladığı bir şova basamak yapmak istediği, yarışmacı ve jüri üyeleri seçimini bu yönde kullandığına dair ihbarlar ve gazete haberleri gelince Serengil, kesin olarak programdan alınır.

¹¹ Şöyle ki, finale kalan 3 kadın yarışmacıdan biri, çekimden önce Türkiye üzerine yöneltilen 5 baraj sorusundan sonra ortaya eşitlik çıkarsa 3 yedek soruya başvurulacağını belirtildiğini ama yarışmada böyle bir durum olduğunda yedek sorular beklenirken birinci bölümün çekimine ara verileceğini söylendiğini ve sonra da finalde yarışacaklar arasında olmadığını bildirildiğini açıklayarak itiraz etmiştir. Yaptığı iki itiraz da sonuç bulmayınca programın yapımcısı Nazmi Kal aksaklıkların olabildiğini ama iddiaların gerçekte bir ilgisi olmadığını, soruların zaman kısıtlaması nedeniyle sorulamadığını açıklamıştır. Açıklamasına bütün bunların sonucu değiştirmeyeceğini de eklemiştir (6, Ocak, 1980. *Cumhuriyet*).

¹² 6 Şubat 1981 *Hürriyet* gazetesinde *Liseler Yarışıyor* ile *Tatil Biterken* içindeki yarışmaların bu programa rakip olabilecek nitelikte olmadığı yazılmıştır Bu nedenle mukayesenin mümkün olmadığı, yarışma programlarının en iyisi olduğu eklenmiştir.

1980'in son aylarında yayınlanmaya başlayan ve 16 soru sorulan bir başka bilgi yarışması *Liseler Yarışıyor* olur. Pazar günleri yayınlanan *Öğleden Sonra* programının adı 18 Ocak 1981 yılında değişir *Tatil Biterken* olur. Bülent Özveren ve Cenk Koray'ın sunduğu programda harf ve müzik yarışması yapılır. Harf yarışmasında seyirciler arasından seçilen iki yarışmacı iki ayrı grup harflerle kelimeler üretmeye çalışırlar. Müzik yarışmasında seyirciler arasından seçilen iki yarışmacı müzik konusunda birbirleriyle yarışır.

6 Şubat 1981'de yayınlanmaya başlayan *Maraton*¹² adlı yarışmayı ise Zeynep Esen, Sacit Doğruyol, Zafer As hazırlar ve Halit Kıvanç sunar. Yarışmaya spor, sinema, plastik sanatlar ve müzik dallarında iki yarışmacı katılır.

1982 yılının 11 Ocağında onbeş günde bir *Riziko* adlı yeni bir yarışma programı yayına başlamıştır. Cengiz Baysal'ın yapımcısı olduğu yarışmayı Serhat Hacıpaşalıoğlu sunar. Sorular söyleşi havası içinde, eğlendirici ve şaşırtıcı biçimde sorulur. Bu yarışma büyük ödüllü, branşa göre yarışmacıların katılacağı kültür, bilgi yarışmasıdır. 30 Ekim 1982'de yayınlanmaya başlanan *Kim Bilir?* adlı yarışma programında ise, ilkokullu bir grup öğrencinin konuk ve yarışmacı olarak katıldığı bilgi, genel yetenek, beceri bölümleri yer alır.

2 Eylül 1983'te yayınlanan *Yarışma 83* müzik, tiyatro ve spor konularını içerir. Spor, tiyatro ve müzik dallarında dörder jüri üyesi bulunur. 14 Ekimde son kez yayınlanır. Eylül 1983'te Müdrike Şensezgin ve Barlas Gökova'nın sunduğu *Hedef 90* adlı programa iki yarışmacı ve konuk sanatçılar katılır.¹³ Onbeş günde bir yayınlanan bu program 21 Ekim 1983'te de son kez yayınlanır. 7 Ocak 1983'te on

¹³ Bu yarışmaya yapılan bir eleştiri verilen yanlış cevaplar üzerinedir. Tom Sawyer'in Maceralarının Mark Twain'in olduğu halde Charles Dickens'in olduğunu söyledikleri için cehaletle suçlanırlar (21 Eylül, 1983. *Cumhuriyet*).

beş günde bir yayınlanan *Yarışalım Öğrenelim* adlı bilgi ve genel kültür yarışması başlar. İlhan Şengül'ün hazırladığı, Nurcan Akçay'ın sunduğu yarışmaya Ankara İli İlkokulları katılır. 20 Ocak 1983'te de *Dönemeç* adlı trafik konulu yarışma programı yayınlanır. İstanbul televizyonunun hazırladığı Halit Kıvanç'ın sunduğu trafik konulu eğitici-öğretici yarışma programına iki erkek, iki kadın yarışmacı katılır.

26 Şubat 1984'te Nazmi Kal'ın hazırlayıp Bilgi Gökçer'in sunduğu, iki yarışmacının katıldığı *Bir Kelime, Bir İşlem* adlı yarışma matematik ve dil yeteneğini ölçen bir yarışmadır. 17 Ekim 1984'te Ankara Televizyonun hazırladığı *Bu Yarış Başka Yarış* adlı yarışmayı Zeynep Esen ile Zafer As sunar; Levent Kırca, Köksal Engür, Oya Başar parodilerle katılır, konuk sanatçılar da yer alır. 23 Ekim 1984'te *Yarışma 16* adlı yarışmada yarışmacılar amatör, meraklı ve uzman olmak üzere üç kategoride yarışır. Eğitim, kültür ağırlıklı yarışmaya üç yarışmacı katılır. Her yarışmacıya değeri 10 puan olan 15 soru sorulur ve bu 15 soruyu cevaplama süresi 80 saniyedir.

3 Eylül 1985'te iki haftada bir yayınlanan turizm konulu *Turizm Yarışması*'na üç aile katılır. 10 Eylül 1985'te *Konumuz Müzik* adlı bir yarışma başlar. Yine 1985'te yayınlanan *Yarışma İstanbul*'un yapımını Hüsamettin Ünlüoğlu üstlenir, Tuna Huş sunar.

24 Temmuz 1986'da başlayan Atilla Sarıkayalı'nın sunduğu *Müzik Maratonu* adlı yarışma programında 4 amatör sesin sanatçı uzman ve halktan oluşan jürinin önünde halk müziği veya sanat müziği söyler. Ekim ayında onbeş günde bir *Yarış Başlıyor* ve *Gençler Yarışıyor* dönüşümlü olarak cumartesileri yayınlanır. Halit Kıvanç'ın sunduğu İstanbul televizyonun hazırladığı *Yarış Başlıyor*'da ödül renkli televizyondur.

1987'de *TV1*'de Ocak ayında Türk kültür hayatıyla ilgili soruların sorulduğu *Ben Bilirim* adlı bir yarışma yayına başlar. *Cumartesiden Cumartesiye* programında bilgi-yetenek yarışması bölümünde ilkokul öğrencileri yarışır. 24 Ocak'ta onbeş günde bir *TV2*'de yayınlanmaya başlayan *Şans Çemberi* adlı eğlendirici yarışmaya sinema, tiyatro, sahne sanatları, sporcu ve mesleğinde ünlü olan kişiler katılır. 2 Eylül'de *TV2*'de yayınlanmaya başlayan Murat Atıl'ın sunduğu *Yazın Yarışalım*'da şehirlerle ilgili sorular sorulur. 12 Eylül'de *TV1*'de *Bulmaca* adlı genel kültür yarışması başlar. 15 Ekim'de iki haftada bir yayınlanan sorularını seyircilerin gönderdiği eğitim kültür ağırlıklı, tombala sistemine göre çalışan *Tele Tombala* yarışma programı başlar.

2 Şubat 1988'de *TV2*'de baba-kızın yarışmacı olduğu *Süper Piramit* adlı yarışma programını Orhan Ayhan sunar, müzik ve sinema ile ilgili soruları sanatçılar sorar. *Ben Bilirim TV 1*'de devam eder. *TV1*'de önce *Yarışma İpucu* daha sonra *Banko* adıyla canlı yayınlanan genel kültür ağırlıklı ödülü para olan yarışmada joker ve ipucu hakları olan dört yarışmacı ondört soruyu cevaplar. *TV1*'de gençlere ve Batı müziğinden hoşlanan seyircilere yönelik yayınlanan *Müzik Yarışması*'nın özelliği birinci soruya doğru cevap verilirse zengin armağanlara sahip olunması, yanlış cevap verdikçe de armağanların kaybedilmesidir. *TV1*'de trafik kazalarını en az sayıya indirmek için ve trafik eğitimini yaygınlaştırmak için hazırlanan *Trafik Yarışması: Kim Suçlu?* adlı programda dört sürücü ve bir trafik kolu öğretmeni yer alır. Ekim ayında *TV2*'de başlayan Erginsoy Acarbaş ve Puna Erdem'in sunduğu *Sora Sora*'da yarışmacılar iki kişilik gruplar halinde yarışır. *TV2*'de *Onaltıkare* adlı iki haftada bir yayınlanan yarışmanın konusu mimarlık, resim, müzik, sinema, tiyatro, edebiyat

olmak üzere altı sanat dalından birini seçen yarışmacıya bu alanla ilgili soruları Altan Varol sunar, danışmanlığını da Akın Değerli yapar.

TV2'de Cengiz Baysal'ın hazırladığı, Halit Kıvanç'ın sunduğu magazin, kültür ağırlıklı iki yarışmacının katıldığı programın ismi *Anahtar*'dır. 1 Nisan 1989'da *TV1*'de *Üniversiteler Yarışıyor* adlı yarışmada çeşitli üniversitelerden dörder öğrenci yarışmakta, programın başında da yarışan iki üniversitenin tanıtımı yapılmaktadır. Yine 1989 yılında *TV1*'de Pazar günleri yayınlanan '*Tele Tatil*' programı içinde *Tele-Kutu*, *Yüzük* ve *Karikatür* yarışmaları yer alır. 4 Nisan 1989'da Salı günleri yayınlanan İstanbul televizyonu stüdyolarında canlı olarak gerçekleştirilen *Banko* adlı para ödüllü kültür yarışmasında, yarışmacılara tarih, edebiyat, bilim, müzik, güzel sanatlar, spor aktüalite, coğrafya ve turizm gibi konularda sorular sorulur. 6 Kasım 1989'da Binnur Kılıçkaya'nın hazırlayıp, Füsün Önal'ın sunduğu *TV2*'de yayınlanan *Müzikle Yarışıyoruz* yarışmasına üç yarışmacı katılır. Bu yarışmada pop, caz, klasik müzikle ilgili sorular sorulur ve yine müzikle ilgili ödüller verilir.

1990 yılında Nisan ayında *Bir Kelime Bir İşlem* adlı yarışma onbeş günde bir pazar günü *TV1*'de yayınlanmaya devam ederken, programın tekrarı, *TV4*'te yayınlanır. 1990 yılında *Çocuklar İçin* kuşağında *Haydi* isimli ilkokullara yönelik bilgi, beceri, eğlence ağırlıklı bir yarışma programı yayına girmiştir. Bu yarışmaya konuk sanatçılar da katılmıştır. 1990 yılında Kasım ayında Salı günleri *TV1*'de yayınlanan *Hedef 12* adlı programda yarışmacılara tiyatro sinema, müzik ve televizyon konularında sorular sorulmuştur. Sorulardan bir kısmı programa katılan konuk sanatçılar tarafından yöneltilmiştir.

1991 yılında *Bir Kelime Bir İşlem* yayınlanmaya devam eder. Pazar günü onbeş günde bir yayınlanan program aynı gün *TV4*'te tekrarlanırken, Salı günü *TV5*'de tekrar yayınlanır. 1991 yılında *TV2*'de Rasim Öztekin'in sunduğu *Yalancının Mumu* adlı yarışma programının skeçlerinde Metin-Nevra Serezli ikilisinin yanı sıra Candan Sabuncu ve Rasim Öztekin de yer alır, tekrarı da *TV5*'de yayınlanır.

Yukarıda 70'lerin başlarından 90'ların başlarına kadar *TRT* dönemi bilgi yarışmalarının dökümü yapılmıştır. Programların içeriği, ödülleri ve *TRT*'nin yayın politikası göz önünde bulundurulduğunda birkaç nokta dikkatimizi çekmektedir. Bu noktalar da bir sonraki bölümde ele alınacak dönemle aralarındaki farkı belirginleştirecektir.

Bu dönemde yayınlanan programlar daha çok genel kültür, coğrafya, tarih, sanat, müzik vb. konulara ilişkin soruların yer aldığı programlar olmuştur. Yeni yeni ilgi uyandıran programlarda fazla ödül verilmemesi, yarışmacı olmaya yönelik çekingenlik ve önyargılara dair yakınmalar söz konusudur (25 Eylül 1978, *Cumhuriyet*). Eğitime yönelik yarışmalar; (*İlkokullar Arası Bilgi Yarışması, Liseler Arası Bilgi Yarışması, Üniversiteler Arası Bilgi Yarışması*), eğlence ve güldürü niteliğindeki yarışmalar (*Gülünüz, Güldürünüz*), tek tük de olsa para ödüllü yarışmalar (*Banko*), dil ve matematik yeteneğini ölçen yarışmalar (*Bir Kelime, Bir İşlem*) gündemdedir.

Bu dönemde genel olarak bilgi ve kültür, eğitici ve öğretici yarışma vurgusu ağır basmaktadır. "1985 *TRT* Genel Yayın Planında televizyon yayınlarının amaçları şöyle belirlenmektedir: Çeşitli yaş, meslek, eğitim ve kültür seviyesindeki seyircilerin aydınlatılmasına ve eğitilmesine yardımcı olmak, doğru, tarafsız, anlaşılır ve çabuk haber vermek, müzik ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamak, en yaygın

şekliyle milli kültür bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır” (Cankaya, 1990: 77). 80'lere kadar genel yayın hedeflerinde eğitim ve kültüre ağırlıklı bir yere sahip değildir. 78'deki hükümet politikalarının TRT kurumunu “yalnız haber hizmeti değil, önemli bir eğitim ve kültür hizmeti görmekle mükellef” (Cankaya, 1990: 87) olarak görmesi yukarıda örneklendiği üzere 80'lerdeki yayın akışını etkilemiştir. Keza 1982-83-84-85'te eğitim-kültür programlarında gözlenebilir bir artış söz konusu olmuştur.

2. İkili (Tecimsel-Kamu Hizmeti) Yayıncılık Sisteminde Yarışmalar¹⁴

1 Mart 1990 tarihinde itibaren test sinyalleri yayınlanan *Magic box- Star 1* kanalının gerçek yayın tarihi 7 Mayıs 1990'dır. 1 Mart 1992'de Hürriyet ve Sabah gazetelerinin işbirliği ile Erol Aksoy tarafından *Show TV* kurulur. 1 Temmuz 1993'te SATEL Şirketler grubunun bünyesinde *Atv* yayın hayatına başlar. 19 Aralık 1993'te *Kanal D*, 4 Ekim 1992'de *Kanal 6* yayınlarına başlamıştır (Ulaş: 1998, 15).

TRT 1990'lardan önce eğitim ve kültür işlevi olan ve kitap, ansiklopedi seti gibi ödüllerin verildiği bilgi yarışmaları, 1990'larda TRT'nin eğlence programları içindeki oyunvari yarışmaları ile sürse de, temel olarak daha 'ciddi' bir anlayış içinde yürütülen bilgi yarışmaları karşımıza çıkmaktadır. 90'lardan sonra ikili sisteme geçilmesi ile bu görünüm tümüyle değişecektir.

1992 yılı Kasım ayında *Kanal 6*'da *Parola* adlı yeni yarışma yayınlanır. Aynı yıl cuma günleri *GAP TV*'de *Liselerarası Bilgi Yarışması* yayınlanır. 1992'de de *Bir Kelime Bir İşlem TV1*'de pazar günü yayınlanmaya devam eder. Kasım ayında *TV1*'de hafta içi her gün *Joker* adlı bilgi yarışması başlar.

¹⁴ 1990'dan sonra ikili yayıncılık sistemine geçişle beraber yarışma programlarındaki artış ve karışıklık nedeniyle bu alt bölüm bir genel değerlendirme niteliğindedir. Bütün programların dökümü Ek 1 olarak tez sonunda yer almaktadır.

1993 yılında *HBB*'de *Yirmibir* adlı bilgi yarışması hafta içi her gün yayınlanırken aynı yıl *Kanal 6*'da *Süper Parola* adlı bir yarışma başlar. Yine 1993'te *TV1*'de *Bir Kelime Bir İşlem* adlı program devam eder, pazar günü ise *Labirent* adlı bir program başlar.

1994'te *Show TV*'de *Yapı Kredi Liselerarası Bilgi Yarışması* ve *ABC* Çarşamba günleri yayınlanır. 1994'te *Bir Kelime Bir İşlem TV1*'de ve tekrarları *TV5*'de devam eder. 1994'te *TV2*'de pazartesi günü ve hafta içi her gün *Joker* adlı yarışmanın tekrarı başlar.

1995'te Nisan ayında *atv*'de her cumartesi *Liseler Yarışıyor* programı yayınlanır. 1995'te *TGRT*'de her pazar *Bul Soruyu Bil Doğruyu* adlı bilgi yarışması yayınlanırken, Aynı yıl *TRT 1*'de her pazar *Bir Kelime Bir İşlem* adlı yarışma programı yayınlamaya devam eder, tekrarı da *TV5*'de cumartesileri yayınlanır. 1995'te *TRT 1*'de her cumartesi *İller Yarışıyor* yayınlanır, hafta içi her gün de *Riziko* yayınlanmaya devam eder. Aynı yıl *TRT 2*'de perşembe günleri Bülent Özveren'in sunduğu *Joker* adlı yarışma programı yayınıni sürdürür. 1995'te *TV5*'de her öğlen *Bil Bul* adlı yarışma programı, *TRT GAP*'da ise hafta içi her gün *Şans Kasası*, her pazar da *Düşünelim*, *Konuşalım*, *Yarışalım* yayınlanır. 1995'te *TRT-INT*'de Halit Kıvanç'ın sunduğu *Tur 95* Türkçe bilen yabancılar arasında yapılan bir yarışmadır.

1996'da *TGRT*'de *Bil Soruyu Bul Doğruyu* bilgi yarışması devam eder. 1996'da *TRT 1*'de *Riziko* ve *İller Yarışıyor* da yayınlanmaya devam eder. Aynı yılın Mayıs ayında da *TRT 2*'de *Şans Kasası* yarışması hafta içi her gün, *Joker* de perşembe günleri yayınlanır.

1997 yılında *TRT 2*'de *Joker* perşembe günleri yayına devam eder, *TRT 1*'de de her pazar *Bir Kelime Bir İşlem* adlı yarışma programı yayınlamaya devam eder, tekrarı da *TV5*'de cumartesi günleri yayınlanır.

1998'de *TRT 1*'de her pazar *Bir Kelime Bir İşlem* adlı yarışma programı yayınlanmaya devam eder, tekrarı da *TV5*'de cumartesileri yayınlanır. 1998'de *TRT 1*'de *Ben Bilirim* adlı yarışma başlar. 1998'de *TRT GAP*'ta *Düşünelim, Konuşalım, Yarışalım* ve *Kadınlar Yarışıyor* programları vardır.

1999'da *BRT*'de cumartesi pazar günleri 07:20-08:00 saatleri arasında *Liselerarası Bilgi Yarışması* yayınlanır. 1999'da *TRT 1*'de *Sihirli Harfler* adlı yarışma programı 14:10-15:00 saatleri arasında perşembe hariç her gün yayınlanır, *TRT 3*'de de *Bir Kelime Bir İşlem* yarışma programı, cumartesi günleri bir önceki hafta pazar günü 17:00-18:00 saatleri arasında yayınlanmış programın tekrarı olarak 19:20-19:50 saatleri arasında yayınlanır.

Show TV'de 28 Mart 2000'de salı perşembe günleri yayınlanan *Kim 500 Milyar İster* adlı reytingleri altüst eden bilgi yarışması yayına girer. Öyle ki, *Hürriyet Gazetesi*'nin web sitesinde düzenlediği "2000'de Türkiye'de Yılın Yaşam Olayı" anketinde 10.06 oy oranıyla 5. sıraya yerleşir (www.hurriyet.com.tr). 21 Avrupa ülkesi olmak üzere 80 ülkede yayınlanan *ITV-Celador* patentli bu yarışma Türkiye'de de "Bilgi Yarışmaları Dönemi"ni açar ve eğlence odaklı yarışmaların yerini para ödüllü yarışmalar alır.

2000 yılı güz döneminde *atv*'de *Ağırlığınca Altın* adlı bilgi yarışması yayınlanmaya başlar. Cumartesi günleri Özkan Uğur tarafından 21:45-23:15 saatlerinde yayınlanan program 1 Şubat 2001'de sona erer. Aynı yıl *atv*'de *Aslan Payı* adlı bir bilgi yarışması başlar. 21:50-23:15 saatleri arasında çarşamba cuma

günleri yayınlanan programı Mehmet Aslantuğ sunar. 3 Eylül'de başlayan yarışma 22 Kasım'da sona erer. 2000'de *Star*'da *Yirmibir* adlı bilgi yarışması Beyazıt Öztürk çarşamba-cuma günleri 21:50- 23:10 saatleri arasında sunar. 15 Kasım 2000'de başlayan program 12 Ocak 2001'de sona erer. 2000'de *Kanal D*'de pazartesi çarşamba günleri 20:10-21:45 saatlerinde yayınlanan *Kim 500 Milyar İster* benzeri *Fırsat bu Fırsat*'ı Cem Davran sunar. *Kanal 7*'de 3 Haziran-30 Eylül 2000 tarihleri arasında önce 16:10'da sonra, 10:10'da sonra da 12:10'a alınan *Hangisi Doğru* adlı programı önce Hakan Karayaşar sonra Tuna Arman daha sonra da Müveddet Anter sunar. 2000'de *TRT3*'de *Şans Yıldızı* adlı bilgi yarışması çarşamba günleri 21:40-22:05 saatleri arasında yayınlanmaya devam eder.

Show TV'de 28 Mart 2000'de başlayan *Kim 500 Milyar İster* 2001'de de salı-perşembe günleri yayınlanmaya devam eder. *Show TV*'de 9 Eylül 2001'de 22:00-23:00 saatlerinde Cumartesi ve Pazar günleri *En Zayıf Halka* adlı bir yarışma programı yayınlanmaya başlar, Ekim ayından itibaren Cuma günleri yayınlanır. Sunuculuğunu Galatasaray Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Hülya Uğur Tanrıöver yapar. 4 Eylül 2001 Salı günü *Star*'da *En Zayıf Halka*'nın kopyası olarak yayınlanmaya başlayan ve yayın günlerinde sürekli değişiklik olan *Kim Gitsin* 8 Aralık 2001'de sona erer. Aynı yıl *BRT*'de yayınlanan *Liselerarası Bilgi Yarışması* 15:30-16:30 saatleri arasında her gün yayınlanmaya devam eder. 2001'de *Kanal 7*'de 18:05-18:50 saatlerinde hafta içi her gün *Akşam Şansı* adlı bir program yayınlanmaya başlar. *TRT 1*'de 3 Şubat 2001'de cumartesi günü 20:30-21:00 arasında yayınlanan *Kazandıran Numaralar*'ı ünlü DJ Cem Ceminay sunar. 2001'de de *TRT 3*'deki *Şans Yıldızı* cumartesi günleri yayınlanmaya devam eder.

2002'de *Kanal D*'de 28 Ocak 2002 pazartesi günü başlayıp 11 Şubat 2002'de sona eren *Maksimum Risk* adlı yarışma programını Haluk Bilginer sunar. *Show TV*'deki *En Zayıf Halka* adlı programın 31 Mayıs 2002 Salı günü 23:30-00:30 saatlerinde son programı yayınlanır. *Show TV*'de yayınlanan *Kim 500 Milyar İster?* 1 Ekim 2002 salı gününden itibaren *Kanal D*'de 20:30-21:45 saatlerinde yayınlanmaya başlar.

90'larda meydana gelen ilginç olaylardan biri kanallar arası, özellikle TRT'den özel kanallara transfer edilen yarışmalardır (*Turnike, Riziko*). Örneğin, 1992'nin Nisan ayında *TV1*'de *Turnike* adlı yarışma programı önce haftada üç gün sonra her gün yayınlanmaya başlar, *TV5*'de de programın tekrarı yayınlanır, bir süre sonra yayından kalkar. 1993'te *Inter Star* ve *Tele On*'da *Turnike* adıyla yayınlanmaya başlayan programın adı *Süper Turnike* olur. Aynı yıl *TV5*'de *Turnike* adlı program devam eder. 1994'te *Süper Turnike Inter Star*'da devam eder. 1994'te Kanal 6'da *Mega Turnike*, 1995'te *Kanal D*'de *Turnike 2000* vardır. 1998'de *atv*'de *Bay Turnike* adlı yarışma da hafta içi her gün yayınlanır. 1999'da *atv*'de *Bay Turnike*'ye 21:30-23:00 saatleri arasında devam edilir.

Bir diğer örnek *Riziko*'dur. *Riziko* programının yayın hakkını ilk olarak *Show TV* almış ama 'enformatik ve zor' olduğu için yayınlamamıştır. Bunun üzerine 1994'te Serhat Hacıpaşalıoğlu programın yayın haklarını alır. *TRT*'de 'hafta içi her gün prime time'da yayınlanan ilk yabancı formatlı yarışma' özelliğine sahip olarak 455 bölüm olarak yayınlanır ama yeni bölümleri için onay alamaz. 1.5 yıl sonra Kasım 1998 ile Haziran 1999 arasında programın 175 bölümü, Temmuz 2000- Ekim 2000 arasında da 96 bölümü *Kanal 7*'de yayınlanır.

Özel kanallar 1990'ların ilk yarısında bilgi yarışmaları dışında oyunvari yarışmalar (*Çarkıfelek, Tamam mı Devam mı, Seç Bakalım, Davul Show, Haydi Bastır, Kolaysa Sen de Gel, Şans Yıldızı, Sabah Şansı 4 x 4, Süper 4X4*), randevu niteliğindeki yarışmalar (*Saklambaç*), pazarlama niteliğindeki yarışmalar (*Süpermarket*), aile yarışmaları (*Süper Aile, Bizim Aile, Aileler Yarışıyor*), çocuk yarışmaları (*Hugo, Lunapark, Süper Çocuklar*), spor aktiviteli yarışmalar (*Gol Show*), bingo biçimindeki yarışmalar (*Bingo*) yayınlasa da TRT'de eğitim ağırlıklı bilgi yarışmalarına devam edildiği gibi (*Liselerarası Bilgi Yarışması, Joker, Bir Kelime Bir İşlem, İller Yarışıyor*) özel kanallarda da TRT tarzı yaygın eğitime dönük bilgi yarışmalarının (*Yapı Kredi Liselerarası Bilgi Yarışması>Show TV, Liseler Yarışıyor-atv*) yayımlandığı görülmektedir.

1990'ların ikinci yarısından itibaren oyunvari yarışmalara (*Piyangola, İner misin Çıkar mısın?, Gelin Kaynana, Şans Kapıyı Çalınca, Ya Şundadır Ya Bunda, Hazine Adası, Pazar Yıldızı, Passaparola, 90-60-90, Altına Hücum, Tek Yarış, Çok Özel Fiskos, Büyük Küçük Demeden, Söylemesi Kolay, Cukka, Süper Cukka, Yarışma 6, Yarış Başlıyor, Şans Sizde, Ah Kızlar Vah Erkekler, Eğlen Kazan, Şimdi Sıra Sizde, Köşe Dönmece, Aç Kazan, Hedef 4, Eve Doğru*), randevu niteliğindeki yarışmalara (*Saklambaç, Evlilik Oyunu*), çocuk yarışmalarına (*Süper Çocuk 96, Katilsana Yarışsana*), pazarlama niteliğindeki yarışmalara (*Kaç Para*) devam edilir, yemek yarışmaları (*10 Parmak 10 Marifet, Pişir Pişirebilirsen*) yayınlanmaya başlar.

Diğer taraftan TRT'deki bilgi yarışmalarının yanı sıra özel kanallarda da bilgi yarışması furyası (*Kim 500 Milyar İster, En Zayıf Halka, Yirmibir, Maksimum Risk, AslanPayı, Ağırhıncınca Altın*) yaşanır. 2000'lerin başında ise gerçek televizyonu

furyası (*Aşk Değirmeni, Biri Bizi Gözetliyor, Biz Evleniyoruz, Pop Star*) içinde yer almaya başlar.

C. DEĞERLENDİRME

ABD, İngiltere ve birçok Avrupa televizyonunda izlenen *Çarkifelek*¹⁵, *Saklambaç*¹⁶, *Turnike*¹⁷, *Yirmibir*¹⁸ gibi programlar Türkiye’de yeni açılan özel kanalların gözdesi olmuştur. Tecimsel yayıncılık yapan bu kanallar 90’ların sonlarında da *Kim 500 Milyar İster*, *En Zayıf Halka* tarzında yarışmaları yayınlamıştır. Denenmiş ve başarıya ulaşmış programları yayınlamak risksiz görüldüğü için bunların yaygınlaştığı düşünülebilir.

Görüldüğü gibi, 90’ların başında özel televizyonların artışı ile yayınlanan yarışma programlarında büyük bir artış ve çeşitlilik söz konusu olmuştur. Bu programların bir kısmı yıllarca gerek sunucuları gerek de içerikleri itibariyle gündemde kalsa da bir kısmı da televizyon tarihinden silinip gitmiştir. Fakat yarışma programlarına gösterilen ilginin büyüklüğü de bu çeşitliliğin doğmasına sebep olmuştur.

¹⁵ ABD’de *Wheel of Fortune* adıyla yayınlanan *Çarkifelek*’in haklarını ilk olarak *Show TV* 1992 yılında almıştır. Orijinaline uygun sabit çizgisini korumak için de Tarık Tarcan’ın sade ve ağırbaşlı sunuşu tercih edilmiş, bir süre sonra Halit Kıvanç da aynı çizgiyi koruyarak sunmuştur. 1.5 yılını doldurduktan sonra *Kanal D*’ye transfer olan programın orijinal formata uygun ciddi ve bir kültür yarışması olarak değil de eğlence programı olarak sunulması için sunuculuğunu Mehmet Ali Erbil’e vermişlerdir. Amaçları yönünde de oldukça doğru bir karardır (Şahin: 2001, 29).

¹⁶ İngiltere’de 1985’te randevu niteliğinde yarışmalar olarak *Blind Date* adıyla yayınlanan yarışmada yarışmacı kızlar ve erkeklerin birbirine uygun çiftleri bulmak için yarışır, anlaşılır ve evlenirler. Türkiye’de de randevu niteliğinde yarışmalar ilk 1992 ve 1993 yılında *Show TV*’de *Saklambaç* adıyla yayınlanır. Programı şarkıcı Rüya Ersavcı sunar. 1996’da *Kanal D*’ye transfer olan programı aynı isimle tiyatro oyuncusu Nurseli İdiz sunar. Aynı yıl programın korsan kopyasını şarkıcı Sibel Tüzün sunar. 2003 yılında ise randevu niteliğinde ve gerçek televizyon furyası içinde *Show TV*’de *Biz Evleniyoruz* yarışması başlar ve 2004’te de devam eder.

¹⁷ ‘Turnike’ ‘Çarkifelek’ten önce başlamıştır. Aynı adla 1992’de *TRT*’de yayınlanır. “Reg Rundy” firmasına ait *RUCK ZUCK* olan yarışmanın değiştirilmiş halidir. 1993 yılında *Süper Turnike* adıyla *İnterStar*’da, 1994 yılında *Mega Turnike* adıyla *Kanal 6*’da, 1995’te *Süper Turnike* adıyla yeniden *İnterStar*’da, 1996’da *Turnike 2000* adıyla *Kanal D*’de, 1998’de *Bay Turnike* adıyla *atv*’de ve 1999’da *Mega Turnike* adıyla bir kez daha *Kanal 6*’da izleyicilerin karşısına çıkmıştır. Sunucusu Güner Ümit programın adı ve yayımlandığı kanallar sürekli değişse de hiç değişmemiştir. 8 yıl boyunca da Güner Ümit’e özgü özelliklerin yer aldığı bir program halini almıştır (Şahin: 2001, 76).

¹⁸Yapımcısı Albert Freedman olan *Twenty One* 1956-58 yıllarında yayınlanmış olup adını skandalıyla pekiştirmiştir. Program 1993’te *HBB*’de *Yirmibir* adıyla hafta içi her gün yayınlanıktan sonra 1994’te yayından kalkar. 2000 yılında da *Star*’da *Yirmibir*’i Beyazıt Öztürk sunar.

‘Bilgi yarışması’nın karakteristik özelliklerini önceden hazırlanan belli soruların olması, sınırlı bir zaman diliminde yer alması veya zaman sınırlaması olmaması, yarışmacıya kendi seçtiği kategoriden veya genel kategorilerden soru sorulması, yarışmacının grup halinde veya tek başına, yardım alarak, joker kullanarak veya yardımsız yarışması gibi sıralamak mümkündür. Bilgi yarışmalarında mutlaka karizmatik bir sunucu, güçlü müzik video tasarımı, ışıklı sahne tasarımı, görsel elektronik araçların kullanımı yer alır.

Video müzik estetiği –kurumsal montaj, hızlı-çekim kurgu, ritmik bağlantı, yüksek kontrastlı aydınlatma, atlamalı kesmeyle bir arada özel efektlerin kullanımı, vb.- bölüm başlangıçlarında, sonlarında ve sonraki bölümleri tanıtan bölümlerde bol bol kullanılır. Müzik videolarının biçimlerinin iyi tanımlanmış olması söz konusudur. Reklamlarla tam uyum vardır. Reklamlar ile müzik videoların çapraz-döllemesi nihai televizüel temashada sonuçlanmıştır (Sholle, 1993).

Televizyonun bir özelliği olarak müzik video estetiğinin kullanılması, bunun reklamlarla ne kadar ilişkili olduğu ve kısa, etkili, çekici karelerle yapıldığı bilgi yarışmalarının da görsel ve işitsel özelliklerini tam olarak açıklamaktadır.

TRT de ise, belli başlı programlarını yayınlamaya devam ederken (*Joker, Bir Kelime Bir İşlem, Riziko*), kısa dönemli yayınladığı programlar da (*Düşünelim Konuşalım, Kadınlar Yarışıyor, Ben Bilirim*) bulunmaktadır. Fakat kamu yayıncılığı yapan *TRT*’de yayınlanan bir program yıllarca gündemde kalmıştır: *Riziko*¹⁹. *TRT* döneminde bilgi yarışmaları ilk ortaya çıktığında ABD’de ve İngiltere’deki gibi sponsorlar ve reklam şirketleri ile kol kola çalışmamış, eğlence ve reklam bir arada yer almamıştır. Tam tersine Bülent Özveren’in sunduğu *Ben Bilirim, Joker* gibi yarışmalar döneminde gerek sunucu, gerek içerik bakımından eğitim ve kültür

¹⁹ *Riziko* ABD kökenli orijinal adı *Jeopardy* olan yarışmanın formatına sahiptir. Programın yayın hakkını ilk olarak *Show TV* almış ama ‘enformatik ve zor’ olduğu için yayınlamamıştır. Bunun üzerine 1994’te Serhat Hacıpaşalıoğlu programın yayın haklarını alır *TRT*’de ‘hafta içi her gün prime timedda yayınlanan ilk yabancı formatlı yarışma özelliğine sahiptir. 455 bölüm olarak yayınlanan yarışma yeni bölümleri için onay alamaz. 1.5 yıl sonra Kasım 1998- Haziran 1999 arasında programın 175 bölümü, Temmuz 2000- Ekim 2000 arasında da 96 bölümü *Kanal 7*’de yayınlanır (Şahin, 2001: 92- 93).

konularının altı çizilmektedir. Bunun yanı sıra Halit Kıvanç da diğer ülkelerdeki programlarla kıyaslayarak programlara yeterince ilginin olmamasının sebepleri arasında yarışmacıların çekingenliğini veya büyük para ödülünün olmamasını sayar. Zaman gösterir ki tecimsel yayıncılık yapan televizyon kurumlarının ve doğru oranla yarışma programlarının artışı ile yarışmacıların çekingenliği kalmamış, para ödüllerinin artması ve sunucuların eğlence öğelerine ağırlık vermesiyle izlenme oranlarında bir patlama olmuştur.

90'lerden sonra yayınlanan yarışmalarda da Amerikan ve İngiliz yapımı programların büyük para kazandırırken eğlenme fırsatı verme gayelerini açıkça görmekteyiz. Artık bilgi yarışmalarının karakteristik özellikleri arasında yer alabilecek karizmatik sunucu, güçlü video müzik tasarımı, ışıklı sahne tasarımı, görsel elektronik araçlar bol bol kullanılıp ön plana çıkmaktadır.

Bütün bunlar gösteriyor ki 50'lerde Amerikan televizyonunda bilgi yarışmalarının ortaya çıkış sebebi *TRT*'de 70'lerde ortaya çıkış sebepleri ile benzerdir, ABD'de ve İngiltere'de zamanla bu idealist tutum (Öyle ki İngiltere'de *What's My Line*, *Criss Cross Quiz*, Amerika'da *Queen For a Day*, *Truth or Consequences*, *I've Got a Secret* gibi 50'lere ve 60'larda yayınlanan programlar on yıl ve üzerinde ekranlarda kalmıştır) yerini izlenirlik ve kâr oranlarının artma beklentisine bırakırken, Türkiye'de de bu süreç özel televizyonların açılmasıyla işlemeye başlamıştır. Öyle ki *TRT* de 'hafta içi her gün prime time'da yayınlanan ilk yabancı formatlı yarışma' olan *Riziko* ile izlenme oranlarını ve reklamlardan gelirini arttırarak bu sürecin kenarından da olsa parçası olmuştur. Hiçbir zaman da bilgi yarışmaları yayınlamayı bırakmamıştır.

Kaya'nın (2001: 3) belirttiği gibi,

Özelleştirmeler ve deregölasyon politikaları sonucunda radyo-televizyon alanında kamusal tekeller kaldırılmış ve kamu hizmeti yayıncılığı büyük bir darbe yemiştir. Bu gelişmeye koşut olarak sayıları yirmiye geçmeyen, çoğu ABD veya AB çıkışlı dev medya kuruluğu tüm dünyada hakimiyet kurmuş ve “global medya”nın temelleri atılmıştır

Türkiye'deki *TRT* tekelinin kırıldığı medya ortamında “kârlılık, rekabet, yarışma ve kişisel çıkar gibi dürtüler”in körüklenmesine tanık olunmaktadır (Kaya, 2001: 13). Dünyadaki birkaç hakim medya kuruluğu da küresel dolaşıma giren programların yapımcı ve/veya dağıtıcısıyken -Türkiye medyası da bunların alıcısıdır- bunlardan iki örneğin çözümlenmesi de, bir sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

III. BÖLÜM: BİLGİ YARIŞMALARININ ÇÖZÜMLEMESİ:

‘KİM 500 MİLYAR İSTER’ VE ‘EN ZAYIF HALKA’

Bu bölümde 2002 Mayıs ayı boyunca yayınlanan *Kim 500 Milyar İster?* (7 program) ile *En Zayıf Halka* (4 program), önceki bölümlerde tartışılan temel savlar çerçevesinde çözümlenecektir. Bu iki yarışma programı önce betimlenecek, daha sonra ideolojik çözümlenmeye tabi tutulacaktır.

A. İKİ YARIŞMA PROGRAMININ BETİMLENMESİ

1. “KİM 500 MİLYAR İSTER?”

Dünya çapında fenomen olan, Türkiye’de de *TRT*’de yetmişlerde yayınlanan bilgi yarışmalarından sonra “Bilgi Yarışmaları Dönemi”ni tekrar açan, sunucusu ve ödülleri ile oldukça beğeni toplayan, *Kim 500 Milyar İster?* yarışmasının Türkiye ayağının sunucusu tiyatrodan, sinemada, televizyon dizilerinde ve reklamlarda oyunculuk yapan, köşe yazarı, seslendirme sanatçısı ve bir şarkıcının kasedinde şiir okuyan popüler kişilik *Kenan İzzet*’tir. Yarışma 28 Mart 2000 ile 1 Ekim 2002 tarihleri arasında *Show TV* ekranlarında Yapı Kredi bankası Worldcard kredi kartı sponsorluğunda yayınlanır. 1 Ekim 2002’den itibaren ise, *Kanal D* ekranlarında Akbank Axesscard kredi kartı sponsorluğunda yayınlanmaktadır. Bu kısımda yarışmanın ilkin kuralları, ikinci olarak da görsel ve işitsel özellikleri betimlenmiştir.

a) Kurallar

Programa katılacak 10 yarışmacı *Akşam* gazetesi alıp, telefonda sorulan sorulara doğru cevap verdikten sonra yarışmaya katılmaya hak kazanır. Yarışmanın belki de kazanmak için en önemli bölümü “en hızlı parmak” bölümüdür. Stüdyonun

her iki tarafına yarım daire biçiminde dağılmış on sandalyenin karşısındaki bilgisayar ekranında gösterilen sıralama sorusunu hızlı ve doğru biçimde cevaplayan kişi, 500 milyara varan yüksek para ödülünü kazanmak için yarışmaya hak kazanır. Bu on yarışmacı adayı, yarışmaya geçmeden önce adlarını ve nereden geldiklerini söyleyen üst sesi vücut dilleriyle onaylarlar.

Sıralama sorusunu en hızlı biçimde doğru cevaplayan on kişi içinden seçilerek bu aşamaya gelen yarışmacının 500 milyara ulaşabilmesi için 15 soruyu doğru cevaplama gerekir.

Yarışmaya başlamadan önce tüm yarışma kuralları sunucu tarafından tekrarlanır veya hatırlatılır. Yarışmacıya sorulacak soru ve olası cevaplar, devam etme veya “çek”i alma kararını vermeden önce söylenir. Her soruya verilen cevaptan sonra sunucu sırayla “Son kararınız mı?” ve “Emin misiniz?” sorularını sorar. Eğer yarışmacı eminse devam ederler. Tüm sorular çoktan seçmeli olup yalnızca bir doğru cevabı olan dört şıktan meydana gelir. Hemen hemen tüm sorularda doğru cevabın verilmesinin akabinde ödül iki katına çıkar. Ödüller 50, 100, 200, 300, 500 milyon (baraj ödül 500 milyon ve 5. soruya doğru cevap vererek); 1, 2, 4, 8, 16 milyar (baraj ödül 16 milyar ve 10. soruya doğru cevap vererek); 32, 64, 125, 250, 500 milyar (büyük ödül 500 milyar ve 15. soruya doğru cevap vererek) olup, baraj sorularda ödül garantilenmektedir. Dolayısıyla yarışmacılar 5. ve 10. sorulardan sonraki soruyu bilemeseler de bu parayı hak etmiş olurlar; yani bir sonraki sorunun karşılığındaki ödülü; soruya rahatça, cevabını bilmeden ve joker haklarının hepsini kullanıp tahmin ederek, tesadüfen de kazanabilirler. Bu ödül, sonraki soruyu yanlış bilse de baraj ödülü olan 500 milyon veya 16 milyar olabilir. 500 milyara ulaşırlarsa da, çeki alıp evlerine giderler.

Yarışmanın kurtarıcı kuralları yarışmacıların emin olamadıkları, bilemedikleri sorularda yardım alabilecekleri ve bir kez kullanabildikleri üç joker haklarıdır.

“Seyircilere danışmak istiyorum” joker hakkı; yarışmacının emin olamadığı veya bilemediği soruyu sunucunun stüdyodaki seyircilere yöneltmesiyle, seyirciler düşündükleri doğru cevabı 30 saniye içinde elektronik oyla vermeleriyle kullanılır. Akabinde televizyon ekranına yansıyan ve her şık için çıkan yüzdelik oranına göre, yarışmacı son kararını verir.

“Yüzde elli (50:50)” joker hakkı; dört şıktan iki yanlış cevabın bilgisayar tarafından çıkarılmasıyla, yarışmacıyı seçeceği bir doğru ve bir yanlış cevapla başa bırakır.

“Telefonla danışmak istiyorum” joker hakkı programdan önce yarışmacı adaylarının adlarını verdiği beş yakınından birinin yarışma esnasında yarışmacının seçimine göre soruyu cevaplaması için telefonla aranmasıdır. Soruyu okumak ve olası cevabı almak için ekranda da geri sayımı yapılan otuz saniyeleri vardır. Son kararı gene cevabın kullanılmasına göre yarışmacı verir.

Yarışmacı yarışmaya devam edip etmemeye soruyu gördükten sonra karar verdiği için, yarışmanın herhangi bir yerinde çeki alıp gidebilir.

b)Görsel ve İşitsel Özellikler

Stüdyoda seyirciler, yarışmacı adayları ve sunucu bulunur. İzleyiciler sahneyi bir tam daire biçiminde çepeçevre çeviren koltuklarda otururlar, yarım daire şeklinde sıralanan on aday yarışmacının ortasında, sunucu ve yarışmacının karşılıklı sandalyelerinin önünde soruların yansıdığı bilgisayar ekranı bulunur. Eski Yunan ve Roma amfi tiyatrolarına benzeyen “arena” tipi sahnenin çevresinde oturan izleyiciler her açıdan sahnede olup biteni tam olarak ve rahatlıkla takip edebilirler (Gürkan,

1994: 21). Sahne dizaynı seyircilerin sunucuyu, yarışmacıyı ve oturdukları masaları rahatça görmelerini sağlar. Herkesin odak noktası olan sahnede, adaylar arasındaki “parmak ucu” rekabeti sonucunda yarışmacının kim olacağı belli olur. Yarışmanın en önemli ögesi para olduğu halde ana odak görsel olarak parada değildir, sadece üzerinde hak edilen miktarın yazıldığı çek Kenan Işık zaman zaman hatırlattığında görülebilir.

Seyirciler yarışma için önemlidir çünkü her soru sonrası alkışlamanın yanı sıra yarışmacılar kendilerine ihtiyaç duyduğunda sorulara cevap verirler ve doğru cevabın belirlendiği istatistiğe katılırlar. Bu yüzden seyirciler sahneye çepeçevre otururlar. Sorular yöneltirken ve cevapları alınırken seyirciler karanlıkta bırakılarak unutturulmaya çalışılsa da herkes onların varlığından haberdardır. Sahneden kopmadan “oyun”un bir parçası olan seyircinin aktif bir rolü vardır, seyirci oyuna gerçekmiş izlenimi verir. Yarışmacı kazandığı veya kaybettiği zaman tepki verirler. Rollerini bununla da sınırlı kalmaz, kurallar ölçüsünde sıraları gelince yarışmacıya yardım ederek başarıya da katılabilirler.

Ayrıca sunucu, sorulara geçmeden önce yarışmaya hak kazanan kişiye kiminle geldiğini sorar ve kamera yarışmacının arkadaşı/ kardeşi/ annesi/ babasını seyircilerin arasında gösterir. Onlar da kendilerini tanıtır, yarışmacıya duydukları güveni dile getirirler. Stüdyodaki seyircilerinin varlığı bu şekilde de hatırlatılmış olur.

Stüdyoda tek bir sahne vardır, arka sahne yoktur. Yalnızca televizyon izleyicilerinin tam karşısında sunucunun geldiği kapı vardır. Program ilk orada başlar. Sunucu bu ışıklandırılmış kapının önünde, yüzü kameraya, arkası seyircilere

dönük olarak ve yarışmacı adaylarının oturdukları koltukların tam ortasında açar programı.

Bu yarışmalarda ana nokta başarı olduğu için izleyicinin odaklanacağı tek bir nokta vardır. O da yarışmacı ve sunucu. Bundan dolayı da onlar merkezdedir. Fakat yarışmacı adaylarının birbirlerinin önüne parmaklarının hızıyla geçmeye çalıştıkları bölüm merkezden daha uzak, seyircilere daha yakındır.

Yarışmaya hak kazanan “şanslı” yarışmacının ve sunucunun stüdyodaki konumu ise bir tam daire şeklinde oturan seyirci çemberinin ve yarım daire şeklinde sıralanan on aday yarışmacının ortasında sunucunun oturduğu sandalyenin karşısındadır. Her ikisinin önünde soruların yansıdığı bilgisayar ekranı bulunur. Kazanılan miktar skor tahtası yerine, ekranda ve bilgisayar ekranında yer alır. Ayrıca sunucu programın başında kuralları hatırlatırken ekrana yansıyan ışıklı çizelgeden yararlanır.

Ana kamera merkezdekileri çekerken yan kameralar da kalabalığı çeker. Sorular sorulurken ve cevaplanırken kamera sunucu ve yarışmacıyı ya tek tek ya da ikisini birden çeker.

Adaylıktan yarışmacılığa yükselen ‘şanslı’ kişiyi sunucu ayakta programa başladığı yerde karşılar ve stüdyonun ortasında karşılıklı konumlanmış koltuklara davet eder. Işık yarışmacı ile sunucunun üzerindedir.

Ana aydınlatma soru-cevap esnasında kısılır, ilk beş soruda yarışmacının arka planı ve sunucunun arkasında kırmızı ışıktan seyirciler görülür. İkinci beş soruda ise yarışmacının arka planı ve sunucunun arkasında kırmızı ışık maviye döner ve seyirciler mavi ışığın arkasından görülür. Son beş soruda ise yarışmacının ve sunucunun arka planı karanlığa gömülür, seyirciler görünmez. Yarışmacı tepesindeki

mavi spotlarla aydınlatılır. Her detayın görünmesini sağlayan ekstra ışık yerine müzikle beraber kullanılan hızlı kayan uzun ışıklar kullanılır. Sahnenin ve ışıkların ana rengi mavidir. Fakat program biterken veya yarışmacı diğer soruya geçemeyince fondaki ışık kırmızıya döner.

Sorular sorulurken yarışmacı ve sunucu aydınlatan tepe ışığı yardımıyla arkadan aydınlatılır ve seyircilerle aralarındaki mesafe derinleşir. Doğru veya yanlış cevap verdikten sonra hem kamera hem de ışık alkışlayan seyircileri dolaşır.

Yarışmacıya sorulan sorular televizyon ekranının alt kısmında aynı anda yeşil renkte karakterlerle izlenebilmektedir. Yarışmacının cevap verdiği şık sarı yanar. Kazanılacak ödülün miktarı arttıkça doğru cevabın ekrana yansımaya süresi de artar. Eğer cevap doğru ise müzik sesi ve güçlü alkışlar ile verilen şık yeşil yanıp yanıp söner; cevap yanlış ise dong sesiyle ve alkışlarla diğer şık yeşil yanıp yanıp söner. Soru sorulurken ve cevap beklenirken kalp atışına benzer müzik, heyecanı arttırarak programın bütünlüğünü sağlar. Son karar verilip de cevap yeşil fonda yer aldıktan sonra programa özgü başlangıç, ara ve bitişte çalınan tema müziği ile dikkat çekilir, merak uyandırılır. Sıralama sorusu sırasında müzik ani ve hızlı ritimde çalarak heyecanı doruğa çıkarır. “Müziksel etki; anlatımda ve anlam yaratımında ya da anlamlandırma sürecinde derinlik, zenginlik, çok boyutluluk ve imge-yaratımıdır” (Kaplan, 1992: 103).

Sunucu genelde koyu renk klasik tarzda kıyafetleri tercih ederek daha ciddi bir görünüm kazanır. Yarışmacılar ise serbest, günlük kıyafetleriyle gelerek daha rahat bir görünüm sunarlar.

Görsel unsurlar arasında bir üslup birlikteliği vardır. Zaman sınırlaması olmadığı için heyecan az, program monoton olacak gibi görünse de dekor, sunucu, ışık, müzik ve kamera açıları sayesinde monotonluktan çıkar.

2. “EN ZAYIF HALKA”

Yarışma, *BBC* ve Fintan Coyle & Cathy Dunning tarafından yaratılan ve orijinal adı “*Weakest Link*” olan program formatına uygun olarak hazırlanmıştır. Türkiye’de hakları sadece STR film yapımcılığına aittir. Sunuculuğunu ise Türkiye’de Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğretim görevlisi olan Hülya Uğur Tanrıöver Tanrıöver üstlenmiştir. Yarışma 5 Ekim 2001- 20 Nisan 2002 tarihleri arasında *Show TV* ekranlarında yayınlanır.

Bu kısımda yarışmanın ilkin kuralları, ikinci kısımda da görsel ve işitsel özellikleri betimlenmiştir.

a) Kurallar

En Zayıf Halka diğer dost canlısı, yardımsever, ödül temelli yarışmalardan farklı konsepti olan bir bilgi yarışması programıdır. Amaç aynı olsa da yurtdışındaki yayın istasyonuna göre ödül miktarı da değişir. Türkiye’de yarışmacılar 100 milyar kazanabilirler. Yarışmaya katılmak için 18 yaşından büyüklerin Turkcell GSM telefon hattının 2311 numaralı telefonuna SMS (kısa mesaj) atmaları veya www.showtvnet.com/ezh ya da enzayifhalka@digipost.com adreslerine başvurmaları yeterli olmaktadır.

Program başlamadan önce yarışacak dokuz kişi bir süre birlikte vakit geçirirler. Yarışma yayına girmeden önce de bu görüntülerden kısa bir örnek gösterilir. Yarışma başlarken sırayla her yarışmacı yaşını, nereden geldiğini ve hangi

mesleği yaptığını söyleyerek kendisini tanıtır. Yarışma; ismi alfabetik olarak önce gelen *dokuz* yarışmacıdan biriyle ve o tura ayrılan üç dakikalık sürenin geri sayımıyla başlar. Süre her turun sonunda bir kişinin elenmesiyle, on saniye kısılır. Saat ekranda geri sayım yaparken, sırayla her yarışmacıya bir soru sorulur. Yarışmanın ana fikri; daha önce birbirlerini tanımayan ama takım olarak yarışacak yarışmacıların, kendilerine sorulan sorulara doğru cevaplar vererek ve doğru zamanda banka diyerek, dokuz doğru cevap zincirindeki para miktarını, olabildiğince arttırmalarıdır. Sunucunun da dediği gibi yarışmanın sonunda sekiz kişi kazanamayıp, bir kişi kazanacaktır, bir diğer deyişle sekiz kişi sırayla elenir, bir kişi kazanır.

Televizyon ekranının sol kenarında dikey olarak, üst üste silik olarak yazılmış para miktarları bulunur. Para zincirinde doğru cevap verildikçe para miktarı bir üst miktara yükselir. Yanlış cevap verildiğinde ise zincir kırılır ve zincirdeki bütün para kaybedilir. Yarışmaya, banka diyen yarışmacının bankaya attığı miktarla devam edilebilir. Paraya banka demek isteyen yarışmacı, sıra geldiğinde soru sorulmadan banka demek zorundadır. Banka dindikten sonra, zincir kırılrsa da paranın kaybedilmesi engellenmiş olur. Zincirin en üst düzeyine çıktıkları veya o aşamadaki en yüksek miktara banka dedikleri zaman o tur biter.

Her turdan sonra yarışmacılar ‘en zayıf halka’yı seçmek zorundadır. Bunun amacı onsuz en iyi olunabilecek yarışmacıyı elemektir. Seçim kararını verirken çok çeşitli kriterler olabilir. Zayıf olanın seçilmesindeki en ortak sebep, soru sırası geldiğinde yavaş cevap vererek zaman kaybettirilmesi veya yanlış cevap vererek para kaybettirilmesidir. Eğer yarışmacılardan biri çok güçlüyse, o zaman parayı kazanmaya tehdit olduğu için o da gönderilebilir. Bazen yarışmanın sonuna doğru

güçlü yarışmacıya göre daha zayıf iki yarışmacı güçlü olanla yarışmamak için güçlü olanı elerler ve final turunda iki zayıf yarışmacı baş başa kalır.

Takımın diğer yarışmacılarının oylama yaparken değişik düşünceleri olabilir. Oylama yapılırken, yalnızca izleyicilere yönelik bir üst ses, o turun istatistiki olarak en zayıf ve en güçlü halkasını belirtir ve oylama sonucunu bunu destekler nitelikte olup olmayacağını görüleceğini söyler. Oylama, gitmesi istenen yarışmacının isminin silinen bir tahtaya²⁰; yazılmasıyla yapılır. Tahtayı herkes aynı anda kaldırır, ilk yarışmacı tahtanın yazılı tarafını çevirir ve seçtiği ismi seslendirir. Son yarışmacıya kadar bu devam eder. Seçtiği ismi seslendirme sırası kime gelirse onun arkasındaki ışık yanar, diğerleri karanlıkta kalır.

Bundan sonra şov kısmı başlar. Sunucu Hülya Uğur Tanrıöver yarışmacılara oylama nedenlerini sorarak aldığı cevaba göre yarışmacılarla, görüntüleriyle, takımın ve tek tek yarışmacıların yarışma yetenekleriyle, yaşlarıyla dalga geçer. Bu tamamlanınca dikkatler en çok oy alan en zayıf halkanın seçilmesine yönelir.

Oy çoğunluğuna göre seçilen, istatistiki bilgilere göre en zayıf olsa da, olmasa da yarışmanın en zayıf halkası olur. Çünkü esas olan oylamanın sonuçlarıdır. Oy sayıları eşit olan iki veya daha çok kişinin olduğu durumlarda en zayıf halkanın kim olacağına, istatistiki olarak en güçlü halka karar verir. En güçlü halka bu isimlerden birini yazmış olsa bile fikrini değiştirip diğerini (veya diğer en zayıf halka adaylarından birini) seçebilir. En güçlü halka o turda doğru cevap oranı en fazla olan ve en yüksek miktara banka diyen kişidir.

En zayıf halkanın seçilmesinden sonra Hülya Uğur Tanrıöver, “(İsim) en zayıf halka sizsiniz, güle güle” diyerek yarışmacıyı uğurlar.

²⁰ Oylama esnasında elenmesi istenen yarışmacının ismi *BBC2*'de ve Türkiye'de silinen bir tahtaya yazılırken *BBC1*, *BBC Prime* ve *NBC*'de dijital kalemle yazılan bir ekrana yazılır (QuizPlayers.com).

Böylece seçilen kişi ‘utanç yolu’ olarak adlandırılan yoldan set dışına çıkar ve yarışmada kalan diğer yarışmacılar gidenin arkasından bakar. Ardından o turun en zayıf halkasına stüdyo dışında kendi performansını ve eski takım arkadaşlarını nasıl buldukları sorulur, bir sonraki turda kimin eleneceğini, şampiyonun kim olacağını tahmin etmesi istenir.

Sonraki turda ilk soru bir sonraki turun en güçlü halkasına sorulur. Yarışma iki yarışmacı kalana dek sorular, oylama, eleme ve alay etme ile dolu turlarla devam eder. Bu aşamadan sonra son iki yarışmacı son şanslarını kullanarak, doksan saniyelik süre içinde daha çok parayı bankaya atmak için sorulara cevap verirler. Kazandıkları para üç ile çarpılır ve önceki turlarda kazanılan paraya eklenip kazanılacak toplam ödül belirlenmiş olur.

Eleme turları bitince finalde artık oylama yapılmaz. Süre kısıtlamasının olmadığı, yarışmanın diğer kısmında olduğu gibi sadece ilk cevapların geçerli olduğu, her yarışmacıya aynı kategoriden ayrı ayrı beş sorunun sorularak yarışıldığı, asıl kazananın belirlendiği bölüm başlar.

Soruların bitiminde doğru cevap sayıları başa baş olursa alternatif sorular en iyiyi bulana dek sorulur. En fazla doğru cevabı olan veya kendini diğerinin eleyemeyeceği bir konuma getiren şampiyon olur, bankada biriken son parayı alır. Sunucu da “Sizse (İsim), hiçbir şey kazanamadan ayrılıyorsunuz”²¹; diyerek diğer yarışmacıyı uğurlar.

²¹ Bu acımasız durum için yarışmacının Türkiye’deki sunucusuyla yapılan bir röportajda “bu yarışmanın drama olarak ele alınması gerektiğini ve sunucu olarak verdiği tepkilerin program izleyicisinin ikinci benini ortaya çıkardığını, yani bilgisizliğe müsamaha göstererek ikiyüzlülük yapacaklarını söylüyor. “Yuh” diyerek izleyicilerin adına konuştuğunu söyleyen Tanrıöver aşağılamaların aslında dramının sonucu olduğunu, yarışmaya gelenlerin amaçlarının aslında eğlenmek olduğunu, para kazanmak olmadığını” ekler (Sabah; 7 Ekim, 2001).

b) Görsel ve İşitsel Özellikler

Stüdyoda yarışmacılar ve sunucu bulunur. Sahne dizaynı TV izleyicilerinin sunucuyu arkadan, yarışmacıları ve önünde durdukları masaları cepheden rahatça görmelerini sağlar. Bu yarışmada para önemli gibi görünse de odak görsel olarak parada değildir.

Tek bir stüdyosu olan ve seyircileri olmayan programda yalnızca dokuz yarışmacı ve sunucu vardır. Sadece sunucunun önünde bilgisayar ekranı vardır. Sorular ve cevapları bu ekrana yansır.

Sunucu da dahil olmak üzere herkes ayakta durur. Sunucunun önünde bulunan ekranın hareket edebilen bir yapısı vardır. Öyle ki, merkezde bulunan sunucu karşısında yarım daire biçiminde dizilen yarışmacılara rahatlıkla dönerek soruları okuyabilir. Yarışmacıların önünde ise izleyicilerin görebildiği ön tarafta isimlerinin yazılı olduğu, yüksek küçük bir masa, isimleri yazdıkları bir tahta ve kalem vardır.

Süre her turun sonunda bir kişinin elenmesiyle, on saniye kısalır ve bu ekranda da dijital görülen saatin geri sayım yaptırılmasıyla gösterilir.

Sırayla her yarışmacıya bir soru sorulurken televizyon ekranının sol kenarında da dikey olarak silik para miktarları üst üste yazılmış halde bulunur. Kendinden önce verilen doğru cevapları garantiye almak için banka diyen yarışmacının, bankaya attığı para miktarı görsel olarak ekranın sol kenarında bulunan kısımda birikir. Miktarın üzerindeki ışık para bankaya atıldıkça silikken koyulaşır. Bu aynı zamanda süre bitiminde kazanılacak parayı da belirtir.

Açılışta sunucunun yüzü izleyiciye, arkası yarışmacılara dönüktür ve arkasındaki ışık mavidir, yüzler belli belirsizdir. Takım kendini tanıtırken de

arkalarında sırayla mavi ve yeşil ışık yanar. Soruyu sorarken sunucunun ve cevaplandırılacak kişinin arkasındaki ışığın rengi kırmızıya dönüşür. Sırayla birisinin rengi mavi veya yeşilden kırmızıya dönerken diğer sekizi kendi renginde kalır. Sürekli renk değişimi konsantre olunacak alanı gösterdiğinden soruyu cevaplayan kişi diğerlerinden rahatlıkla ayırt edilebilir. Ana merkezde sunucu olup takımı organize eder.

Yarışmacılar en zayıf halka olarak gördükleri isimleri tahtalarına yazarken ekrana yansıyan üst ses önemlidir. Üst ses istatistiki olarak en güçlü ve en zayıf halkanın kim olduğunu söyler ve takıma dair merak uyandıran çeşitli sorular sorar. Bu sorular şöyle olabilmektedir: “*Bakalım takım gerçeklerin farkında mı?*”; “*Bakalım oyun kimin için bitti?*”; “*Bakalım takım kimi eleyecek?*”; “*Bakalım bayanlar (isim) Beyin kalmasını istiyor mu?*”; “*Bakalım takım kötü gidişten kimi sorumlu tutacak?*”; “*Bakalım bankayı kim hortumluyor?*”; “*Bakalım oylar kimi gösterecek?*”; “*Bakalım eve erken giden kim olacak?*”; “*Bakalım takım bu sefer zayıfı eleyecek mi?*”; “*Bakalım (isim) bu sefer elenmeden kurtulacak mı?*”; “*Bakalım elenen kim olacak?*”; “*Bakalım finale kalamayan kim olacak?*”; “*Bakalım beyler bayanı eleyecek mi?*”.

Süre dolunca kalemler bırakılır. Sıra yarışmacının en zayıf halka olarak seçtiği ismi seslendirmesine gelince arkasında kırmızı ışık yanar, diğerleri karanlıkta kalır ve sırası gelen seçtiği ismi seslendirir. Sunucu bazı yarışmacılara eleme kriterlerini sorar ve bu esnada da ışık o kişiyi aydınlatır.

Neticede çoğunluğun gitmesine karar verdiği yarışmacı *En Zayıf Halka* tema müziği eşliğinde, aydınlatılmış ‘utanç yolu’nda yürür, fakat bu esnada diğer yarışmacılar mavi ışık altında değildir, onlar gidenin arkasından bakarken görülür.

İzleyiciler yarışmacıyı kendilerine doğru yürürken görür, artık o arenadan çıkar ve kendi aralarına döner. Bu noktada da artık dışarı çıkan yarışmacıyla röportaj aydınlık bir ortamda yapılır. Bundan sonra tur biter, *En Zayıf Halka* müziği ve görüntüsü ekrana yansır. Diğer tura hazırdır herkes. Müzik tanıtım ve yarışma başladığı zaman hızlı ve vurucu bir ritimde çalınır.

Sunucu her programda siyah ve genelde deri ağırlıklı kıyafetler giyer. Gözlüğü vardır. Monoton bir ses tonuyla konuşur, sert davranır.

Stüdyoda seyircinin olmayışı programı gerçek kılan öğelerden yoksun kılar. Bu olası monotonluğu farklı kamera açılarıyla yıkmak yerine zaten yarışmanın doğasındaki hızlılık, yarışmacının ve fondaki ışıkların ekranda sürekli değişmesi ile yıkar.

Tek tek yarışmacıların skorları önemli olmadığı için bir skor tahtası yoktur ama ekrana yansıyan para zinciri sonucu elde ettikleri miktar her tur sonunda ekranda görülür.

B. İKİ YARIŞMA PROGRAMININ İDEOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

Bu alt-bölümde, *En Zayıf Halka* ve *Kim 500 Milyar İster* programları ideolojik çözümlenmeye tabi tutulacaktır. Örneklem rasgele bir ayda yayınlanan programlardan oluşmaktadır. Bu çerçevede 02, 07, 09, 14, 23, 28 ve 30 Mayıs 2002 tarihlerinde kaydedilen ve izlenen *Kim 500 Milyar İster* ile 03, 10, 17 ve 24 Mayıs 2002 tarihlerinde kaydedilen ve izlenen *En Zayıf Halka* çözümlenme kapsamına alınmaktadır.

Ana nokta, bu yarışmalarda bilginin nasıl tanımlandığıdır. Bilginin tanımlanması, aşağıda, soruların niteliği ve soruların sorulma-yanıtlanma biçimleri

olmak üzere iki kategoride çözümlenmektedir. İkinci kategori, yarışmaların özelliklerinin yanı sıra sunucular ve yarışmacıları dikkate almakta, sunucuların bilginin belli biçimde tanımlanmasındaki rolü, yarışmacıların nitelikleri ve sunucu-yarışmacı etkileşimi üzerinde durulmaktadır. Bu yolla, şans, hız, şıklar arasında tercih, rekabet, para ödülü, hayallerin zengin olma hayalleriyle sınırlanması, ikili karşıtlıklar üzerinden iktidarın kurulması gibi ideolojik unsurların belirginleşmesi sağlanmaktadır. Son olarak ise, kategorilerin değerlendirildiği, ideolojik unsurların ‘bilgi’nin anlamlandırılmasına katkısının serimlendiği bir alt-bölüme yer verilmektedir.

1. BİLGİNİN TANIMLANMASI: SORULARIN NİTELİĞİ

Türkçe’de enformasyon da bilgi, ‘quiz’ de bilgi olarak kullanılır. Bundan dolayı ‘Quiz Show’ Türkçe’ye çevrildiğinde şov kısmına vurgu yapılmaktan çok ‘quiz’ kısmına vurgu yapılır. Asıl anlamı olan küçük sınav soruları olarak değil de, bilgi olarak anlaşılır. ‘Quiz show’un ‘bilgi yarışması’ olarak çevrilmesi bizzat Türkçe’ye ait bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Veri<öğreni(enformasyon)<bilgi şeklinde bir kavram merdivenine ulaşan

Aydın Uğur (1992: 8) bunların ayrımlarını şöyle açıklar:

Çevreden alınan her türlü uyarı, itki, haber vb. birimeğini veri diye adlandırmıştık ve merdivenin ilk basamağına koymuştuk. İkinci basamak ise öğreni’den (enformasyon) oluşuyordu. Herhangi bir işlemde geçen ve bir dökümün, bir dizinin vb. içine yerleşen veri ise bizim tanımlama girişimimizle öğreni (enformasyon) adını alıyordu. Bilgi üçüncü basamağı oluşturuyordu: olgulara ilişkin bir önermeler kümesi ya da fikirler kümesi söz konusuysa; bu küme düzenliyse, usa dayalı bir yargı ya da deneysel bir bulgu sunuyorsa ve sistematik bir biçimde iletiliyorsa, o zaman bilgiden söz ediyorduk.

Uğur (1992: 9) bilgi-öğreni ayrımını derinleştirmek için “herhangi bir verinin herhangi bir alıcı tarafından yorumlanmadığı sürece yalnızca sözdizimsel öğreni niteliğinde kalacağını görüyoruz. Öğreninin, öyle kendiliğinden yığıldıkça birden bilgiye dönüşmediğini görüyoruz. Anlam, mutlaka sözdizimsel öğreni üzerinde bir

işlem yapılarak meydana getirilecektir”, der. Böylece, bu sıralama ve ayrımlarla, verilerin üst üste yığılarak bilgiyi oluşturamayacağını vurgulamış olur. Uğur, öğreninin de sözdizimsel öğreni “gönderici, kendince, rastlantısal olmayan, açıklıkla tanımladığı bir sinyaller bölüğü kurması” ile anlamsal öğreni “sinyallerin, toplumsal sözbirliği ve uzlaşma çerçevesinde yüklendiği anlamları içermesi” olarak iki biçimde yapılan ayrıma dayanarak kendiliğinden yığılarak değil de zihinsel performansa dayalı birçok aşamadan geçerek üretildiği sonucuna varır.

Bu açıklamalar bize bilginin işe yararlığının, değerinin incelenen yarışma programlarında olduğu gibi evet-hayırlı sorular veya baş harfi hatırlatılarak çağrışım veya dört ve iki seçenekten biri aracılığıyla belli edemez. Daha da önemlisi, gerek çeviri hatası olması, gerekse anlamlı bir karşılık bulunamaması sebebiyle “quiz show”un “bilgi yarışması” olarak tanımlanması da bu durumu açıklamak için yeterlidir. “Bilgi bilime veya öğrenime indirgenemez. Bilgi ehliyet-inşa-edici ölçülerin geniş bir dizimiyle uzlaşır ve kendisini oluşturan muhtelif ehliyet alanları tarafından kurulan bir öznedede müseccem yegane biçimdir” (Lyotard, 2000: 51). Yarışmadaki ‘bilgi’ kullanımının yukarıdaki ‘bilgi’ tanımlarıyla pek bir ilgisi olduğunu söylemek güçtür. Televizyon aslında izleyeni “bilmekten uzak”laştırdığı halde “bir şeyler bilme yanılısaması” yaratır (Friedman, 2002: 26).

Bilginin belli bir tanımını getirmeleri açısından, yarışmalarda en çok hangi konularda sorular olduğuna birkaç örnekle değinmek gerekir. *Kim 500 Milyar İster*’de hızlı parmak kısmında sorulan soruları ele aldığımızda sıralama soruları alfabetik olarak, doğudan batıya, kronolojik olarak, büyükten küçüğe, küçükten büyüğe veya yüksekten düşüğe sıralayınız şeklindedir. Soruların tümü incelendiği zaman görülür ki birinci baraj soruları arasında bir dengesizlik vardır.

“Aşağıdakilerden hangisi sıcak yenilen bir çeşit peynirli tel kadayıftır?” sorusu ile “Canlılarda soyaçekim ve kalıtım olaylarını inceleyen bilim dalına ne ad verilir?” sorusu aynı kefeye konmaktadır. Diğer tarafta “Aşağıdaki ülkelerden hangisi 2002 Dünya kupasında Türk Milli Takımı ile aynı grupta mücadele edecektir?” sorusuyla gündemdeki futbol karşılaşmalarını takip eden bir kişi rahatlıkla barajı geçerken, futbolla ilgili güncel hiç bir bilgiyi takip etmeyen kişi ise geçemez. Bu, kişinin kendini gerçekleştireceği, emek harcayarak edineceği bir bilgi değildir. 2. baraj soruları pek fazla sorulmasa da din, müzik ve coğrafya sorularının cevaplanabildiğini, diğerlerinin cevaplanamadığını söyleyebiliriz.

Bunların yanı sıra soruya verilecek cevap, adaya şıklar arasında çeldiricileri dahi olmaksızın kendini gösterebiliyor. 2 Mayıs 2002 tarihli yarışmada muhasebeci bir yarışmacının da belirttiği gibi “belli şıklar zaten cevabı aklınıza getirir”. Kenan Işık’ın da dediği gibi “şıklardaki isimler size ne hatırlatıyor, o zaman belki ne olduğunu bulabilirsiniz”. Çünkü şıklar doğru cevabı bulmak için fikir yürütülmesine imkan verecek yardımcılarıdır. Yarışmacı sunulan seçeneklerden birinin sorunun cevabı olduğunu bilir ve asla başka bir seçeneğin doğruluğunu aklına getirmez, sorunun cevabı hazırdır ve yarışmacıya düşen sadece doğru görünen cevabı bulmaktır. Soru/sorun ile cevap/seçenek. Yaşamda sadece belirlenmiş seçeneklerden birini seçmek ile kendi seçeneğini bulmak; sorunun cevabını çoktan seçmeli sınavda bulmak ile sözlüde bulmak arasındaki fark gibidir.

En Zayıf Halka yarışmasının soru biçimleri *Kim 500 Milyar İster* yarışmasının soru tipleri gibi dört şık arasından seçmeye dayanmasa da ya iki şık arasından birini seçmeye, ya kelimenin baş harfinin verilip gerisini tamamlamaya, ya

evet-hayır cevabından birini vermeye ya da soruyu ipuçları olmadan doğrudan cevaplamaya dayanır.

En Zayıf Halka'da sorulan soruları belli kategorilerde toplayabiliriz: dilbilgisi, ünlüler, coğrafya, tarih, kısaltmalar, spor, siyaset, matematik ve fen bilimleri, din, eğitim, gündelik hayat bilgisi. İlk soru kategorisi olan dilbilgisinde soru köklerinin yardımıyla atasözlerinin tamamlanması, kelimelerin anlamının veya anlamını vererek kelimelerin bulunması istenmiştir. Örnek vermek gerekirse: “Hangisi herhangi bir konuda çok abartma, aşırıya kaçma anlamına gelir? İfrat mı tefrit mi?” (İfrat). “Gelin ya da güveyin evlilik törenlerinde kılavuz ve yardımcı olan kişiye ne ad verilir? Baş harfi ‘S’” (Sağdıç). “Lökosit kanda bulunan alyuvarlara verilen addır. Evet mi, Hayır mı.” (Evet). Yukarıda soru örneklerini gördüğümüz bu soru kategorisinde en dikkat çeken nokta sorulan kelimelerin genellikle ya yabancı kökenli kelimeler olması ya da eski kelimeler olmasıdır.

Diğer kategori ise sinema, müzik, spor, televizyon, edebiyat, felsefe, sosyoloji, politika, heykel, resim, tiyatro, dans alanlarına ve bu alanlarda ünlü olan Türk ve yabancı kişilere ya da eserlere ait soruların yer aldığı bölümdür. “Hangisi Shakespeare’in eseridir? Windsor’un Şen Kadınları mı, Cimri mi?” (Windsor’un Şen Kadınları). “Hangisi 1870’de yayına başlayan Türkiye’nin bağımsız ilk mizah dergisidir? Diyojen mi Akbaba mı?” (Diyojen). “Komedi Sineması tarihinin klasikleri arasında yer alan ikilinin adını tamamlayınız. Lorel ve..... (Hardy). “Hangisi ‘Venüs’ün Doğuşu’ tablosunun ressamıdır? Rafael mi, Boticelli mi?” (Boticelli). “Kantıyla özdeşleşen sanatçımızın adını tamamlayınız. Nurhan.....” (Damcıoğlu). “Galatasaray spor kulübünün yeni başkanı kimdir?” (Ersan Canaydın).

Bir başka kategori genel coğrafya bilgilerinin ve ülkelerin başkentlerinin, bölgeler, iller ile ilgili sorular olduğu kadar yüzey şekilleri, madenler, bayraklar, para birimleri, dansları gibi genel özelliklerinin sorulduğu bölümdür. “Hangi ülkenin bayrağında kırmızı zemin üzerine biri büyük beşi küçük sarı yıldız vardır?” (Çin). “Surinam Kuzey Afrika’da bağımsız bir ülkedir. Evet mi hayır mı?” (Evet). “Hangisi Jamaika’dan yayılan bir danstır. Flamenko mu, Kalipso mu?” (Kalipso).

Diğer yandan tarih soruları çok olmamakla beraber soruların da genellikle Osmanlı Tarihi’ne ait sorulardır. “III. Abdülhamit döneminde özellikle yurtdışında siyasal muhalefet yapanlara ve bu harekete ne ad verilir?” (Jön Türkler). “Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra I. Mahmut tarafından kurulan ordunun adını tamamlayınız. Asakir-i Mansure-i.....” (Muahammediye).

Soruların kısaltma soruları daha çok günlük yaşamda kullanılan cep telefonları ve bankacılık işlemleri ile ilgilidir. “Bankacılıkta kullanılan Elektronik Fon Transferi’nin kısaltılmış adı nedir?” (EFT).

Spor ve oyunlar bölümünde spor olarak adlandırılrsa da futbol kategorisi olarak da adlandırılabilirdi. “Futbolda 2006’da Dünya Kupası hangi ülkede oynanacak?” (Almanya). “Hangisi İtalya’nın bir futbol takımındır? Lazio mu, Deportivo mu?” (Lazio).

Anayasa ve siyaset kategorisinde de ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ait soruların yanı sıra siyasi partilerle de ilgili sorular yer alır. “1985’te Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisinin birleşerek meydana getirdiği partinin adını tamamlayınız. Sosyal Demokrat”(Halkçı Parti). “Anayasamıza göre hangisi seçimle işbaşına gelemez? Kaymakam mı, muhtar mı?” (Kaymakam).

Matematik ve fen bilimleri kategorisinde matematiksel bazı işlemler ve daha çok da kimyanın konusuna girecek sorular yer alır. “Matematikte 25’in karekökü olan sayı kaçtır?” (5).

Dinlerle ilgili sorulan sorular da Müslümanlıkla ilgilidir. “Hangisi İslam kültüründe 3 aylar olarak bilinen kutsal aylardan aşure ayı olarak bilinen aydır? Şevval mi, Muharrem mi?” (Muharrem).

Eğitim kurumlarına dair sorular daha çok Türkiye ile ilgilidir. “Açık Öğretim Üniversitesi hangi üniversiteye bağlıdır?” (Anadolu).

Gündelik hayat hakkında enformasyon belirten sorular da bulunur. “Hangisi elektrik telefon arızanın telefon numarasıdır? 186 mı, 110 mu?” (186). “Hangisi 5+1 oyunu olarak bilinen iki sayı kümesinden numaraların seçilmesinden oluşan sayısal oyundur? Kazı Kazan mı, Şans Topu mu?” (Şans topu).

Yarışmada bütün bu farklı kategorilerdeki sorular, karışık biçimde birbiri ardına hızla sorulur. Her telden çalan sorulara yanıt vermek bilgiden ziyade hızlı kavrama ve yanıtlama becerisi gerektiren bir malumat furuşluk talep eder. Aslında soruların niteliğinde bilginin önemli olmadığını yarışmanın sadece bu vasıta ile sistemin inceliklerinin öğretilmesi için hazırlanmış sorulardan ibaret olduğunu ortaya koyar. Zaten bu yarışmada önemli olan, soruları doğru yanıtlamak da değildir. Bütün soruları hızla yanıtlasanız bile diğer yarışmacıların gözüne girmediyseniz, örneğin yaşlıysanız ya da diğer yarışmacılarca güçlü bir rakip olarak algılandıysanız hemen elenmeniz mümkündür. Bu da bizi, ikinci çözümlene başlığına bağlar.

2. BİLGİNİN TANIMLANMASI: SORULARIN SORULMA-YANITLANMA BİÇİMLERİ

Yukarıda değindiğimiz, ‘bilgi’nin ortak hafızada “bilmekten uzak”laştıran ama “birşeyler bilme yanılısaması” yaratan anlamda yapılanmasına ‘bilgi yarışmaları’ bir koldan yardım eder. Bu yapılanmayı yarışmalarla sağlayan araçlar ise, sorulara cevap verirken şans, şıklar arası tercih ve hız faktörlerinin giderek önem kazanması ve bu soru-cevap sürecinin sonunda da ‘bilgi’nin para kazanma aracı olarak görülmesidir.

Bilgi kullanıcıları ve arzedicilerinin arzedtikleri ve kullandıkları bilgiyle olan ilişkileri, mal üretici ve tüketicilerinin, ürettikleri ve tükettikleri mallarla olan ilişkisinin gerçekleştiği bir (ekonomik) değer formunda gerçekleşmektedir. Bilgi satılmak üzere üretiliyor ve satılmak üzere üretilecek, yeni bir üretimde kıymetlendirmek üzere tüketiliyor, tüketilecek. Her iki durumda da amaç mübadeledir. Bilgi kendinde bir amaç olmaktan uzaklaşmakta, ‘kullanım-değerini’ kaybetmektedir (Lyotard, 2000: 20).

Bu şekliyle soruların niteliğinin incelenerek bilgi olarak neyi ölçtükleri tartışılır.

Kim 500 Milyar İster yarışmasında kişiler her ne düzeyde bilgiye sahip olursa olsun mutlaka bunun maddi bir karşılığı olduğu ve bu karşılığın anında nakit olarak ödendiği tekrarlanır. Yarışmacı eğer belli bir miktarın karşılığı olan soruyu bilirse kazanır, bilemezse de şıklar yardımcı olur, olmuyorsa jokerler-yardımcılar vardır, gene olmuyorsa ve eğer ‘yarışmacı ruhu’ varsa işini şansa bırakır-riske girer.

Bilginin ideolojik tanımlamasında riske girme, başarıma, şıklar arasından doğruyu bulma ve tereddüt etmenin yer almasını örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Yarışmacının bir fikrinin, dolayısıyla da bilgisinin olmadığı sorularda şansı yardım ederse, yarışmacı içinde bulunduğu konuma göre riske girip bir şıkkı deneyebilir. 7 Mayıs 2002 tarihli yarışmada İstanbul’da parfümerici olan ikinci yarışmacı asıl yarışmacı hastalanınca yerine yedek yarışmacı olarak gelir ve bundan dolayı o gün

kendini şanslı addeder. Fakat yarışmada onbirinci soruda elenir. Kenan Işık diğer yarışmacı adaylarına geçmeden önce elenen yarışmacı hakkında şöyle bir yorum yapar: “Şanslıyım dedi ama şanssı bir yere kadar devam etti. Doğru cevabı buldu ama tereddüt etti. Böylece olmadı.” Bu cümle tekrar okunduğu zaman bireyler kendi şanslarını kendileri yaratırlar, bu da riski göze alarak olur; başarmak istiyorsak risk alabilmeliyiz; risk büyüdükçe kazanılacak miktar da büyür anlamları çıkar.

Sunucunun bilgiye yeni anlamlar yüklememizi sağlayan şanssı ön plana çıkardığı ama onaylamadığına dair örnek ise şöyledir: *Kim 500 Milyar İster*'de 23 Mayıs'ta üçüncü olarak yarışan kişi ilk barajı aştıktan sonra kendi kendine iyi gidiyor deyince Kenan Işık cevap vermez. Yarışmacı 9. soruyu bildiği halde üzülünce, sunucu sevinmeniz gerekirken üzülüyorsunuz der. Yarışmacının iki jokerinin gittiğine üzüldüğünü duyunca “vah vah” tepkisini verir, “gün ola harman ola” der ve şanssının yardım ettiğini ısrarla vurgular ama aynı zamanda da bir otorite olarak bu durumu çok da onaylamaz.

Diğer yanda bilginin ‘ideolojik’ tanımlanması açısından bir alanda bilgi sahibi olmak verilecek dört şık içinden doğru cevabı seçmeye endekslendiği için bilgi test yöntemiyle kolayca sınanabilecek bir nesneye dönüşür. Bilginin bir ederi vardır, zaman zaman yarışmacılar “kolay veya zor soru yoktur aslında, ilgi alanına girmeyen soru vardır” dese de bu aslında ‘az para getiren’ ve ‘çok para getiren’ bilgi sınıflamasının varlığını kanıtlar.

En Zayıf Halka'da yarışmacıların veya (bunun aslında bir oyun olduğu kabul edilirse) oyuncuların sahip olduğu bilginin hiçbir anlamı yoktur. Bireyler ne kadar bilgiye sahip olursa olsun; ne kadar para biriktirmiş olursa olsun bir ‘hiç’ olarak algılanır. Bilginin tanımlanmasıyla beraber üretilen düşünceler şöyle sıralanabilir:

Bugün en güçlü halka olmuş olmak hiçbir anlama gelmez, biraz sonra herşey değişebilir. Bu dünyada hiçbir şeyden emin olunamaz, olunmamalı da. 3 Mayıs 2002 tarihinde yayınlanan *En Zayıf Halka*'nın birinci turunun sonunda yarışmacılar oluşturmaları gereken dokuz doğru cevaptan oluşan zinciri oluştururlar ve bunun üzerine Hülya Uğur Tanrıöver “Dokuz doğru cevaptan oluşan bir zincir neye yaradı? Ne işe yaradı? Sorarım size. Bütün bir turda sadece bir yanlış cevabınız var, ne harika değil mi? 10 milyar nerede, 2 milyar nerede. Aklınızı başınıza devşirin, bu gidişle taksi paranızı zor çıkarırsınız” sözleriyle az önce vurgulanan düşüncüyü destekleyerek sahip olunan bilgi birikimini de, kazanılan paraları da hiçleştirir. Bilgi, para ve iktidar bu durum karşısında içiçe geçmiş olarak kurulur. İktidar sahibi sunucu *bilginin sonuçta ne kadarının işe yaradığıyla, ne kadar para getirdiğiyle* ilgilendiğini bir kez daha vurgular.

Bu noktada sunucunun bilgi sahibi olunması gerektiği bilgi alanları ve genel kültür kıstasları vardır ve bunların dışında cevap verenlere bilgisiz muamelesi yapar. Örneğin 3 Mayısta ikinci turun sonunda milli takımla ilgili bir soruyu bilemeyen yarışmacıya sunucu hangi takımı tuttuğunu sorar, Fenerbahçeli olduğunu öğrendikten sonra neden milli takımla da ilgilenmediğini sorar. Dördüncü turun sonunda ise, kültürel faaliyetlerle ilgilendiğini öğrendiği yarışmacıya ilk Kültür Bakanımızın adını sorduğu soruyu bilemediği için kültürel faaliyetlerin yanı sıra biraz da bakanlıklarla ilgilenmesini salık verir. Bu turda bir yarışmacıya eleme sebebini sorduğunda kurallar gereği zayıf olduğu halde kendini, yarışmacılara gaddar davrandığı halde sunucuyu yazamadığı için o ismi yazdığını söyler. Sunucu da sunuculara takacağınıza genel kültürünüzü kuvvetlendirin cevabını verir. Sunucu boş zamanlarında ne yaptığını sorduğu soruya olumlu cevap alınca yarışmacıya herhalde

Hollywood filmleri izlediğini Türk sinemasıyla ilgilenmediğini ama *Ruhsar* dizisinde oynayan Cem Davran deseydik bilirdiniz der. “Televizyon güzel de sinemayı da ihmal etmemek gerekiyor herhalde” diyerek devam eder. 17 Mayıs’ta sunucu kadın yarışmacıya ilk turda banka dediği için tebrik eder ama hiç doğru cevap veremediğini de hatırlatarak soruları bilmeyele banka deme becerisini aynı anda götürmek gerektiğini hatırlatır. Üçüncü turun sonunda sunucu bir yarışmacıya televizyon izleyip izlemediğini sorarak “herhalde birkaç yıldır izliyorsunuz” der, “necefli maşrapa dönemini” bilmemesini garip karşılar.

Diğer yandan bilgi belli şıklar içinden veya ipuçlarıyla ya da klasik soru-cevapla ortaya çıkarılırken önemli olan en hızlı ve doğru biçimde cevabı bulmaktır. Hız hem elenmemek (hayatta kalmak) için, hem de daha fazla para kazanabilmek (lüks) için gereklidir. Hızı doğru zamanlarda banka diyerek doğru kullanmak da riske girmeyip kazanılan parayı tasarruf etmeyle ilgilidir, çünkü biraz sonra ne olacağı belli olmaz. Hızlı olmak ve daha çok para kazanmak için kendine ve takıma güvenip banka demeyerek riske de girmek mümkündür. Elbette sonuçlarına da katlanmak şartıyla, sonunda elde sıfır da kalabilir, elenebilir de.

Bu programların yarışmacılar/oyuncular, kurallar, sunucular aracılığıyla içten içe barındırdıkları rakip olma, dayanışmayı rekabete çevirme, birbirini eleme, başarı ve para kazanma gibi özellikler, aslında tam da liberal piyasa değerlerinin insani ilişkilerin her ilmeğine, ‘bilgi’ye dahi katılmasını gösterir. “Enformasyon malı konumundaki bilgi, üretici güçlerden ayrılmaz bir biçimde güç için dünyanın her tarafındaki rekabetin zaten esas bir parçasıdır ve belki de esas parçası olmaya devam edecektir” (Lyotard, 2000: 21).

Yeni yayın döneminde yayınlanmayan *En Zayıf Halka*'da bilgi parayla, para da takım halinde çalışıp dayanışmayla, dayanışmanın sonunda en zayıfın elenmesi de pazar ilişkileriyle doğrudan ilişkilendirilir. Dolayısıyla her düzeyde vurgulanan ana tema şudur: “para kazanmak riske girmek demektir”. Hatta daha çok para kazanmak için yarışmada diğer yarışmacıların kazandığı paraları da riske atmaktır. Dahası, diğer yarışmacıların sizinle dayanışma içinde ekibe kazandırdıklarına konmak için ekip elemanlarını rakip olarak görmek ve yarışma dışı bırakmaktır.

En Zayıf Halka'da açıkça benimsenir ki, liberal düzen oldukça adil bir sistemdir. Çünkü eşitlikçi ve demokratiktir. Her iki özellik de toplumdaki bütün bireylere aynı uzaklıktadır. Bir karar verilirken herkese fikri sorulur, çünkü herkesin fikri önemlidir ama kararı çoğunluk verir. Karara düzen karışmaz, sadece arkadan fısıldar doğru olanı, doğru olan da zaten istatistiki olarak, sayısal olarak ifade edilebilir. Kararlarımıza ise hep hırslarımız, ihtiraslarımız, duygularımız, önyargularımız karışır. Aslına bakılırsa, alınacak bu kararlar sonucunda para kazanılacağı için bunların pek de önemi yoktur. Çünkü para kazanırken, her şey mübahdır. Dayanışma ve rekabet kolkola ilerlerken rekabet öne geçer, galibiyet rekabetindir.

Ayrıca yarışmanın kuralları gereği “vakit nakittir”. Zamanı iyi kullanmak gerekir. Zamanı paraya dönüştürmek için acele etmek ve diğerlerini hızla elemek gereklidir. Her şirketin aynı hedef için çalıştığı pazar ortamında ortak bir ruhta yıllık cirolarını arttırmaya çalışan şirketler gibi davranır yarışmacılar. Zaman zaman kazandıkları parayı güvence altına alsalar da eldekinin iki üç mislini kazanabilme imkanı olduğu zaman da riske girerler, sonra da bunun hesabını verecek kadar cesur olurlar, yoksa beceriksiz ve başarısız olarak adlandırılabilirler. Ana düstur: ‘Büyük

balık küçük balığı yutar'. Büyüklük ise bilgiyle değil doğru taktikle elde edilir. O zaman buna niçin 'bilgi yarışması' denir?

Yarışmacılar eledikleri kişiyi eleme kriterlerini, sebeplerini açıklarlar. Örneğin; "uzun boylu olduğu için", "en çok yanlış cevabı verdiği için", "zinciri kırdığı için", "para kaybına sebep olduğu için", "çok basit bir soruyu bilemediği için", "benim çok sevdiğim bir yerle veya yiyeceklerle ilgili soruyu bilemediği için", "kendimi yazamadığım için", "çok güçlü olduğu ve rekabet etmek istemediğim için", "önümüzdeki turlarda beni zorlayacağını düşündüğüm için", "diğer arkadaşımın görüntü güzelliği olacağı için", "geçen turda benim ismimi yazdığı için", "benim adımımı yazdığını hissettiğim için". Bu cümleler de gösterir ki bunun bir oyun olduğu söylene de program, rekabetin ön planda olduğu bir yarışmadır.

Yarışma içerisinde para kazanmak için savaşan insanlar tam da pragmatizmin yansıttığı toplumda yaşayan insanları işaret eder. "Pragmatizm anımsamaya ve derin derin düşünmeye vakti olmayan bir toplumu yansıtır" (Horkheimer, 1998: 84).

Kenan Işık da *Kim 500 Milyar İster* yarışmasında çekini uzatırken şunu vurgular: Para şovvari bir ortamda sunulmaz da okulvari bir ciddiyette sunulur. Sunucunun sık sık ödüle yani 'para'ya yaptığı vurgulara bir örnek, çelişkide kalınan sorulara emin olmadan cevap verildiğinde çeki hatırlatması, özellikle de başarılı bir baraj sorusu varsa miktarı vurgulamasıdır. Yarışmacı son kararını verip çekilme kararı aldıktan veya ödülü kazandıktan sonra yarışmacıya ait çekin, anında tüm stüdyodaki ve ekran başındaki izleyiciler tarafından görülecek biçimde Kenan Işık tarafından imzalanması vaat edilen paranın gerçekliğini göstermesi açısından önemlidir.

Diğer taraftan iktidar örüntüsü açısından ise otoritenin kabulü ve bu yolla edinilen kazanç, erkek ve kadın, yaşlı ve genç, İstanbullu ve taşralı, yarışmacı (elit) ve seyirci (halk) sınırları vurgulanarak keskinleşmektedir.

Bilgiyi yönlendiren ilgiler, öğrenme süreçlerinde yaşamın dış koşullarına uyum sağlayan, kendini toplumsal bir yaşama evresinin iletişim bağlamında öğrenim süreçleri yoluyla alıştıran ve içgüdüsel istekleriyle toplumsal baskılar arasındaki çatışmada bir kimlik oluşturan bir benin işlevlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu ürünler yeniden bir toplumun biriktirdiği üretici güçlere; bir toplumun kendini yorumladığı kültürel geleneğe ve bir toplumun kabul ettiği ya da eleştirdiği meşrulaştırmalara katılırlar... Bilgiyi yönlendiren ilgiler çalışma, dil ve iktidar dolayımında oluşurlar (Habermas, 2001: 106-107).

Kim 500 Milyar İster'de sunucu²²; iktidarın temsili olarak soruları soran, yarışmacıyı tanımaya çalışan, yarışmayı meydana getirendir. Bilgiyi kontrol eder ve değerlendirir. Ödülü ön plana çıkararak asıl amacın zengin olmak olduğunu pekiştirir. Diğer yandan da sunucu cana yakın, rahat tavırları, iyi konuşma becerisi ile de izleyiciyi kendine çeker.

En Zayıf Halka'da ise sunucu, iktidarın bir temsili olarak soruları ve cevapları gören ve soran tek kişidir. Programın havasını belirleyen, izleyiciyi kendine çeken sunucunun tavrıdır. Bundan dolayı sunucu ciddi, alaycı, oldukça rahat, zeki görüntüsü ve sert öğretmenvari davranışları sonucunda izleyicinin özdeşleşemediği bir konumda yer alır. Sunucunun sürekli baştan ayağı siyah ve genelde deri kıyafetleri de kendisine ciddiyet, kasvet verir ve sert tavrına da kalın bir kontur çizerek sertliği daha belirgin kılar. Taktığı gözlüğün en bilinen sembolü seksi değil de 'akademik' olmasıdır.

Kenan Işık yarışma boyunca oldukça şık takımlar giyinir. Sunucunun "Emin misiniz?" ve "Son kararınız mı?" gibi kullandığı belli cümle kalıplarının yanı sıra beden dili de oldukça popülerleşmiştir. Özellikle sandalyenin kenarında bir bacağı

²² Daha önce yayımlanan çeşitli yarışmalarla (*Turnike, Süper Turnike*) "sunucu yarışmaları" tanımlaması ortaya çıkar bu da sunucunun aynı zamanda izlenme oranlarını etkileyen tek etken olmaya başladığını gösterir (Gürkan, 1994: 63).

yere dayalı oturarak bir elini çenesine dayaması kendisiyle özdeşleşmiş bir duruştur. Bu düşünen adam duruşu ona çok bilgili ve dingin bir görüntü vermektedir. Kenan Işık ile yarışmacı arasındaki ilişki sözlüye kalkmış öğrenci ile öğretmeni arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Nasıl ki sözlüde öğretmen, sevdiği gayretli öğrencisini korursa, sunucu da yarışmacıyı severse, onun kazanmasına, hayallerinin gerçekleşmesine mimikleri, jestleri, sözleri ile yardımcı olur. Yarışmacıyı sevmesi için de çeşitli kriterleri vardır. Çeşitli örnekler sıralamak mümkündür.

28 ve 30 Mayıs tarihlerinde yarışan bir yarışmacı 30 Mayıs'ta cevapladığı 10. sorudan emin olmadığı halde daha yukarılara çıkmak istediği için bu parayı gözden çıkaracağını, bunun adı hırs da olsa cevabı vereceğini söyler, riske girer ve kazanır. Kenan Işık daha yukarılara gitmek istediği için 'yarışmacı ruhu' olduğunu söylediği yarışmacıyı cesaretinden dolayı kutlar. İnatçı mı olduğunu soran yarışmacıya, Kenan Işık yarışmacı olmanın böyle olduğunu açıklar. İki soru sonra Kenan Işık, yarışmacının birkaç dakikada 8 milyardan nasıl 32 milyara çıktığını vurgular, fakat yarışmacı bir sonraki soruda cevap veremeyince Kenan Işık "riske edeceğiniz 16 milyar, kazanacağınız 64 milyar" uyarısını yapar. Böylece iktidarın temsili olan sunucu ödüle yaptığı vurgu ve 'yarışmacı ruhu' gibi soyut ama içi boş tanımlama ile 'önemli olan nasıl değil neye ulaştığınızdır'a vurgu yaparak, aslında yarışmanın konseptini belirtmiş olur.

Otorite olan sunucu ile yarışmacı ilişkisinde iktidarın sunucuya ait olduğunu tam gösteren bir örnek de şöyle verilebilir. 2 Mayıs 2002'de İzmir'li bir muhasebeci olan yarışmacı hiçbir fikrinin olmadığı bir edebiyat sorusunun karşısında tüm jokerlerini bitirip cevaptan emin olamayınca yarışmadan çekilir. Bunun üzerine Kenan Işık'ın bir diğer sıralama sorusuna geçmeden önce giden yarışmacı hakkında

yaptığı kritik şöyledir: “Edebiyat alanında hiçbir fikri yoktu üstelik şansı da yardım etmedi.” Yarışmacının çekilmesine sebep olan 10. soru da şöyledir:

“Madam Bovary” kimin eseridir?

A) G. Flaubert B) E. Zola C) H. Balzac D) G. Maupassant

Cevap: A

En Zayıf Halka yarışmasında daha önce belirtildiği gibi sunucu Hülya Uğur Tanrıöver en zayıf halkayı seçmek için yapılan oylamadan sonra yarışmacılara oylama nedenlerini sorarak aldığı cevaba göre yarışmacılarla, görüntüleriyle, takımın ve tek tek yarışmacıların yarışma yetenekleriyle, yaşlarıyla dalga geçer. En zayıf halkanın seçilmesinden sonra ise Hülya Uğur Tanrıöver, “(İsim) en zayıf halka sizsiniz, güle güle” diyerek yarışmacıyı uğurlar.

Ayrıca yarışmanın dayattığı bir diğer anlam; birey asla düzenden üstün olamaz, düzenin üzerine çıkamaz düşüncesidir. Yarışmacı uzmanı olduğunu söylediği bir alandan gelen soruyu bilemezse Hülya Uğur Tanrıöver’in dilinden kurtulması mümkün değildir, yarışmacıya ağzının payı turun akabinde verilir. Eğer ki yarışmacı uzmanı olduğu alandan bir soruyu yanıtlarsa, olumlu bir tepki alması neredeyse imkansızdır. Otorite konumundaki sunucu bu tarzıyla konumunu iyice pekiştirir.

Bir yarışmacı en zayıf halkayı eleme sebebi olarak diğer yarışmacının belli bir alandaki eksikliğini veya bilgisizliğini öne sürerse ve o alandan gelen bir soruyu, kendisi de takip eden turlarda bilemezse veya önceki bir turda bilememişse “Eee... Bak sen de şunu bilemedin” veya “Senin bildiğin şu da böyle mi?” şeklinde otoriteden iğnelemeler olacaktır. 10 Mayıs’ta yayınlanan yarışmada birinci turun sonunda bir yarışmacıya elenen yarışmacıyı eleme nedeni sorulunca yarışmacı

Bodrum’u çok sevdiği için ve “Yasa gereği Bodrum’daki evler ne renktir?” (Beyaz) sorusuna yeşil cevabını verdiği için elediğini açıklar. Yarışmacı, sunucunun “Yani Safranbolu evleri deseydi bir önemi olmayacaktı” sözüne de “Safranbolu evlerinin onu ilgilendirmedeği” cevabını verir.

Kesinlikle mükemmel kimse yoktur, bir mükemmel varsa o da liberal rekabetçi düzendir, işte bu yüzden hala devam ediyordur. Bu düzene direnmek boşunadır, bir yerinden uyumlanmak gerekir. İktidar temsili olan sunucunun ciddi, alaycı, oldukça rahat, zeki görüntüsü ve sert öğretmenvari tavrı her tur sonunda elenecek kişi belli olmadan önce onun hakkında söyledikleriyle pekişir. Elenecek kişi hakkında sorduklarına, söylediklerine birkaç örnek vermek gerekirse: 3 Mayıs 2002 günü 1. turda “Ben renkli ışıkları görünce gece kulübüne eğlenmeye gelmişim, diyen kim?”, 2. turda “Birazdan yarışmadan çıkıp arkadaşımı arama hakkını kullanacak kim?”, 3. turda “İşte kuzu kuzu geldim, işte kuzu kuzu gidiyorum diyen kim?”; 10 Mayıs 2002’de 1. turda “Enginde günün minesini soldu, en az cevabı ben verdim çok ayıp oldu, diyen kim?”, 2. turda “Neler oluyor bize, neler oluyor gülüm, neler oluyor sana, bana diyen kim?”; 17 Mayıs 2002’de 1. turda “Ben bir zayıf halkayım aranızda fazlayım, diyen kim?”, 3. turda “Ben daha son kararım dememişim ki diyen kim?”, 6. turda “Ekip çalışması bana göre değil, ben zaten yalnız çalışırım diyen kim?”; 24 Mayıs 2002’de 1. turda “Ben burayı Hülya Avşar Şov sanmışım, kusura bakmayım Hülya hanım diyen kim?”, 2. turda “Zincirin halkalarını olimpiyat halkaları sanan kim?”, 5. turda “Burayı adam olacak çocuk programı sanan kim?”.

Yarışmacılar en zayıf halkayı belirleyip yazarken; seyircilere dönük üst ses de istatistiklere göre en sağlam ve en zayıf halkayı, ardından da takıma yönelik bir

cümle söyler. Bunlar arasından yarışmada eleme yapılırken kadınların erkekleri, erkeklerin kadınları eleyerek kadın-erkek ilişkilerinde kurulduğunu gösteren bazı cümleler örnek gösterilebilir. “Bakalım bayanlar Beyin kalmasını istiyor mu?”; “Bakalım Hasan bu sefer elenmeden kurtulacak mı?”; “Bakalım beyler bayanı eleyecek mi?”.

Cinsiyetin iktidar ilişkilerini belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmasına örnekler şöyle sıralanabilir. 17 Mayıs'ta beşinci turda iki erkek bir kadın kalır ve üst ses sorar “bakalım beyler bayanları eleyecek mi?” Erkekler birbirlerini elemek isterler. Erkek yarışmacılardan biri bayan yarışmacıyı “görüntü güzelliği olsun diye” seçtiğini dile getirir. Bunun üzerine sunucu kadına yönelerek “sizi dekoratif eşya olarak görüyor” der. Yarışmanın sonunda kazanan kadın aslında finali daha derin bilgisi olduğuna inandığı bir diğer kadın yarışmacıyla oynamak istediğini ama olmadığını söyler. 27 Mayıs'ta yayınlanan yarışmada beşinci turun sonunda üç kadın bir de erkek yarışmacı kalınca üç kadın birleşir ve erkeği elerler. Bunun üzerine elenen erkek yarışmacı stüdyo dışına çıktığı zaman bayanların kutsal ittifakına denk geldiğini, kadınların aralarında erkek istemediklerini. Hatta bu konuda yarışmaya gelmeden önce karısının onu uyardığını söyler. Bu bölümün finaline kalan iki kadın bayan arkadaşla final oynamanın daha çok hoşuna gideceğini söylerler.

10 Mayıs'ta yayınlanan programın altıncı turunda yarışmacılar üç kadın bir erkek kalırlar ve kadınların üçü de erkeği elerler. Finale kalan kadınların birbirlerini isteme nedenleri ise güzel, rekabetli bir final oynamak, en güzel performansı göstermektir. Kadınlardan biri gider ve röportajda yaşı daha büyük olan kadının bilgisi, deneyimi ve yaşı daha fazla olduğu için kazanacağını söyler. Böylece cinsiyet ve yaş içi geçmiş olarak iktidar ilişkilerini anlamlandırır.

24 Mayıs'ta üçüncü turun sonunda elenen o turun en yaşlı yarışmacısı “benim yaşıma göre buna teşebbüs etmek, kalkıp gelmek medeni cesaret göstermeyi gerektirir, bilgimi sinamayı arzu etmişim ama elendiğim için de mutluyum” dese de yarışmacının elenmesinin sebebi de yaşı ama yaşından dolayı sahip olduğu bilgi birikiminin korkutmasıdır. Buna vurgu 14 Mayıs'ta ikinci yarışmacı olarak yarışan 67 yaşındaki emekli kimya mühendisinin söylediği gibi “yarışmanın konsepti bu: en hızlı parmak. Ayrıca kazanmak için yaşım dezavantaj; bildiklerimi hatırlamayabilirim” cümlesinde de açıkça görülür.

İktidarın kurulduğu bir diğer nokta yarışmacıların İstanbul'dan mı, taşradan mı geldiklerinin değerlendirildiği kısımdır. Yarışmacı adayları genellikle İstanbul'dan gelir. Sunucu da buna bazı programlarda tek taşralı yarışmacıyı göstererek dikkat çeker. Bazı yarışmalarda yarışmacıların geldiği şehirler çeşitlenince taşra kentlerinden de gelenler olabilir. Başarılı olan yarışmacılar ise genelde büyük şehirden gelenler, der. *En Zayıf Halka* 'da 24 Mayıs'ta dördüncü turun sonunda Karadenizli olduğu anlaşılan yarışmacı salamurası yapılan “s” ile başlayan balık ismine salamura cevabını verdiği için sunucu bunun fıkra gibi olduğunu söyleyerek yaşadığı yöreye gönderme yaparak taşra-büyük kent ayrımını vurgular.

İyi eğitim yapmanın bir iktidar sembolü olarak dile gelmesine *Kim 500 Milyar İster* yarışmasında da örnekler vardır. 9 Mayıs'ta yarışan üçüncü yarışmacı İngiltere'de Makine Mühendisliği eğitimi görmüş ellili yaşlarında bir erkektir. Yarışma içerisinde sunucunun iki kez vurguladığı yarışmacının İngiltere'de eğitim görmüş olması, yarışma bir sonraki programa devredince, bir önceki programı özetlediği konuşmasının da önemli bir kısmını oluşturur. Bir sonraki programda yarışmacı 13. soruyu bilemeyip gidince de yaptığı yorum “Tereddüt etti, herkesin

bildiği bir soruda, basireti bağlandı herhalde. Canı sağ olsun” biçimindedir. Basireti bağlanmamış olsa mutlaka bilecektir, çünkü çok iyi eğitim almıştır. Bu örnek daha çok yaş ve eğitimin içiçe geçtiği bir iktidar örüntüsünü gösterir. Bir diğer örnek ise 23 Mayıs'ta yayınlanan programın bir önceki haftadan devreden ODTÜ Uluslararası İlişkiler bölümü mezunu olup Avrasya Çalışmalarında yüksek lisans yapan erkek yarışmacısına sorulan soruya yarışmacı Nepal deyince sunucunun “ha gayret” yorumunu yapması %50 joker hakkı görevini üstlenmesidir. Kenan Işık “geçen programda bile bile mikrona uzunluk ölçüsü diyerek iki joker hakkınızı yediniz. Nepal’in güneyinde mi doğusunda mı? Katmandu nerededir? Güneyinde mi kuzeyinde mi?” diye sorar ve telefon jokerini kullanmayı düşünen yarışmacıya “Emin değilsen kullanma. Sizin bileceğinize dair bir his var içimde” der. Yarışmacı nişanlısının babasına sorar, aldığı cevap da kendi fikrini destekler. Yarışmacı “Atmak iyi olur” deyince “Buyurun atın” der. Cevap doğru çıkınca yarışmacı “Kumar oynadım, cahil cesareti oldu der”. Kenan Işık da Shakespeare’in bir sözünü hatırlar “Korkaklar ölmeye önce çok kereler ölürler, cesurlar ise bir kez ölürler”. Yarışmacıyı cesaretinden dolayı kutlar ve aslında bu cevabının sahip olduğu altyapısıyla ilgili olduğunu söyler. Kenan Işık 30 Mayıs'ta İTÜ Matematik Mühendisliğinden mezuniyet durumunda olan yarışmacının aynı zamanda tiyatroyla da ilgilendiğini öğrendikten sonra 6. sorudan itibaren yarışmacıya kendisini 500 milyarı kazanacak aday gözüyle gördüğünü söyler.

Kim 500 Milyar İster “en çok kazandıran” yarışmadır. Kazanılan tabii ki ancak para ve onun satın alabilecekleridir. Kenan Işık’ın yarışmaya başlamadan önce veya yarışmanın kritik bir yerinde yarışmacının hedefini, hayallerini öğrenmek istediği bölüm tam da bunu anlatır. Cevaplar benzerdir. Zengin olma hayalleri,

köşeyi dönme arzuları Türkiye’de 80’lerden bu yana en genel geçer ve hala önemini yitirmemiş olgulardır. Bu yarışmalar da bu hayalleri körükleyen toplumsal yapılardan bir tanesi olarak bu rolü başarıyla sürdürmektedir. Bu vasıtaıyla 500 milyar isteyenler belki gerçekten “her köşe başında bir milyoner olacak” vaadini gerçekleştirecektir.

C. DEĞERLENDİRME

Yerel ve küresel olarak yaptığımız ayırım ile incelenen iki yarışma programının gösterdiği farklılıklar programların bazı yönlerden yerel özellikler taşımasından kaynaklanır, ortak noktaları ise kapitalist ideolojinin taşıyıcıları olmalarıdır.

Yarışmaların en göze çarpan ayırımı ‘hız’larıdır. *Kim 500 Milyar İster; En Zayıf Halka*’ya göre daha yavaş, yarışmacının acele etmeden, zaman kaygısı olmadan yarışmasını sağlar. Ancak, hız faktörü belirleyici değil gibi görünse de yarışmacının seçildiği sıralama bölümünde en önemli kriterdir. *Kim 500 Milyar İster*’in tek bir yarışmacısı varmış gibi görünse de aslında yarışmacı dokuz kişiyi eleyerek oturmuştur o koltuğa. *En Zayıf Halka*’da ise dokuz yarışmacı zamana ve birbirlerine karşı sekiz tur boyunca giderek azalan zamana karşı, her turda yeniden başlayarak yarışır.

Kurallar açısından farklılıklar ise *Kim 500 Milyar İster*’in yarışmacıya üç adet joker hakkı tanınması, *En Zayıf Halka*’da ise hakkı bırakın sadece, yapılması ve yapılmaması gerekenlerin olmasıdır.

Stüdyo modeli olarak da *Kim 500 Milyar İster* izleyicili ve daha görkemlidir, soru başlangıcı ve bitiminde yer alan ışık kullanımı yorucu değildir, *En Zayıf Halka*’da stüdyo sade ve izleyicisizdir, ışık oldukça sık kullanılır çünkü sorular arası zaman oldukça azdır. Müzik her ikisinde de jenerik müziği olarak ya soru sonunda ya da tur bitiminde verilir.

Sunucular açısından farklılık ise, *Kim 500 Milyar İster*’in sunucusunun ünlü ve çok yönlü bir şahsiyet olmasının yanı sıra anlayışlı, sakin, sabırlı ve bilgili

görüntüsünün aksine *En Zayıf Halka*'nın sunucusunun akademik bir kimliği olması, sert, alaycı, sinirli ve sabırsız görüntüsü ve bunların oluşturdukları atmosferdir.

Kellman'ın (2000) *En Zayıf Halka* ve *Kim 500 Milyar İster* yarışmalarını ele aldığı “Kim En Zayıf Halka Olmak İster?” başlıklı yazısında

İki şov da İngiliz televizyonundan türetilen prototipler olarak Amerikan yüksek eğitiminin İngiliz orijini yansıtır –mimari, gelenekler ve eğitim müfredatı Cambridge'den Oxford'a, Berkeley'e-. Milyoner ve En Zayıf Halka'nın ikisi de bilgiyi metaya dönüştürerek Oxbridge liberal sanatlar mirasını bozmuşlardır. Yarışmacılar en iyi bilinen ve anlaşılanları – Michelangelo, Newton, Aristoteles ve Milton'ın yapıtları- en iyi bilenler olacak yerde, şovda para hırsı yapan öğrenci tavrına bürünüyorlar. Elektronik medya çağında ilmin/öğrenimin kaderi bu mudur?

sözleriyle dikkat çekmek istediği nokta programların her ne kadar yayınlandıkları diğer ülkelerden soru içerikleri, sunucu²³ ve yarışmacı yönünden farklılıkları olsa da ortak yönlerinin gerek kuralları, gerekse görsel ve işitsel özellikleriyle (müzik, ışık, stüdyo konumları, sahne tasarımı vb.) ideolojik yapıyı desteklemekte olduklarıdır.

Çalışma boyunca yapılmaya çalışılan, indirgemeci ve genellemeci bir tutumdan uzak kalmaya çalışarak hangi çıkarların meşrulaştığını anlama çabasıdır. Bu bağlamda görünen o ki meşrulaşan çıkarlar; bilginin edinilme sürecinden çok ederi, “soru”nun sorgulamak için sorulmasından çok para kazanmak için sorulması, enine boyuna bilgi sahibi olma ve duymuş olma/sanmanın aynı kefedede görülmesi, bilginin bağlamı olmaksızın alınıp satılacak bir metaya dönüşmesidir. Bu durumda sorgulanacak bir durum görmekten çok kabul etmek, tadını çıkarmak ve bize ‘yırtma fırsatı’ tanıdığı için şükretmek, amaç olarak dile gelenlerin araç haline gelmesi meşrulaşır.

²³ Yayınlandığı 80 ülkeden biri olan Yunanistan'da Türkiye'de yakaladığı başarıyı yakalayamayan program, Kenan Işık'ın verdiği bilgilere göre İngiltere'den gelen bir uzman tarafından incelenmiştir. Başarısızlığın bağlandığı nokta ise Yunanlı sunucunun “Emin misiniz?” ve “Son kararınız mı?” diye sormaması ve yarışmacıya düşünme payı bırakmaması olmuştur (Şahin, 2001: 106).

İki yarışmanın farklılıklarını açıklarken çözümlenmeye konu olan kategorilerin herbirinin yarışmaların benzeyen yanlarını gösterdiğini belirtmekte fayda var. Bilginin her iki programda tanımlanışı benzerdir. Bilgi iki veya daha fazla şık arasından seçilen, hızla bulunması gereken, bağlamsız, içi boş, az veya çok para getiren meta olarak tanımlanır. Bilginin sahibi de dolayısıyla hızı ve kazandığı miktar ölçüsünde bilgili veya bilgisiz olacaktır. Tam bu noktada bilginin sahibinin diğerleriyle girdiği rekabet ilişkisinde paranın ön plana çıkması rekabetin kıyasıya yaşandığı, eleme-elenme süreciyle bunun açıklık kazandığı bir durumdur. İktidar örüntüsünde görünen ise sunucu yarışmacı ilişkisinde otoritenin kabulü ve bu yolla kazanç, bu yolla erkek ve kadın, yaşlı ve genç, İstanbullu ve taşralı, yarışmacı (elit) ve seyirci (halk) sınırlarının vurgulanarak keskinleşmesi ve bu kurulan iktidar dolayımıyla da bilginin yeniden üretilmesidir.

SONUÇ

Çalışma 90'ların başında yayın hayatına başlayan özel TV kanallarının 90'ların sonunda yer verdikleri bilgi yarışmalarının yüksek ödüllü olmaları ve küresel ölçekte yayınlanmalarına duyulan ilgiden doğmuştur. Bilgi yarışması furyası içinden uzun soluklu *Kim 500 Milyar İster* ile daha kısa ömürlü *En Zayıf Halka* seçilmiş ve her iki program da rasgele bir ay izlenerek bilginin tanımı, soruların niteliği ve soruların sorulma-yanıtlanma biçimleri kategorileri çerçevesinde ideolojik çözümlenmeye tabi tutulmuştur.

Çözümleme yaparken çalışmayı çerçevlendirmesi ve bulunduğu yeri göstermesi açısından kısa bir yarışma tarihçesi hazırlanmıştır. Bilgi yarışmaları en önce ve en çeşitli biçimde Amerika'da ortaya çıktığı için Amerika'daki bilgi yarışmaları kısaca anlatılmış, çözümlenmeye konu olan bilgi yarışmaları İngiltere formatlı olduğu için de kısa bir İngiltere tarihçesine yer verilmiştir. Türkiye'de yayınlanan bilgi yarışmalarının tarihçesini kamu hizmeti ve tecimsel yayıncılık olarak iki kısımda ele almak ve yarışmaların nereden gelip nereye gittiğini görmek değerlendirmeye katkısı açısından önemli görülmektedir. Bilgi yarışmalarının yanı sıra oyunvari ve spor aktiviteli yarışmalar, bingo, aile, çocuk, randevu, pazarlama niteliğindeki yarışmalar ve gerçek televizyonu olarak adlandırılan yarışmalara da kısaca değinilmiştir. Çünkü bu yeni tip yarışmaların –görsellik, ödüller vb. açılardan- bilgi yarışmalarının niteliğini de etkilediği düşünülmüştür.

İdeolojik çözümlenmeyle ulaştığımız sonuçları özetleme noktasında, öncelikle çalışmanın giriş kısmında sorulan soruları cevaplamak faydalı olacaktır. Yarışma programlarında kim kim ile yarışmaktadır? Yarışmanın tanımı, anlamı, yapısı nedir?

Yarışmanın amacı nedir? Kazananın ödülü neden paradır? Para bilgi için bir ölçü aracı olabilir mi? Ödül neye göre düzenlenir? Kaybedenin kaybettiği nedir? Kaybedilen para mıdır yoksa sadece görünmeyen kazanan(lar) mı vardır? Yarışma daha önce belli zorluk derecelerine göre hazırlanmış soruların sunucu yardımıyla yarışmacılara sorulması ve cevaplanması üzerine kurulmuştur. Yani her doğru cevap daha çok para demektir. Bilgi yarışmalarında yarışmacılar liberal ekonominin işleyişi ve gerekleri ile yüzyüzedirler: Yaşam fırsatlarla doludur, birey bir fırsatla karşılaşma şansını elde ettiği anda doğru bir zamanlama ve doğru yöntemlerle rakiplerini safdışı bırakarak sonuca ulaşmalıdır. Yarışmanın amacı çok kazan(dır)mak ve çok izlenmektir. Ödül artık yüksek para ödülüdür çünkü artık herkes milyoner/trilyoner olmak istemektedir. Ödül miktarı bilgiye göre, bilgi de ödül miktarına göre düzenlenir, ucuz soru ve az para getirecek soru veya pahalı soru ve çok para getirecek soru vardır. Bu durumda, para ile beraber kaybedilenler nedir sorusu tekrar doğar.

Bilgi yarışmalarında bilgi nasıl kullanılır ve kodlanır? Bilgi ne içindir, yani daha çok bilginin yaşamdaki ve hayattaki yeri nedir? Daha doğrusu yarışmada yaşamın yeri nedir? Bilgi nedir? Öyle ki bilgi bu programlarda ne ile ölçülmekte, nasıl sınıflandırılmaktadır? Bilginin değeri, neliği, niceliği ve amacı nasıl değişime uğramıştır? Bilgi sahibi olmanın değerlilik veya değersizlik ölçütü nedir? Medya anlatılarının bilgi yarışmaları dolayısıyla ortaya koydukları anlam örüntüleri nelerdir? Öyle ki bu anlatılarla kurulan ilişkilerde bilginin anlamı ve anlamlandırma çerçeveleri nasıl kurulur? Anlamın kurulmasında para ödülünün etkisi nedir? İççe geçen para ve iktidar ilişkilerinin arka yüzünde ne bulunmaktadır? Bilgi olgulara dayanan düşünceler kümesini yığarak değil de anlamlandırarak bağlantı kurmak için

yapı taşı iken seçenekler arasından tesadüfi olarak, çağrışımsal, yardımla veya şansla alınıp satılacak bir metaya dönüşür, amaçken araç konumuna yerleşir.

Bilginin kavranışında iki düzlem arasındaki ilişkinin gözönüne alınması gerekir. Bu iki düzlem; bilginin para için apaçık olarak araç olarak kullanılması ve bilginin seçenekler arası çağrışıma indirilmesidir. Böylece izleyici bu iki düzlem arasında sürekli olarak sınırlarda konumlanmaya zorlanır. “Bilgi” sahibi olmak ve “para” sahibi olmak. Bu konumlandırıcı, sınıflandırıcı ve normalleştiren iktidar, program içinde şiddetle ortaya konmaktadır. Böylece televizyon anlatılarından biri olan bilgi yarışmalarında, “bilgi”nin toplumsal olarak kuruluşunun nasıl değiştiğinin, farklılaştığının veya genel kültürel yapıyla örtüşen, çelişen anlamları nasıl ürettiğinin cevapları fazlasıyla yer almaktadır.

Yarışmanın oldukça popülist bir tutumla herkesin -bilgisine, hızına ve şansına güvenen herkesin- katılabileceğine dayanan bir söylemi vardır. Yarışmacılar, her hafta hatta aynı program içinde defalarca değişse, çok farklı olsalar --başarılı-başarısız, heyecanlı-heyecansız, şanslı,-şanssız, hızlı-yavaş, bilgili-bilgisiz gibi karşıtlıklar içinde kurulsalar-- bile anlatının oluşmasını engellemezler, hatta pekişmesini sağlarlar.

Sunucu neye göre seçilmiştir? Popülerliği neden önemli? Sunucu görünüşte ve hakikatte neyin temsilcisidir? Sunucunun yarışmacıdan yana görünmesinin nedeni nedir? Sunucu-yarışmacı dostluğunun karşısındaki düşman kimdir? Programın yapıldığı stüdyonun düzenlenmesinde kullanılan ışık, sahne, koltuk, ses düzeni ve bilgisayar teknolojisi gibi özelliklerin özel bir amacı var mıdır? Program bu yolla eğlendirmeyi mi, heyecanlandırmayı mı, bilgilendirmeyi mi amaçlamaktadır? *Kim 500 Milyar İster*'de sunucunun kullandığı cümleler ve zaman zaman yarışmacılarla

kurduğu samimi iletişim -hatta yarışmacının sempatik geldiğini alttan alta hissettirerek- yarışmanın, kurumun hatta kendisinin bile özel çıkarları yokmuş gibi veya kamusal çıkarları düşünüyormuş gibi davranması, “herkes kazansın-herkes bilgilensin” düşüncesini temsil ediyormuş gibi yapması aslında belli özel çıkarlara hizmet etmektedir. Popülerlik izlenmek için önemlidir. Bu durum bir örtü gibidir. *En Zayıf Halka*’da ise, sunucu kıran kırana bir rekabeti örgütleyen, zayıflıkların üzerine sertçe giden, sistemi körükleyen konumdadır. Sunucular iktidarın temsilidir. Oysa program dramaymış, oyunmuş gibi gösterilmek istenmektedir. Programlar eğlendirirken ve heyecanlandırırken ansiklopedik enformasyon vermeyi amaçlamaktadır. Eğlendirme ve heyecanlandırma işlevine de stüdyo biçimi, müzik, ışık, oturma düzeni eşlik eder. Bilgi yarışması dolayımıyla iktidar önce sunucu-yarışmacı sonra sunucu-seyirci arasında kurulur. Sunucu öncelikle sanatçı konumunda -tiyatrocı, sinemacı, dizi oyuncusu, dublaj sanatçısı- ya da akademisyen konumunda halkın hem çok sık tükettiği popüler ürünlerin içinde hem de pek sık tüketemediği popüler olmayan ürünlerin içinde yer alması sebebiyle oldukça önemli bir yerden seslenmektedir. Ayrıca ellerini ve bedenini bulunduğu durumu haketmiş, karizmatik, çok yönlü ve kendinden emin biri şeklinde kullanması onun iktidar olarak konumlanmasının görsel donanımları içinde ele alınabilir.

Sorular ve yanıtlar doğrultusunda kurulan çalışmada, böylece bilgi yarışmalarında bilginin yeniden anlamlandırılması ve anlamlandırma biçimi de ortaya çıkmış olmaktadır. Ele alınan televizyon anlatısının temsil ettiği dünya hızlı olanın-“bilgili olan”ın-şanslı olanın para kazandığı dünyadır.

Sonuçta ironik bir durumdan, yarışmacıların edindikleri bilgiyi üretenlerin ve onlara kazandıranların (ansiklopedi, kitap, dergi yazarları, muhabirler, öğretmenler),

varolan toplumsal ilişkiler, mülkiyet yapısı, kazandıkları para gözönünde tutulduğunda, belki de en çok “şansa” ihtiyacı olanlar olduklarından söz edilebilir. Bilginin ancak meta olarak ve onu metaya dönüştürme beceri ve donanımına sahip özel kurumlarca dolaşıma sokulması, ancak belli tür ‘bilgi’nin ‘işe yaraması’ da ‘bilgi’nin aşağıya çekilmesi anlamına gelmektedir. TV’de karşımıza çıkan bu tür ‘bilgi’ de şanslı olanlar için paraya tahvil edilebilmektedir. Acaba gerçekten Oscar Wilde’ın dediği gibi “günümüz insanları herşeyin fiyatını biliyor ama değerini bilmiyor” mu?

Bütün bunlara suçlu veya suçlular aramak, yapmaktan kaçındığımız totolojik tutuma gireceği için küreselleşme, liberalizm, kültürel emperyalizm, Amerikanlaşma, tüketim kültürü gibi kavramlar ancak bu olup bitenleri anlama çabamıza yardımları açısından değerlidirler. Çalışmamızda bu yarışmalarla bazı değerlerin yerine ‘yeni dünya düzeni’ne özgü olanların yerleştiği veya yerleştirildiğinden çok, zaten bunların yaşamımızın her ilmeğinde sıkı sıkı barındıklarını savladık. Bu yolla, küresel medyanın sadece doğrudan yapısal ve kurumsal yönleriyle ilgilenmekten çok, aracı olduğu kapitalizm ve peşinden sürüklenen ‘tüketicilik’in görüldüğü kadarıyla değil de daha kapsamlı, baskıcı bir ‘bütünselliği’ olduğunu vurgulamaktayız.

Tam da Horkheimer’in,

[d]ünyanın bir amaçlar dünyasından tümüyle bir araçlar dünyasına dönüşmesi, üretim yöntemlerinin tarihsel gelişmesinin bir sonucudur. Maddi üretim ve toplumsal örgütlenme gittikçe daha karmaşıklaşıp şeyleştikçe araçlar da bağımsız varlıklar gibi görünmekte ve böylece birer araç olarak görülmeleri gittikçe zorlaşmaktadır (Horkheimer, 1998: 126),

dediği gibi, bütün bu olan ve olmakta devam edenler; kültürel formlar ile öylesine içimize sinmektedir ki medya ürünlerinin birer ürün olmaktan çok yaşamı anlamlandırma biçimlerimizi, yaşam tarzlarımızı oluşturduklarını da söylemektedir.

Önemli olan bir nokta da, örneğin hem *Kim 500 Milyar İster* yarışmasının sponsoru olan banka kredi kartı sayesinde, hem de program boyunca verilen 10-15'er dakikalık iki reklam arasında yer alan banka ve harcatmaya yönelik alışveriş kart markalarının reklamları sayesinde sunulan, düşünmeden marka tüketmeye yönelik bir yaşam biçiminin pekiştirilmesidir.

Son olarak, bu çalışma boyunca en genel ifadeyle, küresel kültür tartışmaları içinde ele alınan bilgi yarışmalarının küreselleşme tezinin kültürel sonuçlarından biri olarak dünyanın bir çok ülkesinde aynı isim ve formatta yayınlanması ve her ülkede yerel unsurların ortaya çıkmasını doğurması nasıl anlam kazanır, küresel ölçekli kapitalist ideoloji bir medya metnini nasıl şekillendirir sorularına cevap aranmıştır. Bundan sonra, yapılacak çalışmalarda ise ulusal/yerel medya nasıl bir alternatif söylem geliştirebilir sorusunu sordurmak önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abisel, Nilgün (1999). *Popüler Sinema ve Türler*. İstanbul: Alan.
- Adaklı, Gülseren (1999). “Televizyon Türlerinde Dönüşüm.” *Ankara Üniv. İletişim Fak. Yıllık 1999. Özel sayı: ‘Sinema ve Televizyon’ Mahmut Tali Öngören’e Armağan* (Ed.) Kartarı, A., Kejanlıoğlu, D., B. Ankara, 2001.
- Akande, W. (2002). “The Drawbacks of Cultural Globalization.” *Sunday*, November, 10.
- Alankuş, Sevda ve İnal, Ayşe (2000). “Güldürü Programlarında Kadının Temsili ve Kadına Yönelik Şiddet.” *Televizyon, Kadın ve Şiddet*. N., B., Çelik (der.) içinde. Ankara: Kiv.
- Alankuş, Sevda (2000). “Yerellikler, Yerelliğin İmkanları ve Yerel Medya.” *Global Yerel Eksende Türkiye*. Keyman, E., F. ve Sarıbay, A.,Y., (der.) içinde. İstanbul: Alfa.
- Allen, Robert (der.) (1990). *Channels of Discourse Television and Contemporary Criticism*. London: Routledge
- Bird, A. ve Stevens, M., J. (2003). “Toward an Emergent Global Culture and The Effects of Globalization on Obsolescing National Cultures.” *Journal of Interenational Management*, 147, (2003), xxx-xxx
- Cankaya, Özden (1990). *Türk Televizyonun Program Yapısı (1968-1985)*. İstanbul: Mozaik.
- Cankaya, Özden (2003). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT (1927-2000)*. İstanbul: YKY.

- Çaplı, Bülent (1995). *Televizyon ve Siyasal Sistem*. Ankara: İmge.
- Çelik, Nur, B. (2001). “Why Does Ideology Still Matter In Social Studies?.” *Kültür ve İletişim*, 2001 4(2) Yaz. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Dursun, Çiler (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*. Ankara: İmge.
- Eagleton, Terry (1991). *Ideology An Introduction*. London: Verso.
- Featherstone, Mike (der.) (1991). *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity*. London: Sage.
- Featherstone, Mike (1995). *Undoing Culture Globalization, Postmodernism and Identity.* London: Sage.
- Featherstone, Mike., Lash, S. ve Robertson Roland (der.) (1995). *Global Modernities*. London: Sage.
- Featherstone, Mike (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı.
- Feuer, Jane (1990). “Genre Study and Television.” *Channels of Discourse Television and Contemporary Criticism*. Allen, R (der.) içinde. London: Routledge, 1990, 3. baskı.
- Friedman, Lawrence, M. (2002). *Yatay Toplum*. İstanbul: İş Bankası.
- Fukuyama, Francis (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. İstanbul: Gün.
- Goedkoop, R. (1985). “The Game Show.” *TV Genres: A Handbook and Reference Guide*. Brian, R., G. (Ed.) içinde. Westport, Connecticut: Greenwood Press.

- Gledhill, C. (1997). "Genre and Gender: The Case of Soap Opera", *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Hall, S. (der.) içinde. London: Sage.
- Gray, P. (2000). "Those Old Good Games." *Time*. January, 17.
- Gürkan, Önder (1994). *Quiz Shows and Turkish Television: A Study of Visual Impact and Social Structure* Bilkent Üniv.: Ankara, yayınlanmamış yüksek lisans tezi .
- Habermas, Jürgen (2001). *'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim*. İstanbul: YKY.
- Hall, Stuart (1999). "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı altında Tutulanın Geri Dönüşü." *Medya, İktidar, İdeoloji*. Küçük, M. (der.) içinde Ankara: Bilim ve Sanat, 2. baskı.
- Hall, Stuart (1999). "Kültür, Medya ve 'İdeolojik Etki'." *Medya, İktidar, İdeoloji*. Küçük, M. (der.) içinde Ankara: Bilim ve Sanat, 2. baskı.
- Hoerschelmann, Olaf (1998). "Building a Heartline to a America: Quiz Shows and İdeal of Audience Participation in Early Broadcasting." *Assoc. for Education in Journalism & Mass Com. Annual Convention*. Baltimore, M.D., August 5-8.
- Hoerschelmann, Olaf (2000). "Beyond the Tailfin: Education and the Politics of Knowledge on Big Money Quiz Shows." *Journal of Communication Inquiry*. 24:2 April 2000: 177-194.
- Horkheimer, Max (1998). *Akil Tutulması*. İstanbul: Metis.
- İnal, Ayşe (1999). "Televizyon, Tür ve Temsil." *Ankara Üniv. İletişim Fak. Yıllık 1999. Özel sayı: 'Sinema ve Televizyon' Mahmut Tali*

Öngören'e Armağan. Kartarı, A., Kejanlıoğlu, D., B. (Ed.) içinde.
Ankara: 2001.

- İnal, Ayşe (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin.
- Kaplan, Yusuf (1992). *Öykü-Anlatma ve Mit-Üretme Aracı Olarak Televizyon*. İstanbul: Ağaç.
- Kaya, Raşit (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*. Ankara:Verso.
- Kaya, Raşit (2001). *Türkiye'de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi*. Özgür Gazeteciler Platformu.
- Kaya, Raşit (1999). "Televizyon: Medyanın Amiral Gemisi ya da Globalleşmenin Taşıyıcısı." *Ankara Üniv. İletişim Fak. Yıllık 1999. Özel sayı: 'Sinema ve Televizyon' Mahmut Tali Öngören'e Armağan*. Kartarı, A., Kejanlıoğlu, D., B. (Ed.) içinde. Ankara: 2001.
- Kaya, Raşit (2000). "Küreselleşme ve Medya." *Gazi Üniv. İLEF Yaz 2000/6*. Ankara
- Kellman, Steven, G. (2000). *The Translingual Imagination*. Nebraska: Univ. of Nebraska
- King, Anthony (1998). "Giriş: Kültür Mekanları, Bilgi Mekanlar" *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*. King, A., (der.) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat.
- King, Anthony (der.) (1998). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Lyotard, Jean-François (2000). *Postmodern Durum*. Ankara: Vadi. 3. Basım.

- McGrath, T. (2001). "You are the weakest link, goodbye." *U.S. Catholic Magazine*. July, 2001.
- Moran, Albert (1998). *Copycat TV: Globalisation, Program Formats and Cultural Identity*. UK: Univ. of Luton.
- Mutlu Erol (1991). *Televizyonu Anlamak*. Ankara: Gündoğan.
- Polity Press. (1994). *The Polity Reader In Cultural Theory*. Oxford: Blackwell.
- Postman, Neil (1994). *Televizyon: Öldüren Eğlence*. İstanbul: Ayrıntı.
- Robertson, Roland (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Robertson, Roland (1998). "Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu." *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*. King, A. (der.) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Schiller, Herbert (1993). *Zihin Yönlendirenler*. İstanbul: Pınar.
- Schiller, Herbert (1989). *Culture Inc., The Corporate Takeover of Public Expression*. New York: Oxford.
- Sholle, David, J. (1993). "Buy Quiz News: Tabloid Television and Commodification." *Journal of Communication Inquiry*. Vol.17, no.1, Winter 1993, pp. 56-72.
- Sholle, David, J. (1999). "Eleştirel Çalışmalar İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye." *Medya, İktidar, İdeoloji*. Küçük, M., (der.) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat. 2. baskı.
- Şahin, Engin (2001) *Çarkıfelek, Bay Turnike ve Riziko Özelinde Yarışma Programlarının Türk Televizyon Geleneği ve Türk Toplumunu Üzerine*

Etkileri. Marmara Üniversitesi: İstanbul. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi

- Tekinalp, Şermin (2003). *Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon*. Der: İstanbul.
- Thompson, John, B. (1997). *The Media and Modernity a Social Theory Of The Media*. U.K.: Polity. 3. baskı.
- Tomlinson, Alan (1990). "Introduction: Consumer culture and the aura of the commodity" *Consumption, Identity and Style*. Tomlinson, A. (Ed.) içinde. London: Routledge.
- Tomlinson, Alan (der.) (1990). *Consumption, Identity and Style*. London: Routledge.
- Türkoğlu, Nurçay (2003). *Kitle İletişimi ve Kültür*. Naos: İstanbul.
- Uğur, Aydın (1992). *Bilgi, Bilgisayar ve Toplum*. Yayınlanmamış doçentlik çalışması.
- Ulaş, Figen (1998). *Tür Olarak Eğlence Programlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*. Marmara Üniv.: İstanbul. yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Virilio, Paul (2003). *Enformasyon Bombası*. İstanbul: Metis.
- Wallerstein, Immanuel (1998). "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir Mi?" *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Düzeni*. King, A., D. (der.) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat.
- White, Mimi (1990). "Ideological Analysis and Television." *Channels of Discourse Television and Contemporary Criticism*. Allen, R. (der.) içinde. London: Routledge. 3. baskı.

Internet Adresleri

- <http://students.goucher.edu>
- <http://history.sandiego.edu>
- www.customquizshow.com
- <http://quizplayers.com>
- www.showtvnet.com/ezh ya da enzayifhalka@digipost.com
- www.hurriyet.com.tr.
- www.memorabletv.com

Gazeteler

- 1977 Eylül, Ekim, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1978 Eylül, Ekim, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1979 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1980 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1981 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1982 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1983 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1984 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1985 Eylül, Ekim, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1986 Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim *Cumhuriyet*
- 1987 Ocak, Şubat, Eylül, Ekim *Cumhuriyet*
- 1988 Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran, Eylül, Ekim *Cumhuriyet*
- 1989 Nisan, Mayıs, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*
- 1990 Mart, Nisan, Mayıs, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*
- 1991 Nisan, Mayıs, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*
- 1992 Nisan, Mayıs, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*
- 1993 Nisan, Mayıs, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*
- 1994 Nisan, Mayıs, Haziran, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*

- 1995 Nisan, Mayıs, Haziran, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*
- 1996 Nisan, Mayıs, Haziran, Kasım, Aralık *Cumhuriyet*
- 1997 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1998 Eylül, Ekim, Ocak, Şubat, Mayıs, Haziran *Cumhuriyet*
- 1999 Ocak, Şubat, Nisan, Mayıs, Eylül, Ekim *Radikal*
- 2001 Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Eylül, Ekim, Kasım,
Aralık *Radikal*
- 2002 Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Eylül, Ekim, Kasım
Radikal

EK 1

İKİLİ YAYINCILIK SİSTEMİNDEKİ BÜTÜN YARIŞMA PROGRAMLARI

1 Mart 1990 tarihinde itibaren test sinyalleri yayınlanan *Magic box- Star 1* kanalının gerçek yayın tarihi 7 Mayıs 1990'dır. 1 Mart 1992'de Hürriyet ve Sabah gazetelerinin işbirliği ile Erol Aksoy tarafından *Show TV* kurulur. 1 Temmuz 1993'te SATEL Şirketler grubunun bünyesinde *Atv* yayın hayatına başlar. 19 Aralık 1993'te *Kanal D*, 4 Ekim 1992'de *Kanal 6* yayınlarına başlamıştır (Ulaş: 1998, 15).

1992'de yeni açılan özel kanal *Show TV*'de haftanın her günü *Çarkıfelek* başlar, Kasım ayında da cumartesi ve pazar günleri *Saklambaç* ile hafta içi her gün *Süper Aile* adlı bir yarışma yayınlanmaya başlar. Yine 1992 yılı Kasım ayında *Kanal 6*'da sabah kuşağında pazar günü peş peşe *Hani Var Ya*, *Bizim Aile*, akşam kuşağında ise *Çok Özel*, pazartesi günü ve hafta içi her gün *Süpermarket*, *Parola* adlı beş yeni yarışma yayınlanır. *İnter Star*'da ise pazar hariç her gün *Tamam mı Devam mı* programı başlar. 1992'nin Nisan ayında *TV1*'de *Turnike* adlı yarışma programı önce haftada üç gün sonra her gün yayınlanmaya başlar, *TV5*'de de programın tekrarı yayınlanır, bir süre sonra yayından kalkar. Aynı yıl cuma günleri *GAP TV*'de *Liselerarası Bilgi Yarışması* yayınlanır. 1992'de de *Bir Kelime Bir İşlem* *TV1*'de pazar günü yayınlanmaya devam eder. Kasım ayında *TV1*'de hafta içi her gün *Joker* adlı bir yarışma başlar. Yine Kasım ayında *TV5*'de *Aileler Yarışıyor* programı yayına girer.

1993'te *Kanal 6*'da *Süpermarket* adlı yarışma sabah kuşağında ve akşam kuşağında her gün devam eder ve *Hugo* adlı bir yarışma başlar. Hafta içi ise *Seç Bakalım* adlı bir yarışma yayına girer. Aynı zamanda da *Davul Show* adlı bir başka yarışma başlar. 1993'te *Show TV*'de *Çarkıfelek* her gün öğlen saatlerinde ve akşam

kuşağında, *Süper Aile* adlı program da hafta içi devam eder. *Saklambaç* da *Show TV*'de yayınlanmaya devam eder. Yine 1993'te *Show TV*'de *Haydi Bastır* adlı yarışma hafta içi her gün yayınlanır. *HBB*'de *Yirmibir* adlı bir program hafta içi her gün yayınlanırken aynı yıl *Kanal 6*'da *Süper Parola* adlı bir yarışma başlar. 1993'te *Inter Star* ve *Tele On*'da *Turnike* adıyla yayınlanmaya başlayan programın adı *Süper Turnike* olur. Yine 1993'te *TV1*'de "Bir Kelime Bir İşlem" adlı program devam eder, pazar günü ise *Labirent* adlı bir program başlar. Aynı yıl *TV5*'de *Turnike* adlı program devam eder.

1994'te *Show TV*'de *Yapı Kredi Liselerarası Bilgi Yarışması*, *atv*'de ise *Sabah Şansı 4 x 4* ve *ABC Çarşamba* günleri yayınlanır. 1994'te *Süper Turnike* *Inter Star*'da devam eder. 1994'te *Kanal 6*'da *Gol Show* ve *Mega Turnike*, *Kanal D*'de *Şövalyeler ve Savaşçılar*, *Flash TV*'de *Lunapark* isimli yarışma programları başlar. 1994'te *Bir Kelime Bir İşlem* *TV1*'de ve tekrarları *TV5*'de devam eder. 1994'te *TV2*'de pazartesi günü ve hafta içi her gün *Joker* adlı yarışmanın tekrar başlar.

1995'te Nisan ayında *atv*'de her cumartesi *Liseler Yarışıyor* programı, aynı ay her cuma sabah kuşağında *Süper Çocuklar* adlı bir yarışma programı daha yayınlanır. Kasım ayında ise *atv*'de her cuma Meltem Cumbul'un sunduğu *Kolaysa Sen de Gel* adlı yarışma programı vardır. 20 Kasımdan itibaren ise *Çarkifelek* adlı yarışma programını Tarık Tarcan değil Halit Kıvanç sunmuştur. 1995'te *Show TV*'de hafta içi her gün *Dünya Savaşçısı* ve *Süper Çarkifelek* adlı yarışma programı vardır. 1995'te *Star*'da hafta içi her gün sabah *Şans Yıldızı*, Kasım ayında ise hafta içi her sabah *Süper 4X4* adlı yarışma programı yayınlanır. 1995'te 11 Nisan salı günü *Kanal 6*'da *Cukka*, 15 Nisan'da adı *Süper Cukka* olan bir yarışma programı, 17 Nisan pazartesi günü ise *Kanal 6*'da *Pino* adlı bir yarışma programı yayınlanır. Yine

1995'te *Kanal D*'de *Turnike 2000* vardır. 1995'te *TGRT*'de her pazar *Bil Soruyu Bil Doğruyu* adlı yarışma programı yayınlanırken, Nisan ayında *HBB*'de ise her cumartesi *Aileler Yarışıyor* yer alır. Aynı yıl *TRT 1*'de her pazar *Bir Kelime Bir İşlem* adlı yarışma programı yayınlamaya devam eder, tekrarı da *TV5*'de cumartesileri yayınlanır. 1995'te *TRT 1*'de her cumartesi *İller Yarışıyor* yayınlanır, hafta içi her gün de *Riziko* yayınlanmaya devam eder. Aynı yıl *TRT 2*'de perşembe günleri Bülent Özveren'in sunduğu *Joker* adlı yarışma programı yayınıni sürdürür. 1995'te *TV5*'de her öğlen *Bil Bul* adlı yarışma programı, *TRT GAP*'da ise hafta içi her gün *Şans Kasası*, her pazar da *Düşünelim*, *Konuşalım*, *Yarışalım* yayınlanır. 1995'te *TRT-INT*'de Halit Kıvanç'ın sunduğu *Tur 95* Türkçe bilen yabancılar arasında yapılan bir yarışmadır.

1996'da *Show TV*'de *Çarkıfelek*, salı günleri de *Evlilik Oyunu* devam eder. 1996'da *Show TV*'de *Süper Çocuk 96* adlı yarışmanın finalinde 22 çocuk yarışır. Çocuklar çeşitli makyajlar ve kıyafetlerle becerilerine göre yarıştırlır. Cuma sabahları da *10 Parmak 10 Marifet* adlı yarışma yayınlanır. 1996'da *Kanal 6*'da Mehmet Ali Erbil'in sunduğu *Piyangola* perşembe günleri yayınlanır ve *Yarışma 6* adlı bir yarışma başlar. Yine 1996'da *Flash TV*'de *Şans Sizde* ve *Eğlen Kazan* adlı yarışmalar başlar. Aynı yıl *TGRT*'de *Bil Soruyu Bul Doğruyu* yarışması vardır. 1996'da *atv*'de *İner misin Çıkar mısın?*, *İnter Star*'da da *Yarış Başlıyor* yarışmaları başlar. Yine 1996'da *Kanal D*'de Nurseli İdiz'in sunduğu *Saklambaç* adlı program cuma-cumartesi günleri yayınlanmaya başlar, *Show TV*'de de programın korsan kopyasını Sibel Tüzün sunar. *Kanal D*'de Özlem Savaş'ın sunduğu *Man O Man* adaptasyonu olan *Ah Kızlar Vah Erkekler* adlı oyunvari yarışma yayınlanır. 1996'da *TRT 1*'de *Riziko* ve *İller Yarışıyor* da yayınlanmaya devam eder. Aynı yılın Mayıs

ayında da *TRT 2*'de *Şans Kasası* yarışması hafta içi her gün, *Joker* de perşembe günleri yayınlanır.

1997'de *atv*'de *Gelin Kaynana* adlı yarışma her sabah yayınlanmaya başlar. *İner misin Çıkar mısın?* da devam eder. 1997 yılında *Kanal 6*'da *Altına Hücum* adlı programı Mehmet Ali Erbil hafta içi her gün sunar. Yine 1997'de *Show TV*'de *Pişir Pişirebilirsen* adlı yarışma pazartesi günleri yayınlanır. Aynı yıl *TRT 2*'de *Joker* perşembe günleri yayına devam eder, *TRT 1*'de de her pazar *Bir Kelime Bir İşlem* adlı yarışma programı yayınlamaya devam eder, tekrarı da *TV5*'de cumartesi günleri yayınlanır.

1998'de *Kanal D*'de *Çarkıfelek* devam eder, *Katilsana Yarışsana* adlı program pazar günleri yayınlanmaya başlar. Aynı yıl *Kanal 6*'da *Tek Yarış* başlar, *Aileler Yarışıyor* programı devam eder. 1998'de *Show TV*'de *Büyük Küçük Demeden* adlı program hafta içi her gün yayınlanır. Aynı yıl *atv*'de *Gelin Kaynana* adlı yarışma her sabah yayınlanmaya devam eder, *Bay Turnike* adlı yarışma da hafta içi her gün yayınlanır. 1998'de *TGRT*'de *Pişir Pişirebilirsen* adlı yarışma hafta içi her gün yayınlanmaya devam eder, *Söylemesi Kolay* ve *Aşk Değirmeni* adlı yarışma programları da yayına girer. Aynı yıl *TRT 1*'de her pazar *Bir Kelime Bir İşlem* adlı yarışma programı yayınlanmaya devam eder, tekrarı da *TV5*'de cumartesileri yayınlanır. 1998'de *TRT 1*'de *Ben Bilirim* adlı yarışma başlar. 1998'de *TRT GAP*'ta *Düşünelim*, *Konuşalım*, *Yarışalım* ve *Kadınlar Yarışıyor* programları vardır.

1999'da *Show TV*'de Eylül ayında 21:45-23:00 saatlerinde *Şans Kapıyı Çalınca* adlı beceriye dayanan, yarışmacının daha çok kendisiyle yarıştığı bir yarışma programı vardır. Aynı yılın bahar döneminde *Çok Özel Fiskos* adlı yarışma programı yayınlanır. Yine 1999'da *BRT*'de cumartesi pazar günleri 07:20-08:00

saatleri arasında *Liselerarası Bilgi Yarışması*” yayınlanır. 1999’un bahar döneminde *atv Şimdi Sıra Sizde* adlı yarışma programını yayınlar. 1999’un güz döneminde *atv*’de *Ya Şundadır Ya Bunda* 27 Eylülde hafta içi her gün saat 20:00’de yayınlanmak üzere hazırlanır ama Erhan Yazıcıoğlu’nun sunduğu ikinci haftadan itibaren sadece cumartesine saat 22:00’ye alınır ve 25 Aralık 1999 cumartesi günü son program yayınlanır. Aynı yıl *atv*’de *Bay Turnike*’ye 21:30-23:00 saatleri arasında devam edilir. 1999 yılının Nisan ayında *Kanal D*’de *Aileler Yarışıyor* 17:10-18:00 saatleri arasında perşembe günleri, *Çarkıfelek* de 21:30-23:30 saatlerinde yayınlanmaya devam eder. 1999 bahar döneminde *Star*’da *Köşe Dönmece* adlı bir program yayınlanır. Yine 1999’da *Kanal 6*’da 12:10-13:00 saatleri arasında perşembeleri *Aç Kazan* adlı yarışma, *Kanal 7*’de 17:45-18:30 saatleri arasında *Hedef 4* adlı program yayınlanır. 1999’da *TRT 1*’de *Sihirli Harfler* adlı yarışma programı 14:10-15:00 saatleri arasında perşembe hariç her gün yayınlanır, *TRT 3*’de de *Bir Kelime Bir İşlem* yarışma programı, cumartesi günleri bir önceki hafta pazar günü 17:00-18:00 saatleri arasında yayınlanmış programın tekrarı olarak 19:20-19:50 saatleri arasında yayınlanır.

2000’in bahar döneminde *Show TV*’de 20:45-22:00 saatlerinde *Şans Kapıyı Çalınca* adlı yarışma programı yayınlanmaya devam eder. *Show TV*’de 28 Mart 2000’de salı perşembe günleri yayınlanan *Kim 500 Milyar İster* adlı reytingleri altüst eden yarışma programı yayına girer.

Öyle ki, Hürriyet Gazetesi’nin web sitesinde düzenlediği “2000’de Türkiye’de Yılın Yaşam Olayı” anketinde 10.06 oy oranıyla 5. sıraya yerleşir (www.hurriyet.com.tr). 21 Avrupa ülkesi olmak üzere 80 ülkede yayınlanan *ITV-*

Celador patentli bu yarışma Türkiye’de de “Bilgi Yarışmaları Dönemi”ni açar ve eğlence odaklı yarışmaların yerini para ödüllü yarışmalar alır.

2000 yılı güz döneminde *atv*’de *Ağırlığınca Altın* adlı yarışma programı yayınlanmaya başlar. Cumartesi günleri Özkan Uğur tarafından 21:45-23:15 saatlerinde yayınlanan program 1 Şubat 2001’de sona erer. Aynı yıl *atv*’de *Aslan Payı* adlı bir yarışma başlar. 21:50-23:15 saatleri arasında çarşamba cuma günleri yayınlanan programı Mehmet Aslantuğ sunar. 3 Eylül’de başlayan yarışma 22 Kasım’da sona erer. 2000’de *Star*’da *Yirmibir* adlı programı Beyazıt Öztürk çarşamba-cuma günleri 21:50- 23:10 saatleri arasında sunar. 15 Kasım 2000’de başlayan program 12 Ocak 2001’de sona erer. Aynı yıl *Star*’da pazar günleri 17:40-19:00 saatleri arasında yayınlanan *Hazine Adası* önce 21:40-23:00 saatleri arasına alınır, sonra da 7 Ocak 2001’de yayından kaldırılır. Yine 2000’de *Kanal D*’de *Çarkifelek* 20:15-21:45 saatleri arasında Mehmet Ali Erbil tarafından sunulmaya devam eder. 2000’de *Kanal D*’de pazartesi çarşamba günleri 20:10-21:45 saatlerinde yayınlanan *Kim 500 Milyar İster* benzeri *Fırsat bu Fırsat*’ı Cem Davran sunar. Yine 2000’de *Kanal 7*’de 22:30-24:00 saatleri arasında *Bingo* adlı yarışma programı yayınlanır. *Kanal 7*’de 3 Haziran-30 Eylül 2000 tarihleri arasında önce 16:10’da sonra, 10:10’da sonra da 12:10’a alınan *Hangisi Doğru* adlı programı önce Hakan Karayaşar sonra Tuna Arman daha sonra da Müveddet Anter sunar. 2000’de *TRT3*’de *Şans Yıldızı* çarşamba günleri 21:40-22:05 saatleri arasında yayınlanmaya devam eder.

Atv’de *90-60-90* adlı program pazartesi günleri 22:00-23:15 arasında yayınlanır. *Show TV*’de 28 Mart 2000’de başlayan *Kim 500 Milyar İster* 2001’de de salı-perşembe günleri yayınlanmaya devam eder. *Show TV*’de 20:45-22:00

saatlerinde *Şans Kapıyı Çalınca* adlı yarışma programı da yayınlanmaya devam eder. *Show TV*'de 9 Eylül 2001'de 22:00-23:00 saatlerinde Cumartesi ve Pazar günleri *En Zayıf Halka* adlı bir yarışma programı yayınlanmaya başlar, Ekim ayından itibaren Cuma günleri yayınlanır. Sunuculuğunu Galatasaray Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Hülya Uğur Tanrıöver Tanrıöver yapar. *Show TV*'de 3 Kasım 2001'de cumartesi günü başlayan *Eve Doğru* adlı çeşitli etaplardan geçerek yarışan yeni evli iki çiftten birine bir ev veren yarışma programını Gülben Ergen sunar. Program 2001'in Kasım ayının sonunda salı günü saat 22:00- 23:00 saatleri arasına alınır. 4 Eylül 2001 Salı günü *Star*'da *En Zayıf Halka*'nın kopyası olarak yayınlanmaya başlayan ve yayın günlerinde sürekli bir karışıklık olan *Kim Gitsin* 8 Aralık 2001'de sona erer. 2001'de de *Kanal D*'de *Çarkıfelek*'e 20:30-21:45 saatlerinde devam edilir. Aynı yıl *BRT*'de yayınlanan *Liselerarası Bilgi Yarışması* 15:30-16:30 saatleri arasında her gün yayınlanmaya devam eder. 2001'de *Kanal 7*'de 18:05-18:1850 saatlerinde hafta içi her gün *Akşam Şansı* adlı bir program yayınlanmaya başlar. *TRT 1*'de 3 Şubat 2001'de cumartesi günü 20:30-21:00 arasında yayınlanan *Kazandıran Numaralar*'ı ünlü DJ Cem Ceminay sunar. 2001'de de *TRT 3*'deki *Şans Yıldız* cumartesi günleri yayınlanmaya devam eder.

2002'de *Star*'da *Pazar Yıldızı* adlı program 16:30-18:30 saatlerinde yayınlanır. Yine *Star*'da 18 Ekim 2002'de cuma cumartesi pazar günleri 18:30-19:30 saatleri arasında *En Büyük Yarışma Bu Yarışma* adlı program yayınlanmaya başlar, Kasım ayında da sona erer. Aynı yıl *Star Max*'de 14 Ekim pazartesi günü başlayan *Passaparola* adlı programı Metin Uca sunar. *Passaparola* Ocak 2003'den itibaren *Star TV*'de hafta içi her gün 17:50-19:00 saatlerinde yayınlanmaya başlar. *Kanal D*'de 28 Ocak 2002 pazartesi günü başlayıp 11 Şubat 2002'de sona eren

Maksimum Risk adlı yarışma programını Haluk Bilginer sunar. *Show TV*'deki *En Zayıf Halka* adlı programın 2 Nisan 2002 Salı günü 23:30-00:30 saatlerinde son programı yayınlanır. *Show TV*'de yayınlanan *Kim 500 Milyar İster?* 1 Ekim 2002 salı gününden itibaren *Kanal D*'de 20:30-21:45 saatlerinde yayınlanmaya başlar. *Show TV*'de *Beşi bir Yerde* adlı yarışma 26 Ekim 2002'de cumartesi ve perşembe günleri 22:05-23:05'de yayınlanır.

EK 2

“KİM 500 MİLYAR İSTER” BİLGİ YARIŞMASININ SORULARI

1. 2 MAYIS 2002

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki şehirleri batıdan doğuya doğru sıralayınız.

A) Ankara B) Van C) İstanbul D) Bolu

Doğru Sıralama: C, D, A, B

1. SORU:

Aşağıdakilerden hangisi Müslüman Kiblesidir?

A) Kabe B) Mescid-i Aksa C) Ümiiye Camii D) Mescid-i Neberi

Cevap: A

2. SORU: Motorlu taşıtlarda yedek olarak bulundurulanan tekerleğe ne ad verilir?

A) Rulman B) Kriko C) Stepne D) Amortisör

Cevap: C

3. SORU: Bir bina ya da eşyanın taslak olarak yapılmış küçük modeline ne ad verilir?

A) Minyatür B) Kroki C) Oyuncak D)Maket

Cevap: D

4. SORU: Soluk borusunun üst kısmına ne ad verilir?

A) Çene B)Gırtlak C) Aort D) Bademcik

Cevap: B

5. SORU: Hangisi Walt Disney’in ördek kahramanıdır?

A) Mickey Mouse B) Tweety C) Donald Duck D) Guffy

Cevap: C

6. SORU: T.B.M.M adına Türk Silahlı Kuvvetleri’nin başkomutanlığını kim temsil eder?

A) Cumhurbaşkanı B)Başbakan C)Milli Savunma Bakanı D)Genelkurmay Başkanı

Cevap: A

İkinci Sıralama Sorusu:

Aşağıdaki bilgisayar ölçülerini en küçükten en büyüğe doğru sıralayınız.

A) Megabyte B) Byte C) Gigabyte D) Kilobyte

Doğru Sıralama: B, D, A, C.

1. SORU: Hangisi yaz meyvesidir?

A) Portakal B) Karpuz C) Ayva D) Mandalina

Cevap: B

2. SORU: Mutfak tüpü olarak adlandırılan likit petrol gazının kısa adı nedir?

A) MT B) LPG C) OG D) TRL

Cevap: B

3. SORU: Meyvesi kurutulup dövülerek “isot” adı da verilen bahar oluşturulan bitki hangisidir?

A) Kırmızı biber B) Yeşil Biber C) Arnavut biberi D) Lili biberi

Cevap: A

4. SORU: Bir telefonun 5 nolu tuşunda hangi harfler yer alır?

A) GHI B) JKL C) MNO D) PQRS

Cevap: B

5. SORU: Kargo grubunun da solisti olan ve geçtiğimiz günlerde ilk solo albümünü çıkaran şarkıcı hangisidir?

A) Şebnem Ferah B) Koray Candemir C) Teoman D) Haluk Levent

Cevap: B

6. SORU: Aşağıdaki renklerden hangileri ana renklerdir?

A) Mavi-Yeşil-Mor B) Sarı-Kırmızı-Turuncu C) Kırmızı-Mavi-Yeşil D) Sarı-Kırmızı-Mavi

Cevap: D

7. SORU: Bir bulutla yer arasında oluşan şiddetli ve ani elektrik boşalması olayına ne ad verilir?

A) Dolu B) Yıldırım C) Şimşek D) Kırağı

Cevap: B

8. SORU: Aşağıdakilerden hangisinde su sıvı haldedir?

A) Kırağı B) Nem C) Çiğ D) buhar

Cevap: C

9. SORU: Mekanik enerjiyi elektrik enerjisine çeviren alete ne ad verilir?

A) Dinamo B) Akümülatör C) Jeneratör D) Motor

Cevap: A

10. SORU: “Madam Bovary” kimin eseridir?

A) G. Flaubert B) E. Zola C) H. Balzac D) G. Maupassant

Cevap: A

Üçüncü Sıralama Sorusu:

Aşağıdaki ülkeleri alfabetik olarak sıraya diziniz.

A) Belçika B) Brezilya C) İtalya D) İspanya

Doğru Sıralama: A, B,D, C.

1. SORU: İrili ufaklı birçok adanın bir araya toplanmış şekline ne ad verilir?

A) Takımada B) Korint C) Koy D) Yarımada

Cevap: A

2. SORU: Daha çok şişmanlık tedavisi için, yenen besinlerin kısıtlanmasına ne ad verilir?

A) Perthiz B) Obezite C) Zayıflama D) Obez

Cevap: A

3. SORU: İçinde cuma ve bayram namazı kılınamayan minaresiz küçük camiye ne ad verilir?

A) Mihrap B) Külliye C) Medrese D) Mescit

Cevap: D

4. SORU: Özel bir nesne ya da durumdan aşırı çekinme ve korkma şeklinde beliren nevroza ne ad verilir?

A) Hobi B) Reaksiyon C) Fobi D) Refleks

5. SORU: Köyün ortak işleri için harcanacak paranın köy halkına paylaşılmasına ne denir?

A) Salma B) Öşür C) İmece D) Tımar

Cevap: A

6. SORU: Aşağıdakilerden hangisi elektriği iletir?

A) Tuzlu Su B) Cam C) Kuru tahta D) Kauçuk

Cevap: A

7. SORU: Ekin biçildikten sonra toprakta kalan köklü sapa ne ad verilir?

A) Anız B) Saman C) Saz D) Çetes

Cevap: A

8. SORU: Amerikan bilardosunda toplam kaç top vardır?

A) 19 B) 16 C) 10 D) 11

Cevap: C

2. 7 MAYIS 2002

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki ülkeleri alfabetik olarak sıraya diziniz.

A) Bolivya B) Belçika C) Berlin D) Britanya

Doğru Sıralama: B, C, A, D.

1. SORU: Aşağıdakilerden hangisi edebiyatla ilgili bir terimdir ?

A) Otobiyografi B) Cari C) Angajman D) İstihkam

Cevap: A

2. SORU: Türkiye’de 1. Futbol liginde en çok hangi takım şampiyon olmuştur?

A) Trabzonspor B) Beşiktaş C) Galatasaray D) Fenerbahçe

Cevap: C

3. SORU: Hangisi nefesli bir sazdır?

A) Viyolonsel B) Lir C) Ney D) Keman

Cevap: C

4. SORU: Hangi kelime “pejmürde” kelimesi ile eş anlamlıdır?

A) Düzenli B) Neşeli C) Korkutucu D) Perişan

Cevap: D

5. SORU: 20 milyonluk banknot ne renktir?

A) Yeşil B) Sarı C) Mavi D) Kırmızı

Cevap: A

6. SORU: Kışkırtıcı bir dans olarak yorumlanan tango hangi ülkede doğmuştur?

A) Kanada B) Fransa C) Arjantin D) İspanya

Cevap: C

7. SORU: Aşağıdaki bakanlardan hangisi aynı zamanda edebiyatçıdır?

A) Hikmet Sami Türk B) Yılmaz Karakoyunlu C) Emre Kongar D) Osman

Durmuş

Cevap: B

8. SORU: Cıvıv yumurtadan ne zaman çıkar?

A)21 B) 15 C) 30 D) 12

Cevap: A

9. SORU: Aşağıdaki romanlardan hangisi Gogol'ün eseridir?

A)Madam Bovary B) Ölü Canlar C) Goriot Baba D) Dava

Cevap: B

10. SORU: Kurban Bayramının olduğu aya hicri takvimde ne ad verilir?

A)Recep B) Muharrem C) Şevval D) Zilhicce

Cevap: D

İkinci Sıralama Sorusu:

Aşağıdaki tarihleri kronolojik olarak sıralayınız.

A)18.06.1974 B) 08.04.01966. C) 06.11.1966 D) 10.12.1963

Doğru Sıralama: D, B, C, A.

1. SORU: Canlıların sesleri algılaması olayına ne ad verilir?

A)Anten B) İşitme C) Duyarga D) Duyarlılık

Cevap: B

2. SORU: Konuşurken ya da hareket ederken el, kol ve başla yapılan belirli ve anlamlı davranışlara ne ad verilir?

A)Dans B) Koreografi C) Drama D) Jest

Cevap: D

3. SORU: Hukuk kurallarına uygun biçimde yargı görevini yerine getirmede görevli kuruluş hangisidir?

A) Bakanlar Kurulu B) Mahkeme C) T.B.M.M D) Sayıştay

Cevap: B

4. SORU: Çöllerde su bulunana verimli arazilere ne ad verilir?

A) Yaban B) Vaha C) Delta D) Ova

Cevap: B

5. SORU: Pişirilmiş kaptan yapılan geniş ağızlı kaba ne ad verilir?

A) Testi B) Sini C) Semaver D) Güveç

Cevap: D

6. SORU: Dönemeçlerde otomobillerin iki ayrı tekerleğinin ayrı hızla dönmesini sağlayan aygıt hangisidir?

A) Diferansiyel B) Egzoz C) Buji D) Karbüratör

Cevap: A

7. SORU: Aşağıdakilerden hangisi göğüs boşluğundadır?

A) Böbrek B) Karaciğer C) Mide D) Akciğer

Cevap: D

8. SORU: Televizyon dizisi olarak da çekilen ve Kurtuluş savaşı günlerinde geçen "Küçük Ağa" eseri kime aittir?

A) Yaşar Kemal B) Tarık Buğra C) Kemal Tahir D) Refik Halit Karay

Cevap: B

9. SORU: "Baba" ve "Baba 2" adlı filmleriyle Oscar ödüllü yönetmen kimdir?

A) David Lean B) Francis Ford Coppola C) Steven Spielberg D) Frank Capra

Cevap: B

10. SORU: Afrika'nın yüzölçümü bakımından en büyük ülkesi hangisidir?
A) Cezayir B) Tanzanya C) Sudan D) Libya
Cevap: C

Üçüncü sıralama sorusu:

Aşağıdaki uzunluk ölçülerini büyükten küçüğe sıralayınız.

A) KM B) CM C) M D) DM

Doğru sıralama: A, C, D, B

1. SORU: Hangisi bir deniz taşıtıdır?

A) Motosiklet B) Karavan C) Zeplin D) Vapur

Cevap: D

2. SORU: İçinde cisimlerin görüntüleri oluşan düzgün yansıtıcı yüzeye ne ad verilir?

A) Tepegöz B) Ayna C) Dia D) Televizyon

Cevap: B

3. SORU: Aşağıdakilerden hangisi kış uykusuna yatar?

A) Köpek B) Kedi C) Maymun D) Ayı

Cevap: D

4. SORU: Bir bina ya da eşyanın taslağı olarak yapılmış küçük modeline ne ad verilir?

A) Minyatür B) Kroki C) Oyuncak D) Maket

Cevap: D

5. SORU: Canlılarda soyaçEkim ve kalıtım olaylarını inceleyen bilim dalına ne ad verilir?

A) Kromozom B) Estetik C) Genetik D) Fizyoloji

Cevap: C

6. SORU: Bir sesin yarım ton inceleceğini gösteren işarete ne ad verilir?

A) Resital B) Es C) Bemol D) Diyez

Cevap: D

3. 9 MAYIS 2002

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki sayıları büyükten küçüğe sıralayınız.

A) 9696 B) 6969 C) 6699 D) 9966

Doğru Sıralama: D, A, B, C.

1. SORU: Ampulün vidalandığı yuvaya ne denir?

A) Priz B) Duy C) Sigorta D) Fiş

Cevap: B

2. SORU: Şakak ve göz çukuru bölgesinde beliren şiddetli ağrıya ne denir?

A) Migren B) Sinüzit C) Felç D) Anemi

Cevap: A

İkinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki yiyecekleri 100 gramında bulunan kalori miktarına göre yüksekten düşüğe doğru sıralayınız.

A) Çikolata B) Kepekli ekmek C) Beyaz ekmek D) Su

Doğru Sıralama: A, C, B, D.

1. SORU: Hangisi saygı, itibar anlamındadır?

A) Muteber B) Mutaasıp C) Mutat D) Mütabık

Cevap: D

2. SORU: “Çekirdek Aile” adlı dizide oynayan pop sanatçısı kimdir?

A) Özkan Uğur B) Ercan Saatçi C) Fuat D) Mazhar Alanson

Cevap: D

3. SORU: Belli bir süre sonunda veya istenildiğinde çekmek üzere bankalara faize yatırılan paraya ne denir?

A) Vade B) Dekont C) Parite D) Mevduat

Cevap: D

4. SORU: Boşluktaki elektromanyetik dalgaları alan ve yayınlayan iletken tel veya çubuğa ne denir?

A) Paratoner B) Anten C) Koni D) Lev

Cevap: B

5. SORU: Lozan’da halledilemedikten sonra 1939’da Türkiye’ye katılan şehir hangisidir?

A) Ankara B) Hatay C) Antep D) İzmir

Cevap: B

6. SORU: Bir hukuki uyuşmazlık olayının oluşmasını anlamak için hakimin yeniden yaptığı incelemeye ne denir?

A) Delil Tespiti B) Keşif C) Kovuşturma D) Soruşturma

Cevap: A

7. SORU: Bitkilerde ve baharatlarda bulunan esansla yapılan tedaviye ne denir?

A) Aromaterapi B) Fitoterapi C) Hidroterapi D) Psikoterapi

Cevap: A

8. SORU: Türkiye’de uluslararası antlaşmaların en son onay mercii hangisidir?

A) T.B.M.M B) Başbakanlık C) Dışişleri Bakanlığı D) Cumhurbaşkanlığı

Cevap:

Üçüncü sıralama sorusu:

Aşağıdaki zamanları sabahtan başlayarak sıralayınız.

a) İkinci b) Öğlen c) Yatsı d) Sabah

Doğru sıralama: D, B, A, C.

1. SORU: Gemin uçlarının bağlanarak atları yönlendirmeye yarayan kayışa ne denir?

A) Eyer B) Dizgin C) Semer D) Nal

Cevap: B

2. SORU: Birine zorla ve ücretsiz yaptırılan işe ne ad verilir?

A) İmece B) Angarya C) Salma D) Fetuç

Cevap: B

3. SORU: Hangisi yaz meyvesidir?

A) Portakal B) Karpuz C) Ayva D) Mandalina

Cevap: B

4. SORU: Aşağıdaki sanatçılardan hangisi sinema yönetmenidir?

A) Oğuz Atay B) Burhan Uygur C) İbrahim Çallı D) Ertem Eğilmez

Cevap: D

5. SORU: Modası geçmiş eşyaya ne denir?

A) Rüküş B) Moda C) Demode D) Zevkli

Cevap: C

6. SORU: “Andante” güzel sanatların hangi dalında kullanılan bir kelimedir?

A) Resim B) Heykel C) Müzik D) Bale

Cevap: C

7. SORU: Kuş cenneti olarak bilinen gölümüz hangisidir?

A) İznik B) Manyas C) Ulubat D) Tuz gölü

Cevap: B

8. SORU: Genco Erkal, Mehmet Akan ve Şevket Altuğ’un kurucularından olduğu tiyatro hangisidir?

A) Kenter B) Dormen C) Dostlar D) Ortaoyuncular

Cevap: C

9. SORU: Metin Kaçan’ın yazdığı, filmi de çekilen roman hangisidir?

A) Lale B) Ağır Roman C) Diriliş D) Amerikalı

Cevap: B

10. SORU: Demiri işleyip incelterek zırhlı elbise yapmayı insanlara öğreten ilk peygamber hangisidir?

A) Hz. İsa B) Hz. İbrahim C) Hz. Musa D) Hz. Davut

Cevap: D

11. SORU: “Bir bahar akşamı rastladım size” şarkısının bestecisi kimdir?

A) Münir Nurettin Selçuk B) Sami Toker C) Selahattin Pınar D) Saadettin Kaynak

Cevap: C

12. SORU: Çizgi filmi ve filmleri yapılan Ninja Kaplumbağalar’ın mavi maskelisi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Rafael B) Michelangelo C) Leonardo D) Donatello

Cevap: C

13. SORU: Aşağıdaki sanatçılardan hangisi Eurovision şarkı yarışmasında Türkiye’yi temsil etmiştir?

A) Sertab Erener B) Zerrin Özer C) Candan Erçetin D) Aşkın Nur Yengi

Cevap: C

4. 14 MAYIS 2002

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki futbol takımlarını en çok şampiyon olandan en aza doğru sıralayınız.

A) Galatasaray B) Beşiktaş C) Fenerbahçe D) Trabzonspor

Doğru Sıralama: A, D, B, C.

1. SORU: Aşağıdakilerden hangisi bir otomobil yakıtıdır?
A) Doğalgaz B) LPG C) Kömür D) Fuel-oil
Cevap: B
2. SORU: Yer kaplamasında kullanılan ve malzemesi ağaç olan ürün hangisidir?
A) Marley B) Mermer C) Parke D) Fayans
Cevap: C
3. SORU: Ramazanda iftar saatlerini gösteren tabloya ne ad verilir?
A) Teravi B) İmsak C) İftariyelik D) İmsakiye
Cevap: D
4. SORU: Turunçgillerden “citrus” cinsinden ağacının sarı, kabuklu, ekşi, sulu ve bol C vitaminli meyvesinin adı nedir?
A) Limon B) Portakal C) Bergamut D) Kakuli
Cevap: A
5. SORU: Aşağıdakilerden hangisi sıcak yenilen bir çeşit peynirli tel kadayıftır?
A) Şekerpare B) Revani C) Künefe D) Burma
Cevap: C
6. SORU: Gözlerimizi açık tutarak aşağıdakilerden hangisini yapmamız imkansızdır?
A) Yüzmek B) Esnemek C) Öksürmek D) Hapşırma
Cevap: D
7. SORU: Karada yaşayan memeliler içinde zıplayamayan tek hayvan hangisidir?
A) Zürafa B) Fil C) Zebra D) Çita
Cevap: B
8. SORU: “Suyu Arayan Adam”, “İkinci Adam” ve “Tek Adam” adlı kitapların yazarları kimdir?
A) Vala Nurettin B) F. Hüsnü Dağlarca C) Ş. Süreyya Aydemir D) H. Edip Adivar
Cevap: C
9. SORU: Gemicilik literatüründe geminin sağ tarafına ne denir?
A) İskele B) Pruva C) Sancak D) Pupa
Cevap: C
10. SORU: Hangi organ doğumdan itibaren hiç büyümmez?
A) Kulak B) Gözbebeği C) Dil D) Beyincik
Cevap: B
11. SORU: Eski Türk ölçülerinde “zerre” ne ölçüsüdür?
A) Uzaklık B) Ağırlık C) Hacim D) Alan
Cevap: B

5. 23 MAYIS 2002

32 milyardan devam eden yarışmacı var.

12. SORU: Everest tepesi nerededir?
A) Hindistan-Rusya sınırı B) Hindistan-Tibet sınırı
C) Nepal-Tibet sınırı D) Hindistan-Nepal sınırı
Cevap: C

13. SORU: Devlet bekası için kardeş katlini yasal kılan padişah kimdir?

- A) Kanuni Sultan Süleyman B) Yavuz Sultan Selim
C) Fatih Sultan Süleyman D) Yıldırım Beyazıt

Cevap: C

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki şehirleri doğudan batıya doğru sıralayınız.

- A) Ankara B) Van C) İstanbul D) Bolu*

Doğru Sıralama: B, D, A, C.

1. SORU: "Getiremediklerimizden" kelimesinde kaç hece vardır?

- A) 8 B) 9 C) 10 D) 7

Cevap: B

2. SORU: Aşağıdakilerden hangisi "Hababam Sınıfı" filmindeki karakterlerden biridir?

- A) Kel Mahmut B) Dolap Hasan C) Kibar Feyzo D) Mavi Muammer

Cevap: A

3. SORU: Dünyanın yüzeyini ekvatora paralel bölgelere ayırdığı varsayılan çizgilere ne ad verilir?

- A) Kutup B) Boylam C) Enlem D) Alize

Cevap: C

İkinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki uzunluk ölçülerini büyükten küçüğe sıralayınız.

- A) KM B) CM C) M D) DM*

Doğru sıralama: A, C, D, B

1. SORU: Hangisi üflemeli bir çalgıdır?

- A) Kanun B) Bağlama C) Saksafon D) Keman

Cevap: C

2. SORU: Üzerinde bitki yetişmeyen toprağa ne ad verilir?

- A) Çorak B) Nadas C) Anız D) Tarla

Cevap: A

3. SORU: İçine resim, fotoğraf ve pul konan deftere ne ad verilir?

- A) Fihrist B) Ajanda C) Albüm D) Atlas

Cevap: C

4. SORU: Olimpiyat bayrağı üzerinde yer alan 5 halka neyi temsil eder?

- A) Kıtalar B) Halkalar C) Irklar D) Spor dalları

Cevap: A

5. SORU: Uçağın kanatları yardımıyla havalanan motorsuz uçaklara ne denir?

- A) Planör B) Helikopter C) Karavan D) Jet

Cevap: A

6. SORU: Çingene topluluklarının başına ne ad verilir?

- A) Hayiha B) Saylan C) Çeribaşı D) Kirmen

Cevap: C

7. SORU: Negatif fotoğrafa halk dilinde ne ad verilir?

- A) Fotosel B) Tipo C) Arap D) Fototip

Cevap: C

8. SORU: “Pembe Panter” film serisinin başrol oyuncusu hangisidir?
A) Jerry Lewis B) Woody Allen C) Peter Sellers D) Robin Williams
Cevap: C

9. SORU: Bulgaristan ile Romanya arasında sınır oluşturan nehir hangisidir?
A) Meriç B) Tuna C) Vardar D) Ren
Cevap: B

6. 28 MAYIS 2002 (DEVAM)

10. SORU: En uzun kesintisiz sınır hangi iki ülke arasındadır?
A) Norveç-İsveç B) Kazakistan-Çin C) A.B.D-Kanada D) Hindistan-Pakistan
Cevap: C

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdakilerden ülkeleri alfabetik olarak sıraya diziniz

A) Fransa B) Çin C) Portekiz D) Japonya

Doğru Sıralama: B, A, D, C.

1. SORU: Bir kimsenin bitirdiği öğrenim kurumunun adını, derecesini ve kazandığı sanı belirten resmi belgeye ne ad verilir?

A) Karne B) Tasdikname C) Kimlik kartı D) Diploma

Cevap: D

2. SORU: Nişan yüzüğünün diğer adı nedir?

A) Alyans B) Kolye C) Gerdanlık D) Küpe

Cevap: A

3. SORU: 13 metre kaç mm'dir?

A) 130 B) 1.3 C) 1300 D) 13000

Cevap: D

4. SORU: Aşağıdaki hastalıklardan hangisi hayvandan bulaşır?

A) Grip B) Boğmaca C) Kuduz D) Kabakulak

Cevap: C

5. SORU: Harita üzerinde deniz ve göller hangi renk ile gösterilir?

A) Yeşil B) Kahve C) Mavi D) Sarı

Cevap: C

6. SORU: Akrep ile yelkovan günde kaç kez 90 derecelik açı oluşturur?

A) 4 B) 8 C) 12 D) 6

Cevap: A

İkinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki sayıları küçükten büyüğe sıralayınız.

A) 9479 B) 9794 C) 9749 D) 9947

Doğru Sıralama: A, C, B, D.

1. SORU: Varis genellikle insan vücudunun hangi bölgesinde görülür?

A) Kol B) Bacak C) Boyun D) Göğüs

Cevap: B

2. SORU: Hangisi suda yetişir?

- A) Mercimek B) Pirinç C) Arpa D) Nohut

Cevap: B

3. SORU: Kısaca üç harfle ifade edilen uluslararası tehlike ve imdat isteme işareti hangisidir?

- A) SSO B) SOS C) EOS D) OSS

Cevap: B

4. SORU: Alnında leke olan siyasetçi kimdir?

- A) Stalin B) Bush C) Blair D) Gorbaçov

Cevap: D

5. SORU: T. B.M.M. Başkanı kimdir?

- A) Bülent Ecevit B) Kamer Genç C) Ömer İzgi D) Murat Süleymanoğlu

Cevap: C

6. SORU: Aslan ile Terazi arasındaki burç hangisidir?

- A) Yengeç B) Akrep C) Başak D) Yay

Cevap: C

7. SORU: Aralarına krema döşenmiş çok ince yufkalarla hazırlanan üstüne pudra şekeri serpilmiş pasta çeşidi hangidir?

- A) Piramit B) Ekler C) Batonsale D) Milföy

Cevap: D

8. SORU: İtfaiyenin telefon numarası hangisidir?

- A) 155 B) 110 C) 154 D) 112

Cevap: B

Üçüncü sıralama sorusu:

Aşağıdaki zamanları sabahdan başlayıp sıralayınız.

- A) İkinci B) Yatsı C) Öğle D) Kuşluk*

Doğru Sıralama: D, C, A, B.

1. SORU: Toprağı bir yıl ekmeden boş bırakmaya ne denir?

- A) Nadas B) Anız C) Sıralama D) Şekilleme

Cevap: A

2. SORU: Gök cisimleri hangi araçla gözlenir?

- A) Büyüteç B) Mikroskop C) Teleskop D) Periskop

Cevap: B

3. SORU: Aşağıdaki liderlerden hangisinin çocuğu vardır?

- A) Süleyman Demirel B) Mesut Yılmaz
C) Bülent Ecevit D) Devlet Bahçeli

Cevap: B

4. SORU: "İstiklal" kelimesinin eş anlamlısı hangisidir?

- A) Tutsaklık B) Bağımsızlık C) Gelecek D) Geçmiş

Cevap: B

5. SORU: Aşağıdaki dağlardan hangisi Akdeniz Bölgesindedir?

- A) Köroğlu B) Ilgaz C) Toroslar D) Kaçkarlar

Cevap: C

6. SORU: Çizgi film kahramanı Bart Simpson'un babasının adı nedir?

- A) Homer B) Fred C) Peter D) Barny

Cevap: A

7. SORU: Sedef hastalığına yakalanan birin hangi uzmana gitmesi gerekmektedir?
A) Patolog B) Onkolog C) Dermatolog D) Hermatolog

Cevap: C

8. SORU: 500.00 liralık banknotun arkasında ne resmi vardır?

A) Anıtkabir B) Rumelihisarı C) Atatürk Barajı D) Çanakkale Şehitleri Anıtı

Cevap:D

7. 30 MAYIS 2002 (DEVAM)

9. SORU: Cennette bulunduğuna inanılan dalları aşağıda kolu yukarıda olan ağaca ne denir?

A) Kevser B) Mina C) Tuba D) İrem

Cevap:C

10. SORU: Roger Waters hangi müzik grubunun üyesidir?

A) Deep Purple B) Pink Floyd C) Beatles D) Genesis

Cevap: B

11. SORU: Ünlü ozan Neruda hangi ülke vatandaşıdır?

A) Arjantin B) Peru C) Şili D) Brezilya

Cevap: C

12. SORU: “Parpa” hangi balığın yavrusudur?

A) Sazan B) Uskumru C) Kalkan D) Hamsi

Cevap: C

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki yazarlarım alfabetik olarak sıralayınız

A) Murathan Mungan B) Nazlı Eray C) Adalet Ağaoğlu D) Selim İleri

Doğru Sıralama: C, A, B, D.

1. SORU: Çocuk bakımı ile görevlendirilmiş hizmetçi kadına ne ad verilir?

A) Dadı B) Muheferit C) Halayık D) Hizmetkar

Cevap: A

2. SORU: Renklerin en koyusu hangisidir?

A) Lacivert B) Siyah C) Kırmızı D) Mavi

Cevap: B

3. SORU: “Eleştiri” anlamına gelen sözcük hangisidir?

A) Teşhis B) Tenkit C) Teamül D) Tenkit

Cevap: B

4. SORU: Bir konu üzerinde belli kurallara uyularak yapılan tartışmalara verilen ad hangisidir?

A) Münasip B) Mütemadiyen C) Monolog D) Münazara

Cevap: D

5. SORU: Aşağıdaki ülkelerden hangisi 2002 Dünya kupasında Türk Milli Takımı ile aynı grupta mücadele edecektir?

A) Kolombiya B) Guatemala C) Kosta Rica D) Honduras

Cevap: C

6. SORU: Derisidikenlilerden karşılıklı beş kolu bulunan vantuzlu, ayaklı, karnı bölümündeki ağızıyla beslenen deniz hayvanının adı nedir?

A) Deniz Yıldızı B) Denizatı C) Denizanası D) Deniz Kestanesi

Cevap: A

7. SORU: Standart fotokopi ve yazışma kağıdı olan A 4 kağıdının ebadı nedir?

A) 297 x 420 mm B) 210 x 297 mm C) 144 x 210 mm D) 105 x 144 mm

Cevap: B

8. SORU: Güney Afrika Cumhuriyeti ile Türkiye arasında saat farkı ne kadardır?

A) 1 B) 2 C) 6 D) 0

Cevap: D

9. SORU: Hangi ülkenin Akdeniz'e kıyısı yoktur?

A) Fas B) Libya C) Ürdün D) Suriye

Cevap: C

Birinci sıralama sorusu:

Aşağıdaki rakamları küçükten büyüğe doğru sıralayınız.

A) 2222 B) 2122 C) 2212 D) 2221

Doğru sıralama: B, C, D, A.

1. SORU: Hangisi bir uzaklık birimidir?

A) Kilo B) Mil C) Ton D) Metreküp

Cevap: B

2. SORU: İçine başka bir içki karıştırılmamış içkiye ne ad verilir?

A) Şerbet B) Sek C) İksir D) Kokteyl

Cevap: B

3. SORU: Yoksullara yiyecek dağıtan hayır kurumuna ne ad verilir?

A) Sebil B) Karavana C) İmaret D) Darülbedayi

Cevap:

4. SORU: Aşağıdakilerden hangisi soyut bir kavramdır?

A) Kalem B) Ağaç C) İyi D) Tarak

Cevap: C

5. SORU: Gaziantep ilimiz hangi coğrafi bölgede yer alır?

A) İç Anadolu B) Ege C) Doğu Anadolu D) Güneydoğu Anadolu

Cevap: D

EK 3

“EN ZAYIF HALKA” BİLGİ YARIŞMASININ SORULARI

1. 3 MAYIS 2002

3 Mayıs 1. tur

“Komedi Sineması tarihinin klasikleri arasında yer alan ikilinin adını tamamlayınız. Lorel ve.....” (Hardy)

“Yeşilbaş, dikkanat, suna hangi hayvanın türleridir?” (Suna)

“Hangisi herhangi bir konuda çok abartma,aşırıya kaçma anlamına gelir? İfrat mı, tefrit mi?” (İfrat)

“Aşağıdakilerden hangisi Bangladeş’in başkentidir? Dakka mı, Lahor mu?” (Dakka)

“Bir kimseyi işlediği suç dolayısıyla tevkif etmek anlamak anlamına gelen yeni Türkçe sözcük nedir. Baş harfi T” (Tutuklamak)

3 Mayıs 2. tur

“Pralin hangisiyle ilgilidir? Şekerleme mi, kumaş cinsi mi?”(Şekerleme)

“Tıpta hangisi ciddi bir yanık olarak adlandırılır? 1. derece mi, 3. Derece mi?” (3. Derece)

“III. Abdülhamit döneminde özellikle yurtdışında siyasi muhalefet yapanlara ve bu harekete ne ad verilir?” (Jön Türkler)

“Fransız tenisçi Rene Lacoste’un korttaki tavrından dolayı takılan lakap ve tanıttığı markanın simgesi olan hayvan nedir?” (Timsah)

“Anoreksi ve Blumia hangisiyle ilgilidir? Samanyolu galaksisi mi, yeme alışkanlığı bozukluğu?” (Yeme alışkanlığı bozukluğu)

“Hangisi Shakespeare’in eseridir? Windsor’un Şen Kadınları mı, Cimri mi?” (Windsor’un Şen Kadınları)

“‘Kaynanalar’ dizisinde Döndü rolüyle tanınan sanatçımız kimdir?” (Defne Yalnız)

“Uzaya giden ilk canlı olma özelliğine sahip Lykia isimli köpeği hangi ülke göndermiştir? A.B.D mi, Rusya mı?” (Rusya)

“Özel bir uyku durumuna sokmaya en ad verilir?” (Hipnoz)

“Hangisi yapılarda yerleri döşemek için kullanılır? Marley mi, Perlit mi?” (Marley)

“1970’te aşırı dozda uyuşturucu alarak hayatını kaybeden rock müziğinin ünlü gitaristinin adını tamamlayınız. Jimi” (Hendrix)

3 Mayıs 3. tur

“Osmanlılarda hükümdarın yazılı emirlerine ve emir metinleri ne ad verilir? Baş harfi ‘F’” (Ferman)

“‘Esir Kuş’, ‘Sonbahar’, ‘Hiçkırık’, ‘Seven Ne Yapmaz’ kitaplarının yazarı Türk kadın romancımız kimdir? Kerime Nadir mi, Halide Edip Adıvar mı?” (Kerime Nadir)

“Anaokulundan üniversiteye Fevziye okullarına Atatürk onayıyla hangi ad verilir?” (Işık)

“Hangisi müzikte bir kompozisyonun girişini sağlayan yazılı olmayabilen müzik parçasıdır? Prelüd mü, sonad mı?” (Prelüd)

“En İyi Kadın Oyuncu’ ödülüyle Altın Portakal almış soyadı Rona olan merhum sanatçımızın adı nedir? (Aliye)

“Adana’da bulunan hava üssü hangi adla anılır?” (İncirlik)

“ ‘Bir Gün Tek Başına’, ‘Mavi Karanlık’, ‘Yeşilçam Dedikleri’ romanlarının yazarının adını tamamlayınız. Vedat” (Türkali)

“Vücut dışı koşullarda gerçekleştirilen çocuk sahibi olma yöntemine ne ad verilir?” (Tüp bebek)

“Hangisi bir peynir türüdür? Parmezan mı, Kruvasan mı?” (Parmezan)

“Gelin ya da güveyin evlilik törenlerinde kılavuz ve yardımcı olan kişiye ne ad verilir? Baş harfi ‘S’” (Sağdıç)

3 Mayıs 4. tur

“‘Mata Hari’, ‘Anna Karenina’ ve ‘Ninoçka’ filmlerinin İsveç asıllı Amerikalı yıldızının adını tamamlayınız. Greta” (Garbo)

“‘Tıp Kanunu’ isimli kitabıyla tanınan 980-1030 tarihleri arasında yaşamış ünlü Türk İslam filozofu kimdir?” (İbn-i Sina)

“Bankacılıkta kullanılan Elektronik Fon Transferi’nin kısaltılmış adı nedir?” (EFT)

“Alpulluyla birlikte aklımıza gelen Tokat’taki şeker fabrikasının adı nedir? Baş harfi ‘T’” (Turhal)

“Atatürk Türk halkına şapkayı ilk nerede tanıttı? Kastamonu mu, Sivas mı?” (Kastamonu)

“Yunan mitolojisine göre Büyük İskender bir kılıç darbesiyle neyi çözdü? Baş harfi ‘G’” (Gordion Düğümü)

3 Mayıs 5. tur

“Türkiye İşçi Federasyonunun kısa adı nedir?” (Türk-İş)

“Ak akçe ne gün içindir?” (Kara gün)

“1985’te Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisinin birleşerek meydana getirdiği partinin adını tamamlayınız. Sosyal Demokrat.....” (Halkçı Parti)

“Hangisi Kurtuluş Savaşı’nda düzenli ordulara karşı gerçekleştirilen ayaklanmalardan biridir? Çerkez Ethem İsyanı mı, Şeyh Sait İsyanı mı? “ (Çerkez Ethem İsyanı)

“Amerika’nın çok ünlü ve en eski üniversitesinin adı nedir? Baş harfi ‘H’” (Harvard)

3 Mayıs 6. tur

“Robert de Niro ve James Wood’un başrollerinde oynadığı gangster filminin adını tamamlayınız. ‘Bir Zamanlar.....’” (Amerika)

“Açık Öğretim Üniversitesi hangi üniversiteye bağlıdır?” (Anadolu)

“Hangisi Monako Prensiğinin başkentidir? Monte Carlo mu, Monako mu?”
(Monako)

“İçindeki dinlenme alanlarıyla İstanbulluların nefes aldığı ormanın adı nedir?
Baş harfi ‘B’” (Belgrad Ormanı)

“‘Yağmur Adam’ filminde Dustin Hoffman’ın oynadığı Raymond’ın yaşadığı
iletişim bozukluğunun adı nedir? Baş harfi ‘O’” (Otizm)

3 Mayıs 7. tur

“Hangisi dokuma yoluyla yapılan bir tür danteldir? Gipür mü, Muare mi?”
(Gipür)

“Çürüme, mayalanma veya hastalıklara yol açan bölünerek çoğalan
klorofilsiz tek hücreli canlıya ne ad verilir? Baş harfi ‘B’” (Bakteri)

“Fransa’da evlenmemiş bayanlar için kullanılan hitap sözüdür?” (Matmazel)

“A.C. Millan futbol takımının başkanı ve medya patronu olan İtalya
Başkanının adını tamamlayınız. Sylvio.....” (Berlusconi)

3. Mayıs son tur

“Hangisi ‘Alice Harikalar Diyarında’ kitabının yazarıdır? Grimm Kardeşler
mi, Lewis Caroll mu?” (Lewis Caroll)

“Afrika’ya özgü ata benzer derisi çizgili hayvanın adı nedir?” (Zebra)

“Dünyanın en ünlü sanat müzelerinden sayılan Metropolitan Sanat Müzesi
Amerika’nın hangi şehrinde?” (New York)

“Hangisi Rönesans sanatının harikalarından ‘David’ heykelini yapan
heykeltıraşlardan biridir? Boticelli mi, Michelangelo mu?” (Michelangelo)

Final

“‘Kuğu Gölü’, ‘Uyuyan Güzel’ ve ‘Fındıkkıran’ hangi gösteri sanatının
klasikleri arasında yer alır?” (Bale)

“Gümrük Müsteşarlığına bağlı olan bakanımız kimdir?” (Mehmet Keçeciler)

“İsveç’in başkenti neresidir?” (Stockholm)

“Norveç’in başkenti neresidir?” (Oslo)

“Interpol’ün bir hükümlü veya sanığın iadesi veya görüldüğü yerde
tutuklanması maksadıyla yayınladığı bülten ne renktir?” (Kırmızı)

3. 10 Mayıs 2002

10 Mayıs 1. tur

“Alfabemizin 28. harfi nedir?” (Y)

“‘Gel, gel ne olursan gel’ diyen ünlü düşünürümüzün adı nedir?” (Mevlana)

“Chateaubirian bir et yemeği midir, şarap türü mü?” (Et yemeği)

“Bir saatte kaç çeyrek saat vardır?” (4)

“Yasa gereği Bodrum’daki evler ne renktir?” (Beyaz)

“Yanlış kötü davranışlardan sakınmayı sağlayan olgu ya da alınan eğitici ve
öğretici derse ne ad verilir? Baş harfi ‘İ’” (İbret)

“Hangisi bir malı sahibinin izni olmadan zorla ve hileyle almaya verilen addır? Gasp mı, Darp mı?” (Gasp)

10 Mayıs 2. tur

“Futbolda 2006 Dünya Kupası hangi ülkede oynanacak?” (Almanya)

“Karatede en yüksek kuşağı temsil eden renk nedir?” (Siyah)

“Hangisini kız tarafı verir? Drahome mı, Başlık mı?” (Drahoma)

“Kuşadası’nda her yıl düzenlenen müzik yarışmasının adını tamamlayınız
Altın.....” (Güvercin)

“3. Cumhurbaşkanımız kimdir ?” (Celal Bayar)

“Basın yayın organlarına haber toplayan, bildiren veya yazan kişiye ne ad verilir? Baş harfi ‘M’” (Muhabir)

10 Mayıs 3. tur

“Hangisi iyice dövülmüş et ve buğdayla yapılan bir çeşit yemektir? Çiğ köfte mi, Keşkek mi?” (Keşkek)

“Genellikle sağlık kurumlarında ayakkabının üzerine geçirilen ince ve şeffaf korumaya ne ad verilir? Baş harfi ‘G’” (Galoş)

“Hangisi sembolü kükreyen aslan olan film şirketidir? Paramount mu, Metro Goldwyn Mayer mi?” (Metro Goldwyn Mayer)

“Hangisi elektrik telefon arızasının telefon numarasıdır? 186 mı, 110 mu?” (186)

“1979’da suikaste kurban giden Fayd Bin Abdül hangi ülkenin kralıdır? Suudi Arabistan’ın mı, Mısır’ın mı?” (Suudi Arabistan)

10 Mayıs 4. tur

“Hangisi İslam kültüründe 3 aylar olarak bilinen kutsal aylardan aşure ayı olarak bilinen aydır? Şevval mi, Muharrem mi?” (Muharrem)

“Şanlıurfa’da adını bölgedeki üniversiteye veren tarihi ve ekonomik açıdan ünlü ovasının adı nedir? Baş harfi ‘H’” (Harran)

“Hangisi cep telefonlarında olan kısa mesaj servisinin kısa adıdır? SMS mi, GSM mi?” (SMS)

10 Mayıs 5. tur

“Hangisi sinemada ‘James Bond’u canlandıran aktörlerden biridir? Roger Moore mu, Michael Douglas mı?” (Roger Moore)

“Sadri Alışık’la oynadığı ‘Afacan’ adlı filminden hatırlayacağınız çocuk yıldızın adını tamamlayınız. Menderes.....” (Utku)

“Anayasamıza göre hangisi seçimle işbaşına gelemmez? Kaymakam mı, muhtar mı?” (Kaymakam)

“Dünyada bulunan yağmur ormanlarının yaklaşık yarısını sınırları içinde barındıran ülke nedir?” (Brezilya)

“Lökosit kanda bulunan alyuvarlara verilen addır. Evet mi, hayır mı?” (Evet)

“Hangisi Amerika kökenli dini müziktir? Gospel mi, Chanson mu?” (Gospel)

10 Mayıs 6. tur

“Hangisi Bengal ormanlarındaki kafatası mağarasında yaşayan çizgi kahramandır? Kızıl Maske mi, Örümcek Adam mı?” (Kızıl Maske)

“Mac Millan’ın karısı filminden de hatırladığımız Altın Küre ödüllü 1985 yılında AIDS’ten ölen ünlünün adını tamamlayınız. Rock” (Hudson)

“Bali adası hangi okyanusun kıyısındadır? Atlas mı, Hint mi?” (Hint)

“Atasözüne göre nikahta ne vardır?” (Keramet)

10 Mayıs 7. tur

“Hangisi anlaşmazlık halinde olan iki tarafın çözüm aramayı bıraktıkları mahkemedir? Tahkim mi, temyiz mi?” (Tahkim)

“Ayasofya Müzesi, Yere Batan Sarnıcı gibi yapıları ve camisinden de hatırlayacağımız İstanbul’daki tarihi semtin adı nedir? Baş harfi ‘S’” (Sultanahmet)

“Hangisi ‘Venüs’ün Doğuşu’ tablosunun ressamıdır? Rafael mi, Boticelli mi?” (Boticelli)

“1981’de kaybettiğimiz ‘Bataklı Damın Kızı Aysel’, ‘Beklenen Şarkı’ filmlerinin ünlü kadın oyuncusunun adını tamamlayınız. Cahide” (Sonku)

10 Mayıs son tur

“‘Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için’ cümlesi Alexander Dumas’ın hangi romanından alınmıştır?” (Üç Silahşörler)

“Amerika’da her yıl verilen Tony ödülleri hangi alanda verilir? Tiyatro mu, sinema mı?” (Tiyatro)

“Osmanlı’da mutlak monarşiden anayasalı monarşiye geçişi belirleyen 1876 tarihli anayasanın adını tamamlayınız. Kanun-i” (Esasi)

“1961 yılında hayatını kaybeden Amerikalı ünlü caz piyanistinin adını tamamlayınız. Nat King” (Cole)

“J.F. Kennedy Amerika’nın hangi eyaletinde suikaste uğramıştır?” (Texas)

Final

“Boğaziçi köprüsü Avrupa yakasında bulunan Ortaköy ile Anadolu yakasında bulunan hangi semti birbirine bağlar?” (Beylerbeyi)

“Fatih Sultan Mehmet Köprüsü Avrupa yakasında bulunan Rumelihisarı ile Anadolu yakasında bulunan hangi semti birbirine bağlar?” (Kavacık)

“Sesi büyütüp, çoğaltan, sesin uzaklara iletilmesini sağlayan koni biçimindeki alet nedir? Baş harfi ‘M’” (Megafon)

“‘Taksi Şoförü’, ‘Masumiyet Çağı’, ‘Sıkı Dostlar’ filmlerinin yönetmeninin adını tamamlayınız. Martin” (Scorcesse)

“‘Çin Mahallesi’, ‘Rosemary’nin Bebeği’, ‘Çıkmaz’ filmlerinin yönetmeninin adını tamamlayınız. Roman.....” (Polanski)

“Hollanda’nın başkenti neresidir?” (Amsterdam)

“Macaristan’ın başkenti neresidir?” (Budapeşte)

3. 17 Mayıs 2002

17 Mayıs 1. tur

“Çikolatanın ana hammaddesi nedir?” (Kakao)

“Türk alfabesinde baştan ikinci sesli harf nedir?” (E)

“Japon para birimi nedir?” (Yen)

“Canlılarda belirli bir görevi üstlenecek biçimde uyulmuş doku grubuna ne ad verilir? Baş harfi ‘O’” (Organ)

“Büyük yük gemilerine ne ad verilir?” (Roro).

“Hangisi Amerika’nın en büyük eyaletidir? Texas mı, Alaska mı?” (Alaska)

“Fransız bayrağının üç renginden ikisi kırmızı ve beyazdır. 3. renk nedir?” (Mavi)

17 Mayıs 2. tur

“Vecihe Eryal, Neveser Kökdeş, Radife Erten hangi dalda eser vermişlerdir?” (Müzik)

“Moğollar grubunun ‘Fırat’ın Cinleri’, ‘Kırık Bir Aşk Hikayesi’ ve ‘Gizli Yüz’ film müziklerini yapan üyesi kimdir?” (Cahit Berkay)

“İstanbul’un Anadolu yakasında bulunan tarihte kışla olarak da kullanılmış askeri liseye ne ad verilir?” (Kuleli)

“1957’de İrlandalı bir bira markasının sponsorluğunda yayınlanmaya başlayan rekorlar kitabının adı nedir?” (Guinness)

“Sabun gibi deriyle temas eden temizlik maddelerinin asiditesini ve alkalinitesini gösteren iki harfi belirtiniz.” (Ph)

17 Mayıs 3. tur

“Galatasaray spor kulübünün yeni başkanı kimdir?” (Ersan Canaydın)

“Hangisinin hem Suriye’ye hem de Irak’a sınırı vardır? Şırnak mı, Şanlıurfa mı?” (Şırnak)

“Fetret devrine son verdiği için Osmanlının ikinci kurucusu olarak bilinen padişah kimdir?” (I. Mehmet)

“Baba Evi’, ‘Hanımın Çiftliği’ gibi bazıları televizyona uyarlanan romanları olan edebiyatçımızın adını tamamlayınız. Orhan” (Kemal)

“TRT yayınlarının ilk döneminde yayın kesildiğinde ekranda gördüğümüz maşrapayı neyli maşrapa olarak hatırlarız?” (Necefli Maşrapa)

“Hangi ülkenin bayrağında kırmızı zemin üzerine biri büyük beşi küçük sarı yıldız vardır?” (Çin)

17 Mayıs 4. tur

“Surinam Kuzey Afrika’da bağımsız bir ülkedir. Evet mi, hayır mı?” (Evet)

“Sosyoloji alanındaki çalışmaları ve ‘Kırk Ambar’ adlı eserinden hatırlayacağınız fikir adamımızın adını tamamlayınız. Cemil” (Meriç)

“Artvin’in Murgul ilçesi hangi maden bakımından zengindir? Bakır mı, demir mi?” (Bakır)

“Bir futbol karşılaşmasında bir takımın kaç oyuncusu oyun dışı kalırsa maçı hükmen kaybetmiş sayılır?” (Beş)

“Hangisi 1870’de yayına başlayan Türkiye’nin bağımsız ilk mizah dergisidir? Diyojen mi, Akbaba mı?” (Diyojen)

“Büyük adam, Küçük Aşk’ filmiyle en iyi erkek oyuncu dalında 34. SİYAD ödülü alan sanatçımızın adını tamamlayınız. Şükran.....” (Güngör)

“Hangisi Brezilya’da bulunan dünyanın en büyük futbol stadyumudur? Nucamp mı, Marakana mı?” (Marakana)

17 Mayıs 5. tur

“Suriye devlet başkanının adını tamamlayınız lütfen. Beşşar.....” (Esad)

“Batı ve Orta Anadolu’da müzik eşliğinde tek, çift veya toplu olarak oynanan halk danslarının genel adına ne ad verilir?” (Zeybek)

“1980’de ‘Madencinin Kızı’ filmindeki rolüyle Oscar kazanan Amerikalı kadın oyuncunun adını tamamlayınız. Sissy.....” (Spacek)

“Sıcak yenen bir çeşit peynirli kadayıfa ne ad verilir? Baş harfi ‘K’” (Künefe)

“Bolu ili hangi bölgededir?” (Karadeniz)

“1974’te Kıbrıs’ta yapılan Barış Harekatının parolasında kimin tatile gittiği söyleniyordu?” (Ayşe)

“Kofana hangisinin iyice irileşmiş haline verilen addır? Lüfer mi, Sardalye mi?” (Lüfer)

17 Mayıs 6. tur

“Aziz Yıldırım’dan önce Fenerbahçe Spor Kulübünün 4 yıl başkanlığını yürüten işadamımız kimdir?” (Ali Şen)

“Tehlike karşısında kıvrılan küçük bir top biçimine gelmesi ile dikkat çekme özelliği olan böceğin adı nedir?” (Tespah böceği)

“Silah taşıma ruhsatı alabilmek için kaç yaşında olmak gerekir?” (21)

“Doğusunda Bitlis, batısında Bingöl’e komşu olan ilimiz nedir? Baş harfi ‘M’” (Muş)

“Gabriella Sabatini’yi hangi alandan tanıyoruz? Atletizm mi, tenis mi?” (Tenis)

“Hangisi kişisel yararlarını gözetmeksizin başkasına yardım etmek isteyen kişi için kullanılır? Diğerkâm mı, kadirşinas mı?” (Diğerkâm)

“Hangisi İtalya’nın bir futbol takımıdır? Lazio mu, Deportivo mu?” (Lazio)

17 Mayıs 7. tur

“Hangisi botanikte belirli bir doğal çevrenin bitki örtüsü anlamında kullanılır? Flora mı, Fauna mı?” (Flora)

“Hangisi Fransa’nın Oscarı kabul edilen Caesar Sinema ödül töreninde bu yıl en iyi film seçildi? ‘Amelie’ mi, ‘Sıcak Çikolata’ mı?” (Amelie)

“İslam inanışında Allah’ın 99 adının tümüne birden verilen adı tamamlayınız. Esmâ-ü” (Hüsna)

“Hangisi tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmadır? Kadeş mi, Magna Carta mı?” (Kadeş)

17 Mayıs 8. tur

“Hangisi Alman Federal Cumhuriyeti’nin başbakanıdır? Helmut Kohl mu, Gerard Schröder mi?” (Gerard Schröder)

“Avustralya’nın başkenti neresidir?” (Canberra)

“Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra I. Mahmut tarafından kurulan ordunun adını tamamlayınız. Asakir-i Mansure-i” (Muhammediye)

Final

“Schnitzel yemeğinin anayurdu neresidir? İsveç mi, Avusturya mı?” (Avusturya)

“Şusi yemeğinin anayurdu neresidir? Çin mi, Japonya mı?” (Japonya)

“Çok daha büyük şeyler elde etmek isterken elindekini de kaybetmek anlamına gelen atasözünü tamamlayınız. Dimyata giderken ,” (Evdeki pirinçten olmak)

“Olayların her zaman kişinin istediği gibi gerçekleşmeyeceğini anlatan atasözünü tamamlayınız. Her zaman papaz,” (Pilav yemez)

“1998’de Gwyneth Paltrow’un da aldığı ‘En İyi Kadın Oyuncu’ ödülüyle birlikte toplam 7 dalda Oscar ödülü alan filmin adını tamamlayınız. Aşık” (Shakespeare)

“1996’da başta ‘En İyi Film ve Yönetmen’ olmak üzere 10 dalda Oscar ödülü alan filmin adını tamamlayınız. İngiliz” (Hasta)

“Emet, Simav, Tavşanlı hangi ilimize bağlıdır?” (Kütahya)

“İpsala, Keşan, Uzunköprü hangi ilimize bağlıdır?” (Edirne)

4. 25 Mayıs 2002

25 Mayıs 1. tur

“Saklambaç oyununda hangi meyve adı duyulunca saklanılan yerden çıkılabilir?” (Elma)

“Beş çayı denince ilk akla gelen millet hangisidir?” (İngilizler)

“Anayasamızın 6. maddesinde geçen ibareyi tamamlayınız. Egemenlik kayıtsız şartsız” (milletindir)

“Matematikte 25’in karekökü olan sayı kaçtır?” (5)

“Hangisi sütlü bir tatlıdır? Keşkül mü, kaygana mı?” (Keşkül)

“Hangisi 5+1 oyunu olarak bilinen iki sayı kümesinden numaraların seçilmesinden oluşan sayısal oyundur? Kazı kazan mı, şans topu mu?” (Şans topu)

“Kırmızı değerli bir taş, kırmızı mürekkep ve belli bir türde kırmızı şarap için kullanılan sözcük nedir? Başa harfi ‘L’” (Lal)

25 Mayıs 2. tur

“Avustralya ve komşu adalara özgü yavrusunu keselerinde taşıyabilen hayvanlara ne ad verilir?” (Kanguru)

“Aynı sosyal ve ekonomik statüyü paylaşan insanların oluşturduğu gruba gündelik dilde ne ad verilir?” (Sınıf)

“Hangisi çamaşır kolalamakta kullanılır? Karbonat mı, nişasta mı?” (Nişasta)
“Yunus Nadi ödülü hangi gazete tarafından düzenlenmekte?” (Cumhuriyet)
“Yolculukta, askerlikte kullanılan asılı olarak taşınan genellikle kılıflı metal su kabına ne ad verilir?” (Matarā)
“Hangisi Alman Federal Cumhuriyetinin başkentidir? Berlin mi, Bonn mu?” (Berlin)
“Estraför hangisi ile ilgili bir terimdir? Terzilik mi, sulama mı?” (Terzilik)

25 Mayıs 3. tur

“Üzerine ayakkabı giyilen kısa konçlu hafif ve yumuşak bir tür ayakkabıya ne ad verilir? Baş harfi ‘M’” (Mes)
“Bu yıl ‘En İyi Kurgu’ dalında Oscar alan Riddley Scott’un yönettiği filmin adını tamamlayınız ‘Kara Şahin.....’” (Düştü)
“Hangisi 1955’te Avrupa’nın 8 Komünist ülkesinin Batı Almanya’ya karşı oluşturduğu paktın adıdır? Varşova mı, Moskova mı?” (Varşova)
“Ornitoloji hangisi ile ilgilidir? Kuşlarla mı, ilaçlarla mı?” (Kuşlarla)
“Şili’nin resmi dili nedir? Baş harfi ‘İ’” (İspanyolca)
“Hangisi bir şarap türüdür? Porto mu, Bourbon mu?” (Porto)
“Halkbilimin diğer adı nedir? Baş harfi ‘F’” (Folklor)

25 Mayıs 4. tur

“Hangisi Avustralya’nın doğusunda okaliptüs ormanlarında yaşayan karnından cepli bir hayvandır? Dev panda mı, koala mı?” (Koala)
“Yunanistan’ın bir bölümünün üzerinde bulunduğu yarımada ne ad verilir? Baş harfi ‘M’” (Mora)
“Milli Takımlar Düzeyinde Davis Kupası hangi spor dalında verilir?” (Tenis)
“I. Dünya savaşında Arapları Türklere karşı kışkırtan İngiliz’in adı nedir?” (Arabistanlı Lawrence)
“2001 yılında Rafaella Carla’nın sunduğu İtalya’nın geleneksel müzik festivalinin adını tamamlayınız. San” (Remo Müzik Festivali)
“Budizm M.Ö. 6. yüzyılda nerede ilk olarak çıktı?” (Hindistan)
“Viski ve votkanın ana maddesi tahıldır. Evet mi, hayır mı?” (Evet)

25 Mayıs 5. tur

“Halit Ziya Uşaklıgil’in ‘Aşk-ı Memnu’sundaki ‘memnu’ kelimesi hangi anlama gelmektedir? Ölümsüz mü, yasak mı?” (Yasak)
“‘Keşif’, ‘Bu Kalem Bukalemun’, ‘Aciz Çağı’ eserlerinden hatırlayacağınız şair ve yazarımızın adını tamamlayınız. Enis” (Batur)
“Savaşta başı korumak için kullanılan sert başlığa ne ad verilir? Baş harfi ‘M’” (Miğfer)
“Yiyeceklerin besin değerini belirlemek için kullanılan enerji birimidir. Baş harfi ‘K’” (Kalori)
“Hangisi St. Petersburg’da bulunan dünyanın en ünlü sanat müzesidir? Hermitage mi, Gügenheim mi?” (Hermitage)

“‘Bir İhtilal Daha Var’ kitabından da hatırlayacağınız 1987’de kaybettiğimiz gazetecinin adını tamamlayınız. Örsan” (Öymen)

25 Mayıs 6. tur

“Masa futbolu olarak da bilinen bir masa etrafında oynanan oyunu diğer adı nedir? Baş harfi ‘L’” (Langırt)

“Küba’nın purosuyla ünlü başkenti neresidir?” (Havana)

“Satrançta oyunun başında her oyuncunun kaç taşı vardır?” (16)

“Hangisi cumhurbaşkanı, başbakan ve T.B.M.M. üyelerine verilen pasaportun rengidir? Kırmızı mı, yeşil mi?” (Kırmızı)

“Kantoyla özdeşleşen sanatçımızın adını tamamlayınız. Nurhan” (Damcıoğlu)

25 Mayıs 7. tur

“Troposfer atmosferin en alt tabakasıdır. Evet mi, hayır mı?” (Evet)

“Hangisi Jamaika’dan yayılan bir danstır. Flamenko mu, Kalipso mu?” (Kalipso)

“Sansargillerden kazdığı yerde yaşayan ot ve et ile beslenen kokulu hayvanın adı nedir? Baş harfi ‘P’” (Porsuk)

“Hangisinde yemek önceden belirlenir? Alakart mı, tabldot mu?” (Tabldot)

“Sinema kaçınıcı sanat olarak adlandırılır?” (Yedinci)

25 Mayıs 8. tur

“Bu yıl ‘En İyi Film’ Oscarını hangi film almıştır?” (Akıl Oyunları)

“Hangisi Yunan mitolojisinde kafasında saç yerine yılanlar olan kadındır? Hera mı, Medusa mı?” (Medusa)

“Cihanbeyli, Bozok, Obruk yaylaları hangi bölgededir?” (İç Anadolu Bölgesi)

“Hangisi 300 yıl boyunca İtalya’yı yönetmiş Roma döneminin en güçlü ailesidir? Fiorucci mi, Medici mi?” (Medici)

“Hangisi Islahat Fermanı ile kaldırılan ve sadece Müslüman olmayanlardan alınan vergidir? Öşür mü, cizye mi?” (Cizye)

Final

“‘Beni Benimle Bırak’, ‘Mahmure’, ‘Destina’ şarkılarının şarkıcısı kimdir?” (Nükhet Duru)

“‘Sokak Kedisi’, ‘Yemin Ettim’, ‘Gönül Sayfam’ şarkılarının bestecisi ve güftecisi kimdir?” (Kayahan)

“D.S.İ. Genel Müdürlüğü hangi bakanlığa bağlıdır?” (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı)

“Karayolları Genel Müdürlüğü hangi bakanlığa bağlıdır?” (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı)

“Aynı evde yaşayan Blanche, Dorothy, Sofia, Rose adlı kadınların komik hikayelerini izlediğimiz dizinin adı nedir?” (Altın Kızlar)

“‘Dr. Huckstable’, ‘Rudy’, ‘Teo’ karakterlerinin ülkemizde uzun dönem izlenen dizinin adı nedir?” (Cosby Ailesi)

“Hangisi sinema ile ilgili bir kurumdur? ÇASOD mu, ÇYYD mi” (ÇASOD)

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de son yıllarda oldukça ön planda yer alan bilgi yarışmalarını konu edinmektedir. Çözümlemeye konu olan programlar, *Kim 500 Milyar İster* ve *En Zayıf Halka*’dır. Bu programların en önemli özelliklerinden biri patentlerinin uluslararası program akışında lider konumda bulunan *BBC* ve *ITV*’ye ait olmasıdır. Programlar dünyanın birçok ülkesinde aynı anda ve aynı formatta yayınlanmaktadır. Ancak, ortak format küresel-yerel ekseninde değerlendirildiğinde, her ülkede farklı yerel unsurlar devreye girebilmekte, en azından sorular o ülkenin politik gündemine, dilbilgisine, sanatına, geleneklerine vb. göre değişmektedir. Fakat, küresel ölçekli kapitalist ideolojinin şekillendirdiği bu ortak formatın işleyişi yerel öğelerce sekteye uğratılmamaktadır. Çalışmanın temel savlarından biri budur. Tezin küresel kültür tartışmaları içinde ele alınmasının temel nedeni budur.

Tez, televizyon ekranında sürekli yer alan ve ilgi gören ödüllü bilgi yarışmalarında kazan(dır)ılması hedeflenen yüksek para ödülünün ve yarışmaların formatının bilginin anlamlandırılmasına etkisini ve bu yeni anlamla kurulan yeni iktidar örüntülerini anlamaya çalışmayı amaçlamaktadır. Programların çözümlemesi, yarışmaların hız ve kıvraklığın önemli hale getirilerek ‘serbest pazar’ gereklerine uyarlanışını, ‘rekabet’in vurgulanışını; ‘bilgi’nin her konuda sorulan soruları, belirlenmiş seçenekler arasından seçilerek verilen cevaplarla bir tür ‘bilgi kaftanı giydirilmiş malumat’a indirgenerek bilgi sahibi olma sanrısı yaratılışını; ve yine öte yandan bu sanrının hız, taktik, şans, hırs, kişisel özellikler gibi etkenlerle desteklenmeksizin yetersiz, para kazanılamamışsa anlamsız sayılışını göstermiştir.

ABSTRACT

This study examines quiz shows that have been popular on Turkish television in recent years. Turkish versions of two, originally British, quiz shows, *Who Wants to be a Millionaire* and *The Weakest Link*, are selected to take global-local axis into consideration. Despite the local production and the local adaptation of the questions to be asked in these shows, it is argued that the elements of the global format have the dominance in defining ‘knowledge’. Consequently, global capitalist ideology operates across borders. It is one of the main arguments of this study, and it is also the very reason to locate the subject into the global culture debate.

The study aims to understand how the format and money prize of these quiz shows influence the signification of knowledge, and how this signification constructs new web of power relations. The analysis of these “new” quiz shows demonstrates that the speed, competition and money are vital for making sense of ‘knowledge’. These shows create an illusion of having knowledge through making guesses among multiple choice questions, and further, they render being knowledgeable even in this illusory sense inadequate or meaningless unless one is quick, has luck and ambition, and wins the prize.